

**TSERETELI INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
TBILISI INSTITUTE OF ASIA AND AFRICA**

GURAM CHIKOVANI

**BUKHARA DIALECT OF ARABIC
LANGUAGE**

**TBILISI
2009**

აკად. გ. წერეთლის სახელობის
აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი
თბილისის აზიისა და აფრიკის ინსტიტუტი
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ИМЕНИ
АКАД. Г. В. ЦЕРЕТЕЛИ
ТБИЛИССКИЙ ИНСТИТУТ АЗИИ И АФРИКИ

გურამ ჩიქოვანი
Г. Г. ЧИКОВАНИ

არაბული ენის ბუხარული დიალექტი
БУХАРСКИЙ ДИАЛЕКТ АРАБСКОГО
ЯЗЫКА

თბილისი
Тбилиси
2009

წიგნში წარმოდგენილია ავტორის მიერ ბუხარის მხარის გიჟდუვანის რაიონის ყიშლად ჯოგარიში 1980, 1986 და 2000 წლებში ჩაწერილი დიალექტოლოგიური მასალა თარგმანით და განმარტებებით ქართულ და რუსულ ენებზე. ტექსტს წინ უძღვის გრამატიკული ნარკვევი, სადაც წარმოდგენილია ბუხარული დიალექტის ფონოლოგიური, გრამატიკული და ლექსიკური მახასიათებლები. წიგნს ბოლოში დართული აქვს სასაუბრო და დარგობრივი პრინციპით შედგენილი ლექსიკონი თანმხლები ინდექსებით.

წიგნი დააინტერესებს სემიტოლოგებს, არაბისტ-დიალექტოლოგებს, არაბული ენათმეცნიერებით და არაბული ენის ისტორიით დაინტერესებულ მკვლევარებს, არაბისტ სტუდენტებს. იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნას დამხმარე სახელმძღვანელოდ არაბულ დიალექტოლოგიაში.

В книге представлен записанный автором в кишлаке Джогары Гиждуванского района Бухарского округа в 1980, 1986 и 2000 годах диалектологический материал, снабжённый переводом и комментариями на грузинском и русском языках. Тексту предшествует грамматический очерк, в котором рассмотрены фонологические, грамматические и лексические особенности бухарского арабского диалекта. К книге прилагаются разговорник и словарь, составленный по отраслевому принципу и сопровождаемый индексами.

Книга вызовет интерес семитологов, арабистов-диалектологов, исследователей, заинтересованных арабским языкознанием и историей арабского языка, а также студентов-арабистов. Она может быть использована и как пособие по арабской диалектологии.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ბუხარის არაბული დიალექტის შესწავლას საფუძველი ჩაეყარა გასული საუკუნის 30-იან წლებში ლენინგრადელი ეთნოგრაფების ნ. ნ. ბურიკინას და მ. მ. იზმაილოვას მიერ ცენტრალურ აზიაში ეთნოგრაფიული ექსპედიციის ანგარიშის გამოქვეყნების შემდეგ¹.

აკადემიკოსი ეგნატე კრაჩკოვსკი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ცენტრალურ აზიაში მეცნიერებისათვის უცნობი არაბული დიალექტების აღმოჩენას. ამ მოვლენას იგი მიიჩნევდა არაბულ დიალექტოლოგიაში გარკვეული გადატრიალების მაუწყებელ უდიდეს სამეცნიერო აღმოჩენად². ამავე აზრს იზიარებდა პროფესორი ნ. ე. იუშმანოვიც³. ევროპის არაბისტთა წრეებისათვის მაშინვე გახდა ცნობილი ბუხარისა და კაშკადარიის მიმდებარე ყიშლალებში არაბულენოვანი მოსახლეობის არსებობა. შეედი მკელევაი პ. ნიბერგი აღნიშნულ ფაქტს ექსპედიციის ანგარიშის გამოქვეყნებისთანავე გამოეხმაურა, მაგრამ ლენინგრადელი ეთნოგრაფების მიერ მოპოვებული დიალექტოლოგიური მასალის სიმწირე არ იძლეოდა სრულყოფილი ენობრივი ანალიზის ჩატარების შესაძლებლობას⁴. გადაწყდა, ამ მიზნით ცენტრალურ აზიაში ახალგაზრდა არაბისტის, გიორგი წერეთლის გაგზავნა, რომელიც იმ დროისათვის ლენინგრადში მოღვაწეობდა. ბუხარისა და კაშკადარიის მხარეების არაბულენოვან ყიშლალებში მოპოვებულმა ფასეულმა დიალექტოლოგიურმა მასალამ ქართველ ენათმეცნიერს შესაძლებლობა

¹ Буркина Н. Н., Измайлова М. М., Некоторые данные по языку арабов кишлака Джугары Бухарского округа и кишлака Джейнау Кашкадарьинского округа Узбекской ССР. Записки коллегий востоковедов, т. V, Ленинград, 1930.

² Гвелесиани С. И., Востоковед Георгий Церетели, Тбилиси, 1976, გვ. 41.

³ Юшманов Н. В., Арабское наречие советского Востока. Культура и письменность Востока, книга X, Москва, 1931.

⁴ Nyberg H. S. (Рецензия на статью Н. Н. Буркиной и М. М. Измайловой, ЗКВ, V, Ленинград, 1930), Le Mond Oriental, vol. XXIV, 1-2, 1930.

მისცა გამოეყო შუა აზიაში ორი დამოუკიდებელი დიალექტი: ბუხარული და კაშკადარიული¹. შემდგომმა კვლევა-ძიებამ დაადასტურა გიორგი წერეთლის ვარაუდის სისწორე. ცენტრალური აზიის არაბული დიალექტები სამეცნიერო მიმოქცევაში მოხედა აკად. გიორგი წერეთლისა და პროფ. ისაკ ენიკოვის ფუნდამენტური ნაშრომების წყალობით². განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ამ მხრივ 1937 წელს არაბისტთა ასოციაციის მეორე სესიაზე გიორგი წერეთლის მიერ წაკითხული მოხსენება, რომელიც 1941 წელს გამოქვეყნდა ლენინგრადში და მისივე ბუხარული არაბული დიალექტის ტექსტების თბილისური გამოცემა (1956). პროფ. ი. ენიკოვის შრომებიდან უნდა აღინიშნოს "Язык и фольклор бухарских арабов" (1969) და "Словарь диалекта бухарских арабов" (1962). ხსენებულმა ნაშრომებმა განსაზღვრეს ცენტრალური აზიის არაბული დიალექტების კვლევის დონე და ძირითადი მიმართულებები. აკადემიკოს ეგნატე კრაჩკოვსკის ხელმძღვანელობამ და თანადგომამ მნიშვნელოვანწილად განაპირობა დაწყებული საქმის წარმატება. გამოჩენილი მეცნიერი არაერთხელ შეეხო ცენტრალური აზიის დია-

¹ გ. წერეთელი, შუა აზიის არაბული დიალექტები (წინასწარი ანგარიში), ენიკის მოამბე, I, თბილისი, 1937, გვ. 301.

² გიორგი წერეთელი:

- 1938 - "ნესტან-დარეჯანი" შუა აზიის არაბულ ფოლკლორში, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, III, მიმდევნილი "ეფუხისტაოსნის" 750 წლისთავისადმი, თბილისი;
- 1939 - Материалы для изучения арабских диалектов Средней Азии, Арабская сказка из кишлака Джогары Гиждуванского района Узбекской ССР. Записки Института востоковедения АН СССР, VII, М.-Л.;
- 1941 - К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1937;
- 1947 - ზმნის ზოგიერთი ძირითადი ფორმის წარმოშობისათვის ბუხარის არაბულ დიალექტში, თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, XXXI/b;
- 1954 - К изучению языка среднеазиатских арабов. Образцы речи кашкадарьинских арабов. Труды Ин-та языкознания АН Груз. ССР (сер. вост. яз.), вып. I, Тбилиси;
- 1954 - Арабские диалекты в Средней Азии. Доклады советской делегации на XXIII Международном конгрессе востоковедов. Секция семитологов. Москва;
- 1956 - Арабские диалекты Средней Азии, т. I, Бухарский арабский диалект, Тбилиси;
- 1970 - The influence of the Tajik language on the vocalism of Central Asian Arabic dialects, BSOAS, Vol. XXXIII, Part I, London;
- 1970 - The Verbal Particle m/mi in Bukhara Arabic. Folia Orientalia, XII, Krakov.
- ისაკ ენიკოვი:
- 1940 - Арабы в СССР, Советская этнография, т. IV, М.-Л.;
- 1941 - Арабы в СССР (этнография, фольклор и язык), докторская диссертация, Л.;
- 1949 - Материалы по языку и фольклору бухарских арабов, Советское востоковедение, вып. VI, М.-Л.;
- 1956 - Фольклор бухарских арабов, Acta Orientalia, т. VI, Budapest;
- 1962 - Словарь диалекта бухарских арабов. Палестинский сборник, 10 (73), М.-Л.;
- 1963 - Образцы говора кашкадарьинских арабов, СЯ, II, М.;
- 1965 - Materialien zur Grammatik der Kaška-Darjiner Araber. Paradigmen der Verbalformen. Studia Semitica, Ioanni Bacoš dicata, Bratislava;
- 1969 - Язык и фольклор бухарских арабов, М.;
- 1976 - Изучение арабских диалектов в Советском Союзе. С.Я., вып. 3, М.

ლექტების კვლევის საკითხის არაბისტიკის შემაჯამებელ პუბლიკაციებში.

1985 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ ელადიმერ ახვლედიანის ნაშრომი "Бухарский арабский диалект". მასში განხილულია ბუხარული დიალექტის ფონოლოგიური და მორფოლოგიური სტრუქტურა. არაბული ენის ფონეტიკა-ფონოლოგიასა და გრამატიკაში ღრმად ჩახედული მკვლევარი გვაძლევს ბუხარული არაბულის სისტემატური ენობრივი აღწერის საუკეთესო მაგალითს. იგი ძირითადად ეყრდნობა აკად. გ. წერეთლის მიერ 1930-იან წლებში ცენტრალურ აზიაში ჩაწერილ დიალექტოლოგიურ მასალას, რომელიც 1956 წელს გამოქვეყნდა თბილისში. მასში ასახულია დიალექტის ფონეტიკური თავისებურებანი, რამაც გაუადვილა მონოგრაფიის ავტორს ბგერითი სისტემის ანალიზი. პროფ. ი. ვინიკოვი ძირითადად ფონოლოგიურ ტრანსკრიფციას იყენებდა, რამაც თვალსაჩინო გახადა არაბული ლექსიკური ერთეულები. შინაარსობრივად მდიდარმა და მრავალფეროვანმა, ამასთანავე, ჩაწერის ტექნიკის თვალსაზრისით უბადლო დიალექტოლოგიურმა მასალამ მნიშვნელოვანწილად განაპირობა შუაზიური არაბულის კვლევის წარმატება. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პროფ. ელ. ახვლედიანის მონოგრაფიაში დაწვრილებითაა განხილული მორფოლოგიური კატეგორიები და ენობრივი კონტაქტებით განპირობებული ფორმაწარმოების თავისებურებანი.

იმ ევროპელი ავტორებიდან, რომლებმაც ცენტრალური აზიის არაბულ დიალექტებს (ძირითადად ბუხარულს) ნაშრომები უძღვნეს, უნდა დავასახელოთ ე. ფიშერის (W. Fischer)², ე. კოენის (W. Cowan)³, კ. ვერსტიელის (C. H. M. Versteegh)⁴, ო. იასტროვის (O. Jastrow)⁵ და სხვათა გამოკვლევები.

¹ ეგნატე კრაჩოვსკი:

1938 – Арабистика и история народов СССР. Вестник Академии наук СССР, №5;

1941 – Арабистика в СССР за 20 лет. Труды второй сессии Ассоциации арабистов, 1937, М.-Л.;

1950 – Очерки по истории русской арабистики, М.-Л.

² Fischer W.:

1961 – Die Spracheder arabischen Sprachinsel in Uzbekistan, Der Islam, 36.

³ Cowan W.:

1967 – Sound Change in Central Asian Arabic, Der Islam. Hft. 1-2, Bd. 43, B.

⁴ Versteegh C. H. M.:

1984-1986 – Word order in Uzbekistan Arabic and Universal Grammar, Orientalia Suecana, XXXIII - XXXV.

⁵ Jastrow O.:

1995 – Towards a Reassessment of Uzbekistan Arabic, Proceedings of the 2-nd International Conference of AIDA, Cambridge;

1995 – Zur Position des Uzbekistan Arabischen, ZDMG - Suppl. II, Franz Steiner Verlag, Leipzig;

1997 – Wie Arabisch ist Uzbekistan - Arabisch? in Built on Solid Rock Studies in Honour of Professor Ebbe Egebe Knudsen, edited by E. Wardini, Oslo.

თანხმოვნები

ბუხარულში წარმოდგენილი 25 ფონემა წარმოების ადგილის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება:

ლაბიალები – b, p, w, m;

ლაბიოდენტალი – f;

დენტალები – d, t, ʈ, z, s, n;

ალვეოლარები – ʃ, l, r;

პალატალები – ɟ, ʈ, y;

ველარები: ა) პრეველარები – ɣ, k;

ბ) პოსტველარები – ɣ, ɣ;

უეულარი – q;

ფარინგალები – ʕ, h;

გლოტალი – h.

ამ თანხმოვნებიდან მჟღერებია m, w, b, n, z, d, r, l, y, ɟ, ɣ, ɣ, ʕ, ხოლო ყრუ კონსონანტებს განეკუთვნება p, f, s, ʈ, t, ʃ, ʈ, k, ɣ.

ხშულები – p, b, m, n, ʈ, t, d, l, ʈ, ɟ, k, ɣ, q;

სპირანტები – w, f, s, z, r, ʃ, y, ɣ, ɟ, ʕ, ʕ, h;

ემფატიკურები – ʈ, ɣ, ɟ, q, h, ʕ;

აფრიკატები – ɟ, ʈ;

ნაზალები – m, n;

ლატერალი – l;

სიბილანტები – ɟ, ʃ, ʈ, s, z;

ნარნარები – l, r, m, n;

ნახევარხმოვნები – w, y.

ლაბიალების რიგი გაფართოებულია. ფიქსირდება სალიტერატურო არაბულისგან განსხვავებული p – თანხმოვანი, რომელიც უცხო სიტყვების გარდა გეხდება არაბულ ლექსემებში. ამ შემთხვევაში p – წარმოადგენს ხ-ს დაყრუების შედეგს.

მაგალითები:

piṣṭona – ტაჯ. "შუბლი"

pōkiza – ტაჯ. "სუფთა"

harap – "გაიქცა", "გარბოდა", "წავიდა"

ṣarap/ṣirip – "დალია", "შესვა"

იგივე შეიძლება ითქვას ႁ-ზე, რომელიც ɟ-ს დაყრუების შედეგად ჩნდება არაბულ ლექსემებში. ასევე ႁ ფიქსირდება უცხო წარმოშობის სიტყვებში:

ႁōy – ტაჯ. "ჩაი"

čumčuga – ტაჯ. "ჩიტი", "ბელურა"

wače – "მისი სახე"

ინტერდენტალები დაკარგულია. ამ მხრივ ბუხარულში ასახულია საერთო დიალექტოლოგიური მოვლენა $t > s$, $d > z$:

salās < talāt – "სამი"

saqil < taqil – "მძიმე"

zabaḥ < dabaḥ – "დაკლა", "მოკლა"

zōka < dāka – "ის"

ამგვარად სალიტერატურო არაბულის s და t ბუხარულში გადმოიცემა s -თი. რაც შეეხება z -ს, იგი სალიტერატურო ენის ოთხი თანხმოვნის რეალიზაციას წარმოადგენს $z < z$, $ḍ$, $ḍ$, და $ḍ$.

სალიტერატურო არაბულის $ḍ$ და $ḍ$ გეაძლევს d -ს.

q -ს არტიკულაცია შენარჩუნებულია. იშვიათად იგი გადმოიცემა g -თი.

k -ს ზოგჯერ ენაცვლება g : yigzib – "ტყუილს ამბობს", "იტყუება".

ემფატიკური t , z და s ხშირ შემთხვევაში შენარჩუნებულია.

t ელარიზებული, ყრუ თანხმოვანია. დამახასიათებელია არტიკულაციის შესუსტება. სიტყვის ბოლოს გეაძლევს t -ს.

z მჯღერი სიბილანტია, შეესაბამება არაბულ $ḍ$ -ს და z -ს. ხშირად გადადის z -ში.

s წინაენისმიერი სპირანტია. არტიკულაციის შესუსტების შედეგად გადადის s -ში.

ლატერალი l რბილად წარმოითქმის. რიგ შემთხვევაში მისი არტიკულაცია უახლოვდება y -ს. ზოგჯერ $y > l$ -ს: lihya > liḥla.

ფარინგალები (h , $ʕ$) შენარჩუნებულია. გლობალი ჰამზა იშვიათად ფიქსირდება. მისი ჩაყარდნის შედეგად ზმნები პირველი, ძირეული ჰამზით სამთანხმოვნიანიდან გადადიან ორთანხმოვნიანი ზმნების რიგში: 'aḥza > ḥadā – "აიღო", "წაიღო", "ააღაგა". ფიქსირდება შემთხვევები, როცა ჰამზა (მაღალი შემართვა) გადადის 'ayn-ში: mi'ā – "ასი".

ხმოვნები

დიფტონგთა რედუქციის ხარჯზე ბუხარულში გაფართოებულია კლასიკური სისტემა და ნაცვლად სამი (a , i , u) ხმოვნისა გვაქვს დამატებით 2 ხმოვანი – e და o ($ai > e$, $aw > o$).

დამახასიათებელია ხმოვანთა სიგრძის არასტაბილურობა. გვხვდება გრძელი, მოკლე, საშუალო სიგრძისა და ულტრამოკლე ხმოვნები. ხმოვნის რაგეარობას ხშირად განაპირობებს პოზიცია და

კონტაქტი. მეზობლობა წინაენისმიერ, ეელარულ, ფარინგალურ და ემ-
ფატიკურ თანხმოვნებთან გავლენას ახდენს ხმოვნის ტემბრზე. ფიქსირ-
დება საშუალო ხმოვანი ა-სა და ე-ს შორის. მაგარი ĩ (რუსული ხ-ს
მსგავსი) უმეტესწილად გეხედება 'ayn-სა და ħ-ს მეზობლობაში.
გრძელი ā გადმოიცემა პალატალიზებული ო/ṛ-თი. ზოგჯერ ā კარგავს
სიგრძეს და გადმოიცემა მოკლე ა-თი.

მაგალითები: miṭla'ĭn – "გაიხსნება", "იხსნება", "გადაიშლება"

fataḥĭd – "ერთი", "ერთადერთი"

ra's > rās > ras – "თავი"

dēk > dæk – "ის"

ე/ē ვიწროვდება და გეაძლევს ე/ē-ს. ე უახლოვდება ი-ს:

zēna – "კარგი" (მდ.)

ēñ – "რა?"

გრძელი ā-ს გადმოიცემა ṛ-თი აიხსნება, ძირითადად, ტაჯიკურის
გავლენით. ტაჯიკურში დაცული არაბული ნასესხობები ბილინგვი
არაბების მიერ ხშირად წარმოითქმება ტაჯიკური გახმოვნებით, ანუ
გრძელი ṛ-თი, იქ, სადაც არაბულში ā – უნდა იყოს. ასეთი მეორეული
ნასესხობები მრავლადაა ბუხარულ არაბულ დიალექტში.

მაგალითები:

ṣōḥĭb – "ბატონი", "პატრონი", "მფლობელი"

dawṛ – "წამალი"

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, დიფტონგი aw გეაძლევს ო-ს, რაც
ასევე, ფართოდაა გავრცელებული კაშკადარიულში. გიორგი წერეთ-
ლის მოსაზრებით, შუააზიურ არაბულში არსებული ბგერათმონაცე-
ლეობა /ā/>/ṛ~o და (/aw/>) /ṛ/>ā~u შედეგია არაბულ დიალექტზე ტა-
ჯიკურის გავლენისა და არ უკავშირდება პროტო-არაბულ */ṛ/-ს¹.

მარცვალი და მახვილი

ბუხარულისათვის დამახასიათებელია მარცვლის შემდეგი ტი-
პები:

1. CV

2. CṼ

3. CVC

4. CVCC

5. VC

6. ṼC

¹ George V. Tsereteli. The influence of the Tajik language on the vocalism of Central Asian Arabic dialects, BSOAS, Vol. XXXIII, Part I, London, 1970, გვ. 170.

ბოლო ორი ტიპის არსებობა განპირობებულია დიალექტურ ფორმებში თანხმონის ჩაყარდნით და ისინი უნდა ჩაითვალოს მარცვლის სპეციფიკურ წარმონაქმნებად.

მახვილი, როგორც წესი, მოუდის სიტყვის ბოლოში გრძელ ხმოვანს და ბოლოსწინა მარცვალს, თუ არის მასში გრძელი ხმოვანი. ასევე ფიქსირდება მახვილი სიტყვის დასაწყისში გრძელ ხმოვანთან, თუ მომდევნო მარცვლების ხმოვანი მოკლეა.

მორფოლოგიური თავისებურებანი

სტატუსი

სახელის განუსაზღვრელობის გამოსახატავად ბუხარულში ძირითადად იხმარება განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი *fad//fat < fard* – "ერთი", "ვინმე", "ვიღაც", "მაგანი":

fad adəmī kēyin

"იყო ერთი კაცი"

fat pōšo salās walat kēn ‘āndu

"ერთ ფაშას სამი ვაჟი ჰყავდა"

აღნიშნული ფორმით განუსაზღვრელობის გამოხატვა დამახასიათებელია ბედუინების მეტყველებისათვის. დიალექტში განუსაზღვრელობის გადმოსაცემად გამოიყენება აგრეთვე რიცხვითი სახელი *waḥad//waḥed* – "ერთი", რომელიც ხშირად ქმნის კომპოზიტს *fad-*თან ერთად:

waḥad amīr ašer waladu misōr

"ერთ ამირას ათი ვაჟი ჰყავდა"

faṭāḥid zarabu

"ვიღაცამ მას დაარტყა"

შესაბამისი მდებრობითი სქესის ფორმებია *waḥda//waḥde* და *fadḥade*.

არაბული "ნუნაცია" შენარჩუნებულია მსაზღვრელ-საზღვრულით გამოხატულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში, სადაც საზღვრულთან ჩნდება დაბოლოება -īn: *farasīn kbīr*.

იშვიათად გვხვდება განუსაზღვრელი სტატუსის გამომხატველი არაბული თენვინი:

fad dābītun aswad miḡi

"ერთი შავი ცხენი მოდის"

იშვიათად გვხვდება განსაზღვრული -al არტიკლი:

al-murōda laḥaq, al-maqsad laḥaq

"მან შეისრულა სურვილი [და] მიადწია მი'სანს"

სქესი

...მამრობითი სქესი არ არის მარკირებული. მდედრობითი გადმოიცემა სახელის ბოლოში -a, -at, -it, -t ელემენტების დართვით. სუფიქსიანი ფორმების გარდა ფიქსირდება მდედრობითი სქესის სახელები მარკერის გარეშე: šims - "შე".

რიცხვი

ფიქსირდება ორობითის გაქვეყებული ფორმები, ძირითადად, სხეულის წყვილი ნაწილების გადმოსაცემად: 'ainēn - "ორი თვალი", riğlēn - "ორი ფეხი". ორობითობის გამოხატვა ხშირად ეკისრება რიცხვით სახელს -isnēn

sawdogar - ḥaṭīb isnēna i_maqsadum lahaqū

"სოფდაგარი და ხატიბი (ორივე) საწადელს წედა"

მამრობითი სქესის სახელებში სწორი მრავლობითი -īn//ūn სუფიქსით იწარმოება, ხოლო -āt სუფიქსი მოუდის მდედრობითი სქესის სახელებს (იშვიათად, მამრობითეზსაც):

darbūn kullum zēn

"გზები (ყველა) კარგად არის [დაგებული]".

muīn ḥilwā hast

"აქ კარგი წყლებია".

i'birāt taḥsūnen bišan safar

"გაამგზავრეთ აქლემები"

snēna aqaīnin muī ḡarrū min ḡifrāt

"ორმა ძმამ წყალი ჭებიდან აიღეს"

მრავლობითის საწარმოებლად ბუხარელი არაბები არც თუ იშვიათად მიმართავენ შედგენილ ფორმებს:

kasīr ḡarab 'andi

"მე [ბაღში] ბევრი ხე მაქვს [დარგული]"

i_ḡiḏduwan kasīr qaira hast

"გიჟდუვანში ბევრი სოფელია"

ფიქსირდება მსხვერუელი მრავლობითის ფორმები:

diklōya sitta 'iyyāla hast

"მას (მდ.) ექვსი შვილი ჰყავს"

ტექსტებში გვხვდება მსხვერუელი მრავლობითის ფორმები, რომელთაც -āt სუფიქსი დაერთვის. შედეგად ვღებულობთ ორმაგ მრავლობითს: 'albisāt - "ტანსაცმელი".

დიალექტში ფიქსირდება რაოდენობითი და რიგობითი რიცხვითი სახელები. რაოდენობითობის გამომხატველი სახელების ფუნქციონირების არეალი მნიშვნელოვნად უფრო ფართოა და ერთეულების გარდა მოიცავს ათეულებს, ასეულებს და ათასეულებს.

ჩვენი ჩანაწერების მიხედვით ერთეულები შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

- 1 – waḥad
- 2 – snēyn
- 3 – salās
- 4 – 'orba
- 5 – ḥams
- 6 – sitta
- 7 – sabah
- 8 – hašt
- 9 – nuh
- 10 – 'ašar

აღნიშნული ფორმები რამდენადმე განსხვავდება პროფ. ელ. ახვლედიანის მონოგრაფიაში მოყვანილი ფორმებისგან. ვინაიდან მეცნიერი ეყრდნობა გასული საუკუნის 30-იან-40-იან წლებში აკად. გ. წერეთლის და პროფ. ი. ვინიკოვის ჩანაწერებს, წარმოვადგენთ მათ შემადარებლად:

- 1 – wāḥed//wāḥad
- 2 – isnēn//senīn//isnē'n
- 3 – salās
- 4 – arba'//arbaḥ
- 5 – ḥams
- 6 – sitt//sit
- 7 – sabe'//sabaḥ
- 8 – samoniya//samān//arba'ēn//arba'in
- 9 – tise'//tisəḥ
- 10 – 'ašer/'ašər¹

როგორც ბოლო ხანებში ჩვენს მიერ ყიშლად ჯოგარიში შესრულებული ჩანაწერიდან ირკვევა, რეიანისა და ცხრიანის არაბულ სახელწოდებებს ამჟამად მათი ტაჯიკური შესატყვისები (hašt, nuh) ჩაენაცვლა. დანარჩენ რიცხვით სახელებში არაბული სახელწოდებები შენარჩუნებულია ფონეტიკური სახეცვლილებით. აღსანიშნავია მათ შორის რეიანის აღმნიშვნელი arba'ēn//arba'in, რომელიც ოთხიანის

¹ Ахвледiani В. Г., Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, გვ. 46.

(arba'//arbaḥ) ორობით რიცხვს გამოხატავს და საყურადღებოა დიალექტში რიცხვითი სახელის ფორმათა განვითარების ტენდენციის შესწავლის თვალსაზრისით.

მეორე ათეულის რიცხვით სახელებში ათეული პრეპოზიციაშია. მას მოსდევს ერთეულის აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელი:

- 11 – 'ašara waḥda
- 12 – 'ašar isnēyn
- 13 – 'ašar salās/'ašersalās
- 14 – 'ašar 'arbah
- 15 – 'ašara ḥams
- 16 – 'ašersitta
- 17 – 'ašarasabah
- 18 – 'ašarahašt
- 19 – 'ašaranūh

ამ რიგის რიცხვით სახელებშიც დიდია განსხვავება ძველ და ახალ ჩანაწერებს შორის. ამიტომ მოვიყვანთ მათ:

- 11 – 'ašr-u fataḥed
- 12 – 'ašr-u isnēn
- 13 – 'ašr-u salās
- 14 – 'ašr-u arba'
- 15 – 'ašr-u ḥams
- 16 – 'ašr-u sitt
- 17 – 'ašr-u sabe'
- 18 – 'ašr-u samonīya
- 19 – 'ašr-u tise'¹

აღნიშნული თანმიმდევრობა არაბუნებრივია სალიტერატურო არაბულისთვის, თუმცა იგი უცხო არ არის სემიტური ენებისთვის და დამახასიათებელია ეთიოპურის, ფინიკიურისა და ნაბათეურისთვის.

ოცი ბუხარულში, ისევე როგორც ზოგადად, არაბულ დიალექტებში, ათის ('ašar) ორობითის ფორმით არის წარმოდგენილი ('ašrēn/'ašrē'in). ოცდაათიდან ოთხმოცდაათამდე გვაქვს შედგენილი რიცხვითი სახელები თანმიმდევრობით – ერთეული + ათეული:

- 30 – salās 'ašrāt
- 40 – 'orba 'ašrāt
- 50 – ḥams 'ašrāt
- 60 – sitta 'ašrāt
- 70 – sabaḥašrāt//saba 'ašrāt
- 80 – hašt'ašrāt

¹ Ахвледиани В. Г., იქვე, გვ. 47.

ნაცვალსახელი

ბუხარულ დიალექტში ფიქსირდება დამოუკიდებელი პირის ნაცვალსახელები და ნაცვალსახელოვანი სუფიქსები, ჩვენებითი, კითხვითი და მიმართებითი ნაცვალსახელები.

პირის ნაცვალსახელები

	მხ. რ.	მრ. რ.
3 მამრ.	dük	duklo
მდ.	diki	duklan
2 მამრ.	hint	intum
მდ.	hinti	hintin
1	anā	ruḥna

ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმები აქვს დაფიქსირებული პროფ. გ. ახელედთან აკად. გ. წერეთელისა და პროფ. ი. ვინიკოვის ჩანაწერებზე დაყრდნობით:

	მხ. რ.	მრ. რ.
3 მამრ.	duk	dukōla
მდ.	diki	dukālān
2 მამრ.	hint	hintu
მდ.	hinti	hintin
1	ana	naḥna

როგორც მოყვანილი მაგალითები ცხადყოფს, განსხვავებული ფორმები ჩნდება მრავლობითი რიცხვის 1-ელ პირში (naḥna – ruḥna). ცვლილებები ქრონოლოგიურად განსხვავებულ ჩანაწერებში საყურადღებოა დიალექტის ენობრივი სისტემის განვითარების ტენდენციების შესასწავლად.

ნაცვალსახელოვანი სუფიქსები

	მხ. რ.
3 მამრ.	-u// -hu
მდ.	-a// -ha
2 მამრ.	-ak// -k
მდ.	-ki
1	i – სახელთან ni – ზმნასთან

	<i>მრ. რ.</i>
3 მამრ.	-um// -hum
მდ.	-in// -hin
2 მამრ.	-kum
მდ.	-kin
1	-na

ჩვენებითი ნაცვალსახელები

	<i>მამრ. სქესი</i>	
<i>მხ. რ.</i>		<i>მრ. რ.</i>
had//hat	"ეს"	hadāt "ესენი"
hal	"ეს"	halō
hamad//hamat	"ეს"	hamadlō//hamalō

	<i>მდ. სქესი</i>	
<i>მხ. რ.</i>		<i>მრ. რ.</i>
hadī//hādi	"ეს"	hadlān//halān

ამჟამად დამახასიათებელია სქესში განურჩევლობა და halān გვხვდება როგორც მდედრობითი, ასევე მამრობითი სქესის მნიშვნელობითაც. ამჟამად დროს ზემოაღნიშნულ ფორმებს მნიშვნელობის გასაძლიერებლად დაერთის ham ორივე სქესში:

hamad//hama - hamadlō

hamadī - hamadlān

hamdūki//hamdiki - hamdukalān//hamdikālān

კითხვითი და მიმართებითი ნაცვალსახელები

კითხვითი ნაცვალსახელები ბუხარულში გადმოიცემა ზოგადდიალექტური ფორმებით. ესენია: min - "ვინ" და eš//'eš - "რა". მიმართებითი ნაცვალსახელების ფუნქციას ასრულებს ფორმა il - "რომელიც". იგი ხშირად გვევლინება ზმნასთან და ასრულებს წინადადების წევრებს შორის მაკავშირებლის ფუნქციას. აღნიშნული ფორმა ეტიმოლოგიურად სალიტერატურო არაბულის al-illādī-ს უკავშირდება:

matal il-mizrub

"ის, რომელიც იგავს ყეება"

ზმნური სისტემა

ბუხარული დიალექტის ზმნური სისტემა აგებულია სალიტერატურო არაბულის სქემის მიხედვით. გამოიყოფა სწორი, გემინირებული,

ჰამზიანი და სუსტი ზმნები, ნაწარმოები თემები, პერფექტივი-იმპერფექტივი, პირის, რიცხვისა და სქესის კატეგორიებით გამოხატული უღლების მკაფიო ქვესისტემა.

პერფექტივში ძირითადი ტიპია CaCaC (fa'al). შედარებით იშვიათად გვხვდება CiCiC (fi'il)/CeCeC (fe'el) და CuCuC (fu'ul) ფორმები.

ქვემოთ მოცემულია აღნიშნული ზმნური ფორმების უღლების ნიმუშები პერფექტივში და იმპერფექტივში:

daḥal – "შევიდა"

პერფექტივი

მხ. რ.

3 მამრ.	daḥal
მდ.	daḥal-et
2 მამრ.	daḥal-t
მდ.	daḥal-ti
1	daḥal-t

მრ. რ.

3 მამრ.	daḥal-ū
მდ.	daḥal-en
2 მამრ.	daḥal-tu
მდ.	daḥal-ten
1	daḥal-na

იმპერფექტივი

მხ. რ.

3 მამრ.	mudḥul
მდ.	tutḥul
2 მამრ.	tutḥul
მდ.	tutḥulīn
1	mathul

მრ. რ.

3 მამრ.	mudḥulūn
მდ.	mudḥulīn
2 მამრ.	tutḥulūn
მდ.	tutḥulīn
1	nutḥul

mi – პრეფიქსიანი ფორმით იმპერფექტივის წარმოება დამახასიათებელია ბუხარული დიალექტისათვის. ამ ნიშნით იგი განსხვავ-

დება ცენტრალური აზიის მეორე – კაშკადარიული არაბული დიალექტისგან, რაც თავის დროზე აღნიშნული აქვს აკად. გ. წერეთელს¹.

იმპერატივი

ბრძანებითი კილო იწარმოება სალიტერატურო არაბულის შესაბამისად. კერძოდ, იმპერატივის მაჩრობითი სქესის მეორე პირის ფორმას, პრეფიქსის ნაცვლად, დაერთვის *i* ან *u* ხმოვანი. შესაბამის მდებარეობით სქესში იხსნება ელემენტი -*n*:

მხ. რ.

išrab	uktub
išrabi	uktubi
<i>მრ. რ.</i>	
išrabū	uktubū
išrabīn	uktubīn

ნაწარმოები თემები

წარმოდგენილია შემდეგი მოდელები:

- II: fa'al. გამოხატავს კაუზატივს და ინტენსივს: ḥarraq – "დაწვა".
- III: fa'al. დიალექტში გრძელი ხმოვნების ფონოლოგიური დატვირთვის მოხსნის გამო, მესამე თემის მნიშვნელობა დაემთხვა პირველ და მეორე თემებს.
- IV: af'al. (ფუნქციონირება შეზღუდულია. ფიქსირდება მხოლოდ aḥṭa//anṭa//anta < 'a'ṭā – "მისცა").
- V: itfa'al. ისევე, როგორც სალიტერატურო არაბულში, გამოხატავს მეორე თემის რეფლექსივს: iḥarraq – "დაიწვა".
- VI: itfa'al//itfō'el. გეხედება შედარებით იშვიათად.
- VII: inf'a'al: inhazam – "გაიქცა". გამოხატავს პირველი თემის რეფლექსივს.
- VIII: ifta'al//ifta'al. ფუნქციონირების არეალი შეზღუდულია. გამოხატავს რეფლექსივს. უმეტესწილად არის შეშვიდე თემის ანალოგი.
- X: istaf'al. მნიშვნელობით რეფლექსივის გამომხატველია და გეხედება იშვიათად.

¹ Церетели Г. В., К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй Сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1941, გვ. 141.

მისივე: ზმნის ზოგიერთი ძირითადი ფორმის წარმოებისათვის ბუჰარის არაბულ დიალექტში, თსუ-ს შრომები, XXX/1 ბ, 1947, გვ. 463.

ჩვენი დაკვირვებით, თემების არსებობა ბუხარულ დიალექტში უფრო მეტად არის სიტყვაწარმოების შედეგი. რაც შეეხება ფორმაწარმოებას, ამ მხრივ დიალექტის ენობრივი პოტენციალი მნიშვნელოვნად დაქვეითებულია. არაბული სამყაროსგან მრავალსაუკუნოვანმა იზოლაციამ გავლენა იქონია დიალექტის შინაგან სტრუქტურაზე. მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ კონტაქტში მყოფი ტაჯიკური და უზბეკური ენები მზა ფორმებს აწვდიან დიალექტს. ეს იწვევს გრამატიკული წარმოების მექანიზმის თანდათანობით რღვევას.

დროის კატეგორია

წარმოდგენილია დროის შემდეგი ფორმები:

1. სრული ნამყო.
2. ნამყო განგრძობითი.
3. განუსაზღვრელი ნამყო.
4. განუსაზღვრელი აწყო.
5. განსაზღვრული აწყო.
6. ჩვეულებრივი მომავალი.

პერფექტივის ფორმით გადმოიცემა დასრულებული ნამყო. თუ პერფექტივის ზმნის ფორმას წინ უძღვის დამხმარე ზმნა *kōn*, მაშინ ზმნა განგრძობითობის გამოხატვის ფუნქციას იძენს:

pōšd salās iōm kōn mōt

"ფაშა სამი დღე კედებოდა"

უმეტესწილად ნამყო განგრძობითი გადმოიცემა *kōn* დამხმარე ზმნაზე იმპერფექტივის ფორმის დართვით:

sawdogār i bōzōr kōn mi-ogdī

"სოფლაგარი ბაზარში [სისტემატიურად] დადიოდა"

ბუხარულისთვის უცხო არ არის ფორმები განუსაზღვრელი ნამყოს მნიშვნელობით. ასეთი ტიპის ზმნები დამახასიათებელია თურქული ენებისთვის და მათი არსებობა ცენტრალურაზიურ არაბულში შეიძლება აიხსნას უზბეკური ენის გავლენით. ქართულში განუსაზღვრელი ნამყოს ანალოგია თურმეობითი, რომელიც მნიშვნელობით ემთხვევა ბუხარული არაბულის განუსაზღვრელ ნამყოს. ეს კარგად ჩანს ქვემოთ მოყვანილი მაგალითიდან:

anā mā kātibnī

"მე არ დამიწერია"

დროის აღნიშნული ფორმის არსებობაზე ბუხარულში 1941 წელს მიუთითებდა აკად. გიორგი წერეთელი თავის საანგარიშო ნაშრომში¹.

¹ Церетели Г. В., К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1941, гл. 142.

განსაზღვრული აწმყო იწარმოება ზმნის იმპერფექტივის ფორ-
მაზე *nām* დამხმარე ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის დართვით¹:

iḡī nāyim

"ის მოდის ახლა"

შეადარეთ შესიტყვება:

hasan wenu? -ha, *iḡī nāyim*.

"ჰასანი სად არის? -აი, [ხედავთ?], მოდის".

მასდარი

მასდარი ბუხარულში იწარმოება ფუძეზე ან მდებრობითი სქე-
სის მოქმედებითი გვარის მიმღეობაზე -*hān*, *yān*, -*ān* სუფიქსის
დართვით:

ḡada – "წავიდა"

ḡadān

ṭala' – "ამოვიდა", "ავიდა"

ṭal'a>ṭal'ahan

მიმღეობა

გაგრცელების სიფართოვით ხასიათდება პირველი თემის მიმღე-
ობა. ძირითადი მოდელებია: *fā'el*, *fā'il*, *fō'il* მამრობით სქესში და *fā'la*
მდედრობითში.

ზმნიზედა

ფიქსირდება ადგილის, დროის და ვითარების გამომხატველი
ზმნიზედები, მათ შორის არაერთი – უცხოური წარმოშობის.

ადგილის ზმნიზედები:

giddām – "წინ"

miāna – "შუა"

mim-fēq – "მაღლა"

fuq – "მაღლა"

min-taht – "დაბლა"

adrūn – ტაჯ. "შიგნით", "-ში"

han – "აქ"

min-han – "აქედან"

ienana – "აქ"

iḥan – "აქ"

¹ Церетели Г. В., К характеристике..., იქვე.

waro//wōra – "უკან"

დროის ზმნიზედები:

awalāni – "ადრე"

awalāni-waht – "ადრე"

ihlāf – "შემდეგ"

ba‘aza – "შემდეგ"

mimba‘d – "შემდეგ"

ams – "გუშინ"

ūt – "კიდევ", "უკვე" < არაბ. ‘awḏ

ვითარებითი ზმნიზედები

hek – "ასე", "ასე და ამგვარად"

hamīkiyu – "ასე", "ამგვარად"

ba‘az-ba‘az – "თანმიმდევრულად", "ცალ-ცალკე"

zēn – "კარგად"

baribār – "ერთნაირად", "ზუსტად"

დამხმარე სიტყვები

თანდებულები

i < ila. იხმარება სხედასხვა მნიშვნელობით. სხვა ნაწილაკებთან შედარებით ფართოდაა გავრცელებული.
მაგ.,

pōšō i bōzōr mad

"უაშა ბაზარში წავიდა"

i bēt dahal

"სახლში შევიდა"

‘al < ‘alā – "ზე", "თან", "კენ", "-ში", "თვის", "მდე".

დამატებით გამოხატავს ისეთ მნიშვნელობებს, როგორიცაა, "წინააღმდეგ", "შესახებ".

bi//b – "თვის", "გამო".

bišanak – "შენთვის". შდრ. სირიულ დიალექტში mišānak იგივე მნიშვნელობით.

fi < fi – "ში", "ზე", "თან"

fi hal waht

¹ Ахведиани В. Г., Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, გვ. 90.

"ამ დროს"
 min//mim//men – "დან"
 min ġifra tala'
 "[ის] ჭიდან ამოვიდა"
 li//la იხმარება წინადადებაში დამატების გამოსახატავად:
 li-usŋo ma ssadaq
 "ოსტატს არ დაუჯერა"
 to – ტაჯ. "მდე":
 to-maččēt – "შეჩეთამდე"

ნაწილაკები

კითხვითი:

esāb//isāb – "სად?", "საითკენ?", "რა მიმართულებით?"
 min-esāb – "საიდან?"
 eš//iš ešwo? – "რა?"
 šini? – "რატომ?", "რისთვის?"
 გ. წერეთლის მიხედვით šini შეიძლება დაიშალოს შემდეგ-
 ნაირად: šī - li¹.
 wen//hen/hin?, henu? – "სად?"
 mu'allim wenu?
 "მასწავლებელი სად არის?"
 li//lima? – "რატომ?"
 lima tuthul?
 "რატომ შედიხარ?"
 mi – ტაჯიკურ-უზბეკური წარმომავლობის კითხვითი ნაწილაკი:
 tušrub-mi?
 "დალევ?"

უარყოფითი ნაწილაკები:

lā//la – "არა", "არ"
 mā//ma – "არა", "არ"
 māmin//mammin – "არავინ"
 qaṭ//qaṭṭiṣ – "არაფერი"
 qaṭmin – "არავინ"

¹ Церетели Г. В., К характеристике..., გვ. 145.

მტკიცებითი ნაწილაკები:

hūb – "დიახ", "კეთილი", "კარგი"

hay – "დიახ", "კეთილი", "კარგი"

maile – "დიახ", "კეთილი", "კარგი"

პირობითი ნაწილაკი:

agar – "თუ":

agar tušrub, tamūt

"თუ დალეე, მოკედები".

კავშირი

u//wa – "და"

ki – აკავშირებს რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წევრს დამატებით დამოკიდებულ წინადადებასთან.

tōi i_walad khōl-ki libōsa la milbisu

"კეიცმა გააფრთხილა ბიჭი, რომ ტანსაცმელი არ ჩაეცვა".

შორისდებული

ōh!//ōh! – ტკივილის, სინანულის, აღშფოთების გამომხატველი.

ha! – წაქეზების გამომხატველი.

pfū! – ზიზღის გამომხატველი.

უკანასკნელ წლებში გაძლიერდა სპეციალისტთა ინტერესი ცენტრალური აზიის არაბული დიალექტებისადმი. ეს განპირობებულია სემიტურ-თურქულ-ინდოევროპული ენობრივი კონტაქტებით აღნიშნულ რეგიონში. თბილისში, სანკტ-პეტერბურგში, ვენაში, უფსალაში, სტოკ-ჰოლმში, ლა-ჟალეტაში, კადისში (ესპანეთი), ბუქარესტში არაერთი მოხსენება იქნა წაკითხული არაბისტ-დიალექტოლოგთა საერთაშორისო ასოციაციის (AIDA) წევრების მიერ ცენტრალური აზიის არაბული დიალექტების სტრუქტურისა და ტაჯიკურ-უზბეკურ-არაბული ენობრივი კონტაქტების საკითხებზე.

წინამდებარე პუბლიკაცია მიზნად ისახავს ბუხარის არაბული დიალექტის თანამედროვე დონის ფიქსაციას. 70 წელზე მეტი გავიდა მას შემდეგ, რაც აკად. გიორგი წერეთელი პირველად ეწვია ცენტრალურ აზიას და ბუხარისა და კაშკადარიის არაბულენოვან ყიშლადებ-

ში – ჯოგარიში, არაბ ხანაში, ჯეინაუსა და კამაშიში ჩაიწერა ლინგვისტურად სრულყოფილი დიალექტოლოგიური მასალა. მას შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა ზემოაღნიშნულ ყიშლალეებში. 1980 წლის ნოემბერში ცენტრალურ აზიაში ჩემი პირველი მივლინების დროს, ყარშის რაიონის ყიშლალ კამაშიში გამიჭირდა ინფორმანტის მოძებნა, ვინაიდან იქ უკვე ერთეულებიღა ფლობდნენ არაბულს. მიუხედავად ამისა, ყიშლალში მცხოვრები არაბების დახმარებით ჩავიწერე 79 წლის მირზო მურადის მეტყველება, რომელიც ზედმიწევნით კარგად ფლობდა მშობლიურ არაბულ დიალექტს. 2000 წელს კამაშიში უკვე შეუძლებელი გახდა არაბული მეტყველების ჩაწერა. ჯეინაუში ამ მხრივ ბევრად უკეთესი მდგომარეობაა. რაც შეეხება ბუხარის მიდამოებში მცხოვრებ არაბებს, კერძოდ, გიულუვანის რაიონის ყიშლალეების – ჯოგარისა და არაბ ხანას მკვიდრთ, აქ, ყარშის რაიონის ყიშლალ ჯეინაუს მსგავსად, შენარჩუნებულია არაბული მეტყველება.

2000 წლის ნოემბერში, ცენტრალურ აზიაში, დიალექტოლოგიური ექსპედიციის მიერ ლინგვისტურთან ერთად მოპოვებულ იქნა ახალი ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მასალა. ფოტოსურათებთან ერთად პირველად იქნა გადაღებული ბუხარისა და კაშკადარიის არაბულენოვან ყიშლალეებში ორ საათიანი ვიდეომასალა ცენტრალურ-აზიელი არაბების შესახებ, მათი ცხოვრების, ენის, ტრადიციებისა და ყოფის ამსახველი დოკუმენტური კადრები, რომელიც დროთა განმავლობაში კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელობას შეიძენს.

ექსპედიციის შედეგად ბუხარის რაიონში დადასტურებულ იქნა ყიშლალეებში: შოხანბეგსა და ჩაგდარეში არაბული მეტყველების შენარჩუნების ფაქტი, რაზეც 30-იან წლებში მიუთითებდა აკად. გ. წერეთელი¹. არის აგრეთვე მესამე ყიშლალი – ლაბრუდი, სადაც ნაწილი მოსახლეობისა მეტყველებს არაბულად, მაგრამ ესენი არიან ჯოგარიდან ლაბრუდში გადასახლებული არაბები. რაც შეეხება შოხანბეგისა და ჩაგდარეს არაბებს, ისინი ოდითგანვე ამ ყიშლალეებში ცხოვრობდნენ. 30-იან წლებში ჩატარებული ექსპედიციების შედეგად ბუხარის რაიონში ძირითადი ყურადღება გამახვილდა ყიშლალეებზე: ჯოგარიზე და არაბ ხანაზე. იმხანად მიჩნეულ იქნა, რომ სრულყოფილი დიალექტოლოგიური მასალის მოპოვება შეიძლებოდა ამ ორ ყიშლალეში. ამჟამად ამ ყიშლალეებს შეიძლება დაემატოს შოხანბეგი, ჩაგდარე და გარკვეულწილად, ლაბრუდიც. ჩაგდარეს არაბული მეტყველება ტაჯიკურის დიდ გავლენას განიცდის. აქ არის ორი უბანი: ჯოფა რაბოთ (არაბების უბანი) და თოჯიკონ (ტაჯიკების უბანი). არაბების უბანში მოსახლეობა ძირითადად არაბულად მეტყველებს. სემიტურ-ინდოევროპულ ენობრივი კონტაქტების თვალსაზრისით, აქ საყურადღებო მასალა მოიპოვება, ვინაიდან დიდია არაბულ დიალექტზე ტაჯიკურის გავლენა.

¹ Церетели Г. В., К характеристике..., გვ. 134

შოხანბეგი ჯოგარიდან რამდენიმე კილომეტრით არის დაშორებული. აქაური არაბების მეტყველება ხასიათდება ზოგიერთი თავისებურებით, რაც განასხვავებს მას ჯოგარისა და არაბ-ხანას არაბთა მეტყველებისაგან. ბუხარის, სამარყანდისა და კაშკადარიის მხარეში 100-ზე მეტი ტოპონიმი არაბებთან დაკავშირებული. ესენია, მაგალითად, *არაბ ხანა* (რამდენიმე ათეული), *არაბონ*, *არაბ საროფ*, *არაბ რაბოთ*, *რაბოთი არაბ*, *ტაზი*, *ნაუკად კურეიშ*, *ქახლაი* (ეს უკანასკნელი, გადმოცემით მომდინარეობს სამხრეთ არაბული ტომის სახელიდან qahṭān) და სხვები.

ბუხარისა და სამარყანდის რეგიონებში არაბული ტოპონიმები ძირითადად ტერმინ arab-ს უკავშირდება (*არაბონ*, *არაბ საროფ*, *არაბ რაბოთ*, *რაბოთი არაბ* და ა.შ.) მაშინ, როდესაც კაშკადარიის რაიონში ტოპონიმებს საფუძვლად უდევს არაბული ტომების სახელწოდებები (*ნაუკად კურეიშ*, *ქახლაი*, *ტაზი*...). ეს მოწმობს არაბთა მიგრაციის ბუხარულთან შედარებით უფრო ძველ ტალღას კაშკადარიის მხარეში.

წიგნში გამოყენებული სატრანსკრიპციო სისტემა ნაწილობრივ განსხვავდება აკად. გ. წერეთლის, პროფ. ი. ვინიკოვის და გ. ახვლედიანის სატრანსკრიპციო სისტემებისგან. ჩანაწერები ძირითადად ფონოლოგიურ პრინციპს ემყარება, მაგრამ ზოგჯერ, დიალექტის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მივიჩნიე ფონეტიკური სიზუსტის დაცვა. ეს მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ბუხარული არაბულის ლინგვისტურმა კონტაქტებმა ტაჯიკურთან და უზბეკურთან.

სატრანსკრიპციო სიმბოლოები შემდეგი სახით არის წარმოდგენილი:

კონსონანტები: ' , b, t, ġ, h, ḥ, d, r, z, s, š, ḍ, ṭ, ' , ġ, f, q, l, m, n, h, w, y, ž, p, č, g.

ვოკალები: a, ā, ă, ǣ, ǟ, ǿ, ǻ

e, ē, ē̄, ē̅, ə

i, ī, ī

o, ō

u, ū, ǔ, ǖ, ǘ, ǚ

a – საშუალო სიმოკლის a. ā – ვიწრო a, იგი წარმოადგენს საშუალო ხმოვანს a-სა და e-ს შორის. e – საშუალო e; ē – ძალიან ვიწრო e, წარმოთქმის, როგორც i. i – საშუალო i; o – ღია o; ō – დაევიწროებული o; ū – საშუალო ხმოვანი ō-სა და ū-ს შორის; u – საშუალო u. ə – ნეიტრალური ხმოვანი, იცვლის ტემბრს ბგერათა გარემოცვის შესაბამისად. მასზე გავლენას ახდენს ხმოვანთა პარმონია და კონსონანტებთან მეზობლობა. ġ – მსგავსია რუსული ы-ს, გვხვდება 'ანისა და ḥ-ს მეზობლობაში. ǖ – იგივეა, რაც გერმანული ü; ō (ǣ) – იგივეა, რაც გრძელი o, მიღებულია გრძელი ā-ს დაევიწროების შედეგად.

ē – გრძელი e; ē – გრძელი e; ī – გრძელი i; ū – გრძელი u; ū – გრძელი u; ī – გრძელი i; ū – გრძელი u.

დიფტონგები:

ya, wa – აღმავალი დიფტონგები; ay, aw – დაღმავალი დიფტონგები.

დიფტონგოიდები:

ēʸ – ეიწრო ē. წარმოდგენს დაღმავალ დიფტონგოიდს; ʸē – აღმავალი დიფტონგოიდი. მიღებულია მეორეული დიფტონგიზაციის შედეგად ē (e)-საგან: ē // e (<aʸ).

– აღნიშნავს გადაბმას.

წარმოდგენილი ტექსტები მეცნიერული თვალსაზრისით ფასეულია, უწინარეს ყოვლისა, ენობრივი კუთხით. ასეთმა მიდგომამ, ცხადია, გავლენა იქონია თარგმანის სტილზე.

წინამდებარე გამოცემა შედგება რამდენიმე ნაკვეთისგან. დაცულია შემდეგი თანმიმდევრობა: გრამატიკული ნარკვევი, ტექსტი, თარგმანი, განმარტებები, სასაუბრო და დარგობრივი პრინციპით შედგენილი ლექსიკონი, რომელსაც ახლავს ინდექსები. პარალელური რუსული თარგმანი ნაშრომს ხელმისაწვდომს გახდის ფართო მკითხველისათვის. წიგნში წარმოდგენილი ბუხარული დიალექტის სასაუბრო და ლექსიკონი მას პრაქტიკულ დანიშნულებასაც ანიჭებს.

ქართულ ტექსტში არსებულ მრგვალ ფრჩხილებში მოცემულია სიტყვასიტყვითი თარგმანი, ხოლო კვადრატულში – სიზუსტისათვის ჩემ მიერ ჩასმული სიტყვები და ფრაზები.

სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია მადლობა გადაეუხადო თბილისის აზიისა და აფრიკის ინსტიტუტის არაბული განყოფილების თანამშრომელს ქრისტინე აჯიმიანს, რომელმაც დიდი შრომა გასწია ნაშრომის კომპიუტერზე ასაწყობად.

შემოკლებები

ბად – ბუხარული არაბული დიალექტი

არაბ. – არაბული

შდრ. – შეადარე

ე. ი. – ესე იგი

კად – კაშკადარიული არაბული დიალექტი

ტაჯ. – ტაჯიკური

უზბ. – უზბეკური

თურქ. – თურქული

ა. შ. – ასე შემდეგ

ქართ. – ქართული

მრ. – მრავლობითი

მრ. რ. – მრავლობითი რიცხვი

საე – სალიტერატურო არაბული ენა

ПРЕДИСЛОВИЕ

Изучение арабских диалектов Центральной Азии началось в 30-ых годах прошлого столетия после публикации отчёта этнографической экспедиции в Центральную Азию ленинградских этнографов Н. Н. Бурыкиной и М. М. Измайловой¹.

Акад. И. Ю. Крачковский придавал огромное значение выявлению в Центральной Азии неизвестных науке арабских диалектов. Вот что писал он позже по этому поводу: "Открытие и исследование арабских диалектов Средней Азии приносят славу нашей науке, нашей стране, а для мировой науки являются в известном смысле переворотом"². Это же мнение разделял и проф. Н. В. Юшманов³. О существовании арабоязычного населения кишлаков Бухары и Кашкадарьи сразу же стало известно европейским арабистам. На опубликованный отчёт экспедиции незамедлительно откликнулся шведский учёный Х. Нибберг, но недостаточность собранного ленинградскими этнографами диалектологического материала не давала возможности провести полноценный языковой анализ⁴. С целью проведения такого анализа было принято решение отправить в Центральную Азию молодого арабиста Г. В. Церетели, который в то время вёл научную деятельность в Ленинграде. Ценный диалектологический материал, добытый в арабоязычных кишлаках Бухарского и Кашкадарьинского краёв, позволил грузинскому языковеду выделить в Центральной Азии два незави-

¹ Бурыкина Н. Н., Измайлова М. М., Некоторые данные о языке арабов кишлака Джугары Бухарского округа и кишлака Джейнау Кашкадарьинского округа Узбекской ССР. Записки коллегии востоковедов, т. V, Ленинград, 1930.

² Гвелесиани С. И., Востоковед Георгий Церетели, Тбилиси, 1976, стр. 41.

³ Юшманов Н. В., Арабское наречие советского Востока, Культура и письменность Востока, книга X, Москва, 1931.

⁴ Nyberg H. S. (Рецензия на статью Н. Н. Бурыкиной и М. М. Измайловой, ЗКВ, V, Ленинград, 1930), *Le Mond Oriental*, vol. XXIV, 1-2, 1930.

симых диалекта – бухарский и кашкадарьинский¹. Последующее исследование подтвердило правильность предположения Г. В. Церетели. Благодаря фундаментальным трудам Г. В. Церетели и проф. И. Н. Винникова, арабские диалекты Центральной Азии попали в научный оборот². Особенно следует отметить доклад Г. В. Церетели на второй сессии Ассоциации арабистов в 1937 г., который был опубликован в 1941 г. в Ленинграде, а также тбилисское издание (1956) текстов бухарского арабского диалекта. Из трудов проф. И. Н. Винникова заслуживают внимания "Язык и фольклор бухарских арабов" (1969) и "Словарь диалекта бухарских арабов" (1962). Эти труды определили уровень и основные направления исследования арабских диалектов Центральной Азии. Успех начатого дела в значительной мере был обусловлен руководством и поддержкой акад. И. Ю. Крачковского. Выдающийся учёный ни один раз коснулся

¹ Церетели Г. В., Арабские диалекты Средней Азии (Предварительный отчёт), Известия Института истории, языка и материальной культуры, I, Тбилиси, 1937, стр. 301.

² Церетели Г. В.:

- 1938 — "Нестан-Дареджан" в среднеазиатском арабском фольклоре, Известия Института истории, языка и материальной культуры имени акад. Н. Марра, III, к 750-летию "Витязя в тигровой шкуре", Тбилиси;
 - 1939 — Материалы для изучения арабских диалектов Средней Азии, Арабская сказка из кишлака Джогары Гиждуванского района Узбекской ССР. Записки Института востоковедения АН СССР, VII, М.-Л.;
 - 1941 — К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1937;
 - 1947 — К образованию некоторых основных форм глагола в бухарском арабском диалекте, Труды Тбилисского гос. университета, XXX/1b;
 - 1954 — К изучению языка среднеазиатских арабов. Образцы речи кашкадарьинских арабов. Труды Ин-та языкознания АН Груз. ССР (сер. вост. яз.), вып. I, Тбилиси;
 - 1954 — Арабские диалекты в Средней Азии. Доклады советской делегации на XXIII Международном конгрессе востоковедов. Секция семитологов, Москва;
 - 1956 — Арабские диалекты Средней Азии, т. I, Бухарский арабский диалект, Тбилиси;
 - 1970 — The influence of the Tajik language on the vocalism of Central Asian Arabic dialects, BSOAS, Vol. XXXIII, Part I, London;
 - 1970 — The Verbal Particle m/mi in Bukhara Arabic. Folia Orientalia, XII, Krakov.
- Винников И. Н.:
- 1940 — Арабы в СССР, Советская этнография, т. IV, М.-Л.;
 - 1941 — Арабы в СССР (этнография, фольклор и язык), докторская диссертация, Л.;
 - 1949 — Материалы по языку и фольклору бухарских арабов, Советское востоковедение, вып. VI, М.-Л.;
 - 1956 — Фольклор бухарских арабов, Acta Orientalia, т. VI, Budapest;
 - 1962 — Словарь диалекта бухарских арабов. Палестинский сборник, 10 (73), М.-Л.;
 - 1963 — Образцы говора кашкадарьинских арабов, СЯ, II, М.;
 - 1965 — Materialien zur Grammatik der Kaška-Darjiner Araber. Paradigmen der Verbalformen. Studia Semitica, Ioanni Bacoš dicata, Bratislava;
 - 1969 — Язык и фольклор бухарских арабов, М.;
 - 1976 — Изучение арабских диалектов в Советском Союзе, С.Я., вып. 3, М.

в последующих публикациях вопроса исследования диалектов Центральной Азии¹.

В 1985 г. в Тбилиси был издан труд проф. В. Г. Ахведиани "Бухарский арабский диалект". В нём рассмотрена фонологическая и морфологическая структура бухарского диалекта. В этой работе исследователь даёт наилучший пример системного языкового описания бухарского арабского диалекта. В основном он опирается на диалектологический материал, записанный акад. Г. В. Церетели в 30-ых годах в Центральной Азии и опубликованный в Тбилиси в 1956 г. В нём отражены фонетические особенности диалекта, что помогло автору монографии провести анализ звуковой системы. Проф. И. Н. Винников использовал главным образом фонологическую транскрипцию. Богатый и разнообразный по содержанию и вместе с тем с точки зрения техники записи, обширный диалектологический материал в значительной мере обусловил успех исследования центральноазиатского арабского диалекта. Тут же следует отметить, что в монографии проф. В. Г. Ахведиани подробно рассмотрены морфологические категории и обусловленные языковыми контактами особенности формообразования.

Из тех европейских авторов, которые посвятили свои труды арабским диалектам Центральной Азии (в основном бухарскому) следует назвать В. Фишера (W. Fischer)², В. Коена (W. Cowan)³, К. Верстига (C. H. M. Versteegh)⁴, О. Ястрова (O. Jastrow)⁵ и других исследователей.

¹ Крачковский И. Ю.:

1938 — Арабистика и история народов СССР. Вестник Академии наук СССР, №5;

1941 — Арабистика в СССР за 20 лет. Труды второй сессии Ассоциации арабистов, 1937, М.-Л.;

1950 — Очерки по истории русской арабистики, М.-Л.

² Fischer W.:

1961 — Die Spracheder arabischen Sprachinsel in Uzbekistan, Der Islam, 36.

³ Cowan W.:

1967 — Sound Change in Central Asian Arabic, Der Islam. Hft. 1-2, Bd. 43, B.

⁴ Versteegh C. H. M.:

1984-1986 — Word order in Uzbekistan Arabic and Universal Grammar, Orientalia Suecana, XXXIII — XXXV.

⁵ Jastrow O.:

1995 — Towards a Reassessment of Uzbekistan Arabic, Proceedings of the 2-nd International Conference of AIDA, Cambridge;

1995 — Zur Position des Uzbekistan Arabischen, ZDMG - Suppl. II, Franz Steiner Verlag, Leipzig;

1997 — Wie Arabisch ist Uzbekistan - Arabisch? in Built on Solid Rock Studies in Honour of Professor Ebbe Egebe Knudsen, edited by E. Wardini, Oslo.

Согласные

Представленные в БАД 25 фонем по месту образования распределяются следующим образом:

- лабиальные — b, p, w, m;
- лабиодентальный — f;
- дентальные — d, t, ʈ, z, s, n;
- альвеолярные — ʃ, l, r;
- палатальные — ɟ, ʈ, y;
- велярные: а) превелярные — g, k;
б) поствелярные — ɡ, ɣ;
- увулярный — q;
- фарингальные — ʕ, h;
- глotalный — h.

Из этих согласных к звонким относятся — m, w, b, n, z, d, r, l, y, ɡ, ɟ, ʕ, а к глухим — p, f, s, t, ʈ, ʃ, ʈ, k, h.

смычные — p, b, m, n, ʈ, t, d, l, ʈ, ɡ, k, g, q;

спиранты — w, f, s, z, r, ʃ, y, h, ɡ, h, ʕ, h;

эмфатические — ʈ, h, ɡ, q, h, ʕ;

аффрикаты — ɟ, ʈ;

назальные — m, n;

латеральный — l;

сибилянты — ʃ, ʃ, ʈ, s, z;

плавные — l, r, m, n;

полугласные — w, y.

Лабиальный ряд расширен. Фиксируется отличный от АЛЯ согласный p, который, кроме иностранных слов, встречается и в арабских лексемах. В этом случае p представляет собой результат оглушения b.

Примеры:

pīšōna — таджик. "лоб"

pōkiza — таджик. "чистый"

harap — "убегать", "бежать", "уходить"

šarap/širip — "выпить"

То же самое можно сказать и о согласном ʃ, который появляется в арабских лексемах в результате оглушения ʃ. ʃ фиксируется и в словах иностранного происхождения:

čōy — таджик. "чай"

čutčuga — таджик. "птичка", "воробей"

waṣṣe — "его лицо"

Интерденталы утеряны. В данном случае в БАД отражено всеобщее диалектологическое явление: $t > s$, $d > z$:

salās < ṭalāt — "три"

saqīl < ṭaqīl — "тяжёлый"

zabaḥ < ḍabaḥ — "зарезать", "заколоть", "убить"

zōka < ḍāka — "тот", "та", "то"

Таким образом, консонанты s и t АЛЯ в БАД передаются согласным s . Что касается z , то он представляет собой реализацию четырёх согласных АЛЯ: $z < z$, d , ḍ , и ḏ .

Согласные d и ḍ АЛЯ дают консонант ḏ .

Артикуляция согласного q сохранена. Изредка он передаётся согласным g .

Иногда консонант k заменяется согласным g : yigzib — "говорить неправду", "лгать".

В большинстве случаев эмфатические ṭ , z и ṣ сохранены.

ṭ — веляризованный глухой согласный. Для него характерно ослабление артикуляции. В конце слова даёт t .

z — звонкий сибилант, соответствует арабским ḏ и z . Часто переходит в z .

ṣ — переднеязычный спирант, который в результате ослабления артикуляции переходит в s .

Латеральный l произносится мягко. В ряде случаев его артикуляция приближается к y . Иногда $y > l$: $\text{lihya} > \text{liḥla}$.

Фарингалы (h , ') сохранены. Глотальная хамза фиксируется редко и, в результате её пропадания, глаголы начальной хамзы переходят из ряда трёхсогласных глаголов в ряд двухсогласных: $\text{'ahaza} > \text{ḥadā}$ — "взять", "забрать", "убрать". Встречаются случаи, когда хамза (гортанный взрыв) переходит в 'aул : mī'a — "сто".

Гласные

За счёт редукции дифтонгов в БАД расширена классическая система и вместо трёх гласных (a , i , u) мы имеем дополнительно ещё 2 гласные — e и o ($\text{ai} > e$, $\text{aw} > o$).

Характерна нестабильность долготы гласных. Встречаются долгие, краткие, средней долготы и ультракороткие гласные. Качественность гласных часто обуславливается позицией и контактом. Соседство с переднеязычными, велярными, фарингальными и эмфатическими согласными оказывает влияние на тембр гласной. Фиксируется средняя гласная между a и e . Твёрдое i

(подобно русскому ы) в основном встречается в соседстве с 'ауп-ом и ħ. Долгий ā передаётся палатальным о/ō. Иногда ā теряет свою долготу и передаётся кратким а.

Примеры: miṭla'ġn — "откроется", "открывается", "раскроется",
"развернётся"
fataħġd — "один", "единственный"
ra's > rās > ras — "голова"
dēk > dæk — "тот", "та", "то"

е/ē сужается и даёт е/ē. е приближается к і:

zēpa (ж. р.) — "хорошая"
eš — "что?"

Передача долгого ā долгим ō объясняется в основном влиянием таджикского языка. Арабы-билингвы часто произносят арабские заимствования, сохранённые в таджикском языке с таджикским звучанием, т. е. там, где в арабском языке должно быть долгое ā, они произносят долгое ō. В БАД много таких вторичных заимствований.

Примеры:

šōħġb — "господин", "хозяин", "владелец"
dawō — "лекарство"

Как уже было отмечено, дифтонг aw даёт о, что также широко распространено в КАД. По мнению Г. В. Церетели, существующее в центрально-азиатском арабском звукозамещение — /ā/>/ō~о и (/aw/>) /ō/>/ū~у — является результатом влияния таджикского языка на арабский диалект и не связано с протоарабским */ō/¹.

Слог и ударение

Для БАД характерны следующие типы слогов:

1. CV
2. CṼ
3. CVC
4. CVCC
5. VC
6. ṼC

Существование последних двух типов обусловлено выпадением согласной в диалектных формах и их следует считать специфическими образованиями слога.

¹ George V. Tsereteli. The influence of the Tajik language on the vocalism of Central Asian Arabic dialects, BSOAS, Vol. XXXIII, Part 1, London, 1970, стр. 170.

Ударение, как правило, приходится на долгий гласный в конце слова и на предпоследний слог, если в нём есть долгий гласный. Фиксируется также ударение на долгий гласный в начале слова, если гласный последующих слогов – краткий.

Морфологические особенности

Статус

Для выражения неопределённости имени в БАД, в основном, используется неопределённое местоимение *fad//fat* < *fard* – "один", "некто", "какой-то", "некий"

fad adəmī kēyin
"был один человек"

fat pōšo salās walat kēn ‘ändu
"у одного паши было три сына"

Выражение неопределённости с помощью указанной формы характерно для речи бедуинов. Для передачи неопределённости в диалекте используется также числительное *waḥad//waḥed* – "один", которое часто образует композит вместе с *fad*:

waḥad amīr ašer waladu misōr
"у одного эмира было десять сыновей"

faṭāḥid zarabu
"кто-то его ударил"

Соответствующие формы женского рода – *waḥda//waḥde* и *fadhade*.

Арабская нунация сохранена в синтаксической конструкции, выраженной определяющим-определяемым, где у определяемого появляется окончание *-īn*: *farasīn kbīr*.

Изредка встречается арабский тенвин, выражающий неопределённый статус:

fad dābiṭun aswad miḡi
"идёт одна чёрная лошадь"

Иногда встречается определённый артикль *-al*:

al-murōda laḥaq, al-maqsad laḥaq
"он исполнил желание и достиг цели"

Род

Мужской род не имеет маркера. Женский род образуется присоединением к концу слова элементов -a, -at, -it, -t. Кроме суффиксных форм, фиксируются существительные женского рода без маркера: *šims* — "солнце".

Число

Окаменевшие формы двойственного числа, в основном, фиксируются при передаче парных частей тела: *ʿaīnēn* — "два глаза", *gīglēn* — "две ноги". Двойственное число часто выражается числительным -*isnēn*:

sawdogar - ḥaṭīb isnēna i_maqsadum lahaq
"купец и хатыб (оба) достигли желаемого"

В именах мужского рода правильное множественное число образуется присоединением суффикса -*īn//ūn*, суффикс же -*āt* присоединяется к именам женского рода (иногда и мужского рода):

darbūn kullum zēn
"дороги (все) хорошо [проложены]"

muīn ḥilwu hast
"здесь хорошая вода"

iʿbīrāt taḥsūnen bišan safar
"отправьте верблюдов"

snēna aqaīnin mui ḡarrū min ḡifrāt
"два брата взяли воду из колодцев"

Для образования множественного числа бухарские арабы нередко прибегают к составным формам:

kasīr ḡarab ʿandi
"у меня [в саду посажено] много деревьев"

i_ḡiḏduwan kasīr qaira hast
"в Гиждуване много деревьев"

Фиксируются формы ломаного множественного числа:

В текстах встречаются формы ломаного множественного числа, к которым присоединяется суффикс -āt. В результате мы получаем двойное множественное число: 'albisāt — "одежда".

Имя числительное

В диалекте встречаются количественные и порядковые числительные. Ареал функционирования числительных, обозначающих количество, шире и, кроме единиц, содержит десятки, сотни и тысячные.

Исходя из наших записей единицы предстают в следующем виде:

- 1 — waḥad
- 2 — snēyn
- 3 — salās
- 4 — 'orba
- 5 — ḥams
- 6 — sitta
- 7 — sabaḥ
- 8 — hašt
- 9 — nuh
- 10 — 'ašar

Указанные формы несколько отличаются от форм, приведённых в монографии проф. В. Г. Ахвледиани, т. к. учёный опирается на записи 30-40-ых годов прошлого столетия, сделанные акад Г. В. Церетели и проф. И. Н. Винниковым. Приведём их здесь для сравнения:

- 1 — wāḥed//wāḥad
- 2 — isnēn//senīn//isnē'n
- 3 — salās
- 4 — arba'//arbaḥ
- 5 — ḥams
- 6 — sitt//sit
- 7 — sabe'//sabəḥ
- 8 — samoniya//samān//arba'ēn//arba'in
- 9 — tise'//tisəḥ
- 10 — 'ašer/'ašər¹

Как было выявлено в последнее время из записей, сделанных нами в кишлаке Джогары, арабские названия числительных восемь и девять сейчас за-

¹ Ахвледиани В. Г., Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, стр. 46.

менены их таджикскими соответствиями (hašt, nuh). В остальных числительных арабские названия сохранены с фонетическим видоизменением. Среди них примечательно обозначение числительного восемь – arba‘ēn//arba‘īn, которое выражает двойственное число числительного четыре (arba‘//arbaḥ) и заслуживает внимания с точки зрения изучения тенденции развития форм имени числительного в диалекте.

В числительных второго десятка десять находится в препозиции. За ним следует числительное, обозначающее единицы:

- 11 – ‘ašara waḥda
- 12 – ‘ašar isnēyn
- 13 – ‘āšər salās/¹ ašersalās
- 14 – ‘ašar ‘arbah
- 15 – ‘ašara ḥams
- 16 – ‘ašersitta
- 17 – ‘ašarasabaḥ
- 18 – ‘ašarahašt
- 19 – ‘ašaranūh

В числительных и этого ряда наблюдается большое различие между старыми и новыми записями. Поэтому приведём их:

- 11 – ‘ašr-u fataḥed
- 12 – ‘ašr-u isnēn
- 13 – ‘ašr-u salās
- 14 – ‘ašr-u arba‘
- 15 – ‘ašr-u ḥams
- 16 – ‘ašr-u sitt
- 17 – ‘ašr-u sabe‘
- 18 – ‘ašr-u samonīya
- 19 – ‘ašr-u tise¹

Указанный порядок неестественен для АЛЯ, хотя он и не чужд семитским языкам и характерен для эфиопского, финикийского и набатейского языков.

Числительное двадцать (‘ašrēn//¹ ašrēīn) в БАД так же, как и вообще в арабских диалектах, представлено двойственным числом числительного десять (‘ašar). От тридцати до девяноста мы имеем составные числительные со следующим порядком образования – единицы + десятки:

- 30 – salās ‘ašrāt
- 40 – ‘orba ‘ašrāt
- 50 – ḥams ‘ašrāt
- 60 – sitta ‘ašrāt

¹ Ахведиани В. Г., там же, стр. 47.

70 — sabaḥaṣṣrāt//saba ‘aṣrāt

80 — hašt‘aṣrāt

90 — nuh‘aṣrāt

Сто обозначается словом mīa//mīo, а тысяча — словом -alf.

Местоимение

В БАД фиксируются независимые личные местоимения и местоименные суффиксы, указательные, вопросительные и относительные местоимения:

Личные местоимения

	<i>ед. ч.</i>	<i>мн. ч.</i>
3 м. р.	dūk	duklo
ж. р.	diki	duklan
2 м. р.	hint	intum
ж. р.	hinti	hintin
1	anā	ruḥna

Опираясь на записи акад. Г. В. Церетели и проф. И. Н. Винникова, проф. В. Г. Ахвледиани приводит фонетически видоизменённые формы:

	<i>ед. ч.</i>	<i>мн. ч.</i>
3 м. р.	duk	dukōla
ж. р.	diki	dukālān
2 м. р.	hint	hintu
ж. р.	hinti	hintin
1	ana	naḥna

Как явствует из приведённых примеров, иные формы появляются в 1-м лице мн. числа (naḥna — ruḥna). Изменения в хронологически различных записях примечательны для изучения тенденции развития языковой системы диалекта.

Местоименные суффиксы

	<i>ед. ч.</i>
3 м. р.	-u// -hu
ж. р.	-a// -ha
2 м. р.	-ak// -k
ж. р.	-ki
1	i — с именем ni — с глаголом

	<i>мн. ч.</i>
3 м. р.	-um// -hum
ж. р.	-in// -hin
2 м. р.	-kum
ж. р.	-kin
1	-na

Указательные местоимения

<i>ед. ч.</i>	<i>м. р.</i>	<i>мн. ч.</i>
had//hat	"этот", "эта", "это"	hadāt "эти"
hal	"этот", "эта", "это"	halō
hamad//hamat	"этот", "эта", "это"	hamadlō//hamalō

<i>ед. ч.</i>	<i>ж. р.</i>	<i>мн. ч.</i>
hadī//hādī	"этот", "эта", "это"	hadlān//halān

Как видим, имеет место неразличимость в роде, поэтому местоимение *halān* встречается как со значением женского, так и мужского рода. В то же время к вышеупомянутым формам, для усиления значения, в обоих родах добавляется местоимение *ham*:

hamad//hama – hamadlō
 hamadī – hamadlān
 hamdūki//hamdīki – hamdukalān//hamdikālān

Вопросительные и относительные местоимения

Вопросительные местоимения в БАД передаются общедиялектными формами: *mīn* — "кто" и *eš//ieš* — "что". Функцию относительных местоимений выполняет форма *il* — "который". Она часто встречается с глаголом и выполняет соединительную функцию между членами предложения. Отмеченная форма этимологически связывается с литературной арабской формой *al-lādī*:

matal il-mizrub
 "тот, кто рассказывает притчу"

Глагольная система

Глагольная система БАД построена по схеме АЛЯ. Выделяются правильные, геминированные, хамзовые и слабые глаголы, производные породы,

перфектив-имперфектив, чёткая подсистема склонения, выраженная категориями лица, числа и рода.

В перфективе основными типами являются CaCaC (fa'al). Сравнительно реже встречаются формы CiCiC (fi'il)//CeCeC (fe'el) и CuCuC (fu'ul).

Нюже приведены примеры склонения отмеченных глагольных форм в перфективе и имперфективе:

daḥal — "входить"

Перфектив
ед. ч.

3 м. р.	daḥal
ж. р.	daḥal-et
2 м. р.	daḥal-t
ж. р.	daḥal-ti
1	daḥal-t

мн. ч.

3 м. р.	daḥal-ū
ж. р.	daḥal-en
2 м. р.	daḥal-tu
ж. р.	daḥal-ten
1	daḥal-na

Имперфектив
ед. ч.

3 м. р.	mudḥul
ж. р.	tutḥul
2 м. р.	tutḥul
ж. р.	tutḥulīn
1	matḥul

мн. ч.

3 м. р.	mudḥulūn
ж. р.	mudḥulīn
2 м. р.	tutḥulūn
ж. р.	tutḥulīn
1	nutḥul

Образование имперфектива посредством форм с префиксом *mi* характерно для БАД. По этому признаку он отличается от другого арабского диа-

лекта Центральной Азии – кашкадарьинского, что в своё время отмечал акад. Г. В. Церетели¹.

Императив

Повелительное наклонение образуется в соответствии с нормами АЛЯ. В частности, к форме имперфектива второго лица мужского рода вместо префикса присоединяется гласный *i* или *u*. В соответствующем женском роде по-является элемент *-n*:

	ед. ч.	
išrab		uktub
išrabi		uktubi
	мн. ч.	
išrabū		uktubū
išrabīn		uktubīn

Производные породы

Производные породы представлены следующими моделями:

- II: faʿʿal. Выражает каузатив и интенсив: ḥaṭṭaq — "сжигать".
- III: fāʿal. Ввиду отсутствия фонологической нагрузки долгих гласных в диалекте, значение III породы совпало со значениями I и II пород.
- IV: aʿʿal. Функционирование ограничено. Фиксируется только aḥṭa//anṭa//anta < 'aʿṭā — "давать".
- V: itfaʿʿal. Так же, как и в АЛЯ, выражает рефлексив II породы: iṭḥaṭṭaq — "сгореть".
- VI: itfāʿal//itfōʿel. Встречается сравнительно редко.
- VII: infaʿal: inhazam — "убегать". Выражает рефлексив I породы.
- VIII: iftaʿal//iftaʿʿal. Ареал функционирования ограничен. Выражает рефлексив. Большей частью является аналогом VII породы.
- X: istaʿʿal. По своему значению выражает рефлексив и встречается редко.

Исходя из наших наблюдений, существование пород в БАД в основном является результатом словообразования. Что же касается фôrмообразования, то языковой потенциал диалекта значительно снижен. Многовековая изоляция от арабского мира оказала влияние на внутреннюю структуру диалекта. Следует

¹ Церетели Г. В., К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1941, стр. 141.

Его же: К образованию некоторых основных форм глагола в бухарском арабском диалекте, Труды ТГУ, XXX/I б, 1947, стр. 463.

принять во внимание и то обстоятельство, что находящиеся в контакте таджикский и узбекский языки подают диалекту готовые формы, что приводит к постепенному расстройству механизма грамматического образования.

Временная категория

В диалекте представлены следующие временные формы:

1. Прошедшее совершенное время.
2. Прошедшее продлённое время.
3. Неопределённое прошедшее время.
4. Неопределённое настоящее время.
5. Определённое настоящее время.
6. Обыкновенное будущее время.

Формой перфектива передаётся прошедшее совершенное время. Если форме имперфектива глагола предшествует вспомогательный глагол *kōn*, то глагол приобретает функцию, выражающую продлённость действия:

pōšō salās iōm kōn mōt
"паша умирал три дня"

В большинстве случаев прошедшее продлённое время передаётся присоединением формы имперфектива к вспомогательному глаголу *kōn*:

sawdogār i bōzōr kōn mi-ogdī
"купец [систематически] ходил на базар"

Для БАД не чужды формы со значением неопределённого прошедшего времени. Глаголы такого типа характерны для тюркских языков и их существование в центральноазиатском арабском диалекте может быть объяснено влиянием узбекского языка. В грузинском языке аналогом неопределённого прошедшего времени является "турмеобити" (предполагаемое время), которое по своему значению совпадает с неопределённым прошедшим временем БАД. Это хорошо демонстрирует нижеследующий пример:

anā mā kātibnī
"я не писал"

На существование отмеченной формы в БАД в 1941 г. указывал в своём отчётном труде акад. Г. В. Церетели¹.

¹ Церетели Г. В., К характеристике языка среднеазиатских арабов, Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1941, стр. 142.

Определённое настоящее время образуется присоединением к форме имперфектива глагола причастия действительного залога вспомогательного глагола *nām*¹:

iḡī nāyim
"он сейчас идёт"

Сравните словосочетание:

hasan wenu? -ha, iḡī nāyim.
"Где Хасан? – Вот, [видите?], идёт".

Масдар

Масдар в БАД образуется присоединением суффиксов *-hān, yān, -ān* к корню или к причестию действительного залога женского рода:

<i>ḡada</i> – "уходить"	<i>ḡadān</i>
<i>ṭala'</i> – "подниматься", "подняться"	<i>ṭal'a > ṭal'ahan</i>

Причастие

Причастие первой породы характеризуется широтой распространения. Основные модели: *fā'el, fā'il, fō'il* – в мужском роде, а *fā'la* – в женском.

Наречие

Фиксируются наречия места, времени и образа действия, среди которых немало иностранного происхождения.

Наречия места:

giddām – "вперёд"
miāna – "между", "среди", "посреди", "посредине"
mim-fēq – "высоко", "вверх"
fūq – "высоко", "вверх"
min-taht – "низко"
adrūn – таджик. "внутри", "внутри", "в", "во", "на"
han – "здесь", "тут"
min-han – "отсюда"
ienana – "здесь", "тут"
i_han – "здесь", "тут"

¹ Церетели Г. В., там же.

waro//wōga — "сзади", "позади"

Наречия времени:

awalāni — "рано"

awalāni-waht — "рано"

iḥlāf — "затем", "потом", "после", "дальше"

baʿaza — "затем", "потом", "после", "дальше"

mimbaʿd — "затем", "потом", "после", "дальше"

ams — "вчера"

ūt — "опять", "ещё", "уже", "уж" < араб. ʿawḏ¹

Наречия образа действия:

hek — "так", "так и таким образом"

hamīkiyu — "так", "итак", "таким образом"

baʿaz-baʿaz — "по порядку", "последовательно", "врозь",
"порознь"

zēn — "хорошо"

baribār — "одинаково", "точно"

Вспомогательные слова

Предлог

i < ila — употребляется в различных значениях. По сравнению с другими частицами распространён довольно широко.

Напр.:

pōšō i_bōzōr mad
"паша пошёл на базар"

i_bēt daḡal
"вошёл в дом"

ʿal < ʿalā — "на", "о", "у", "с", "при", "около"; "к"; "в", "во"; "для"; "до".

Дополнительно выражает такие значения, как — "против", "вопреки", "о", "об", "обо", "про", "по", "насчёт", "относительно".

bi//b — "для", "из-за".

¹ Ахаледиани В. Г., Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, стр. 90.

bišanak — "для тебя". Ср. в сир. диалекте с mišānak, имеющим то же значение.

fī < fī — "в", "во", "на", "о", "у", "с", "при", "около".

fī hal waḥt
"в это время"

min//mim//men — "из".

min ḡifra ṭala'
"[он] вылез из колодца"

li//la используется в предложении для выражения дополнения:

li-uṣṭo ma ssadaq
"он не поверил мастеру"

to — таджик. "до".

to-mačēt — "до мечети"

Частица

Вопросительные частицы:

esāb//isāb — "где?", "куда?", "в какую сторону?", "в каком направлении?"

min-esāb — "откуда?"

eš//iš ešwo? — "что?"

šini? — "зачем?", "почему?", "для чего?"

По мнению Г. В. Церетели, šini можно разбить следующим образом:
ši - li¹.

wen//hen/hin?, henu? — "где?"

mu'allim wenu?
"где учитель?"

li//lima? — "зачем?", "почему?"

lima tuṭḥul?
"зачемходишь?"

¹ Церетели Г. В., К характеристике..., стр. 145.

mi – вопросительная частица таджикско-узбекского происхождения:

tušrub-mi?

"выпьешь?"

Отрицательные частицы:

lā//la – "нет", "не"

mā//ma – "нет", "не"

māmin//mammin – "никто"

qaṭ//qaṭṭiš – "ничего"

qaṭmin – "никто"

Утвердительные частицы:

hūb – "да", "хорошо"

hay – "да", "хорошо"

maile – "да", "хорошо"

Условная частица:

agar – "если"

agar tušrub, tamūt

"если выпьешь – умрёшь"

Союз

u//wa – "и", "да"

ki – соединяет главный член сложноподчинённого предложения с дополнительным зависимым предложением.

tōi i_walad khōl-ki libōsa la milbisu

"жеребёнок предупредил мальчика, чтобы он не надевал одежду"

Междометие

ōh!//ōh! – выражает боль, сожаление, раскаяние, возмущение.

ha! – выражает подстрекательство.

pfū! – выражает отвращение.

За последние годы значительно возрос интерес специалистов к арабским диалектам Центральной Азии. Это обусловлено семитско-тюркско-индоевропейскими языковыми контактами в отмеченном регионе. Члены Международной Ассоциации арабистов-диалектологов (AIDA) посвятили структуре арабских диалектов Центральной Азии и языковым контактам немало докладов, прочитанных в Тбилиси, Санкт-Петербурге, Вене, Упсале, Стокгольме, Ла-Валетте, Кадисе (Испания) и Бухаресте.

Целью предлагаемой публикации является фиксирование современного уровня бухарского арабского диалекта. Прошло более 70 лет с тех пор, как акад. Г. В. Церетели впервые посетил Центральную Азию и записал в арабоязычных кишлаках Бухары и Кашкадарьи – Джогары, Араб-Хана, Джейнау и Камаши лингвистически совершенный диалектологический материал. С тех пор в вышеупомянутых кишлаках многое изменилось. В ноябре 1980 г. во время нашей первой командировки в Центральную Азию в кишлаке Камаши Каршинского района нам было трудно отыскать информанта, т. к. там разве что единицы владели арабским языком. Несмотря на это, с помощью живших в кишлаке арабов, нам удалось записать речь 79-летнего Мирзо Мурода, который достаточно хорошо владел родным арабским диалектом. В 2000 г. в Камаши было уже невозможно записать арабскую речь. В Джейнау в этом плане положение намного лучше. Что касается арабов, проживающих в окрестностях Бухары, в частности коренных жителей кишлаков Гиждуванского района – Джогары и Араб-Хана, то здесь, подобно кишлаку Джейнау Каршинского района, всё ещё сохранена арабская речь.

В ноябре 2000 г. во время диалектологической экспедиции в Центральную Азию, помимо лингвистического материала, нам удалось найти новый фольклорный и этнографический материал. В арабоязычных кишлаках Бухары и Кашкадарьи наряду с фотографиями впервые был снят двухчасовой видеоматериал о центральноазиатских арабах, содержащий документальные кадры об их жизни, языке, традициях и быте, которые со временем приобретут большую ценность.

В результате экспедиции в кишлаках Шоханбег и Чагдаре Бухарского района подтвердился факт сохранения арабской речи, на что ещё в 30-ых годах указывал акад. Г. В. Церетели¹. Есть также и третий кишлак – Лябруд, где часть населения говорит по-арабски и состоит из арабов, переселённых в Лябруд из Джогары. Что касается арабов Шоханбега и Чагдаре, то они издавна проживают в этих кишлаках. Во время экспедиций 30-ых годов в Бухарском районе основное внимание уделялось кишлакам Джогары и Араб-Хана, т. к. тогда считалось, что найти полноценный диалектологический материал можно было только в этих двух кишлаках. Сейчас к этим кишлакам можно добавить Шоханбег, Чагдаре и, в определённой степени, Лябруд. Арабская речь Чагдаре находится под большим влиянием таджикского языка. Здесь два района:

¹ Церетели Г. В., К характеристике..., стр. 134.

Джофа Работ (арабский район) и Тоджикон (таджикский район). В арабском районе население говорит в основном по-арабски. С точки зрения семитско-индоевропейских языковых контактов здесь можно найти интересный материал, т. к. влияние таджикского языка на арабский довольно велико.

Шоханбег находится в нескольких километрах от Джогары. Для речи здешних арабов характерны некоторые особенности, отличающие её от речи арабов Джогары и Араб-Хана. В Бухарском, Самаркандском и Кашкадарьинском краях насчитывается более 100 топонимов, связанных с арабами, например: *Араб-Хана* (несколько десятков), *Арабон*, *Араб Сарой*, *Араб Работ*, *Работи Араб*, *Тази*, *Наукад Курейш*, *Кахлай* (этот последний по преданию происходит от названия южно-аравийского племени *qaḥṭān*) и др.

В Бухарском и Самаркандском районах арабские топонимы в основном связываются с *agab* (*Арабон*, *Араб Сарой*, *Араб Работ*, *Работи Араб* и т. д.), в то время как в Кашкадарьинском районе в основе топонимов лежат названия арабских племён: *Наукад Курейш*, *Кахлай*, *Тази*... Это свидетельствует о более древней волне миграций арабов в Кашкадарьинский район в отличие от их миграций в Бухарский.

Транскрипционная система, применяемая в тексте, частично отличается от транскрипционных систем акад. Г. В. Церетели, проф. И. Н. Винникова и проф. В. Г. Ахвледиани. Записи в основном опираются на фонологический принцип, но иногда, исходя из специфики диалекта, мы посчитали целесообразным придерживаться фонетической точности. Это в значительной мере обусловлено лингвистическими контактами бухарского арабского диалекта с таджикским и узбекским языками.

Транскрипционные символы представлены следующим образом:

Консонанты: ', b, t, ġ, ḥ, ḥ, d, r, z, s, š, ḍ, ṭ, ' , ġ, f, q, l, m, n, h, w, y, ž, p, č, g.

Вокалы: a, ä, ā, ā, â, â, â

e, e, ē, ē, э

i, i, ī

o, ō

u, ü, ū, ū, Ū, Ū

a — средней краткости a. ä — узкий a, он представляет собой средний гласный между a и e. e — средний e. e — очень узкий e, произносится как i. i — средний i; o — открытый o; ō — суженный o; Ū — средний гласный между ō и ü; u — средний u. э — нейтральный гласный, меняет тембр в соответствии с окружающими его звуками. На него влияет гармония гласных и соседство с консонантами. ġ — похож на русское ы, встречается в соседстве с 'аинном и ḥ. ü — то же, что и нем. ü. ō (â) — то же, что и долгий o, который получен в результате сужения долгого ā.

ē — долгий е; ē̄ — долгий е̄; ī — долгий і; ū — долгий ū; ū̄ — долгий ū̄; ī̄ — долгий ī̄; ū̄̄ — долгий ū̄̄.

Дифтонги:

ya, wa — восходящие дифтонги.

ay, aw — нисходящие дифтонги.

Дифтонгоиды:

ēʸ — узкий ē̄. Представляет собой нисходящий дифтонгоид.

yē̄ — восходящий дифтонгоид. Получен от ē̄ (ē̄): ē̄//ē̄ (<aʸ) в результате вторичной дифтонгизации.

~ — означает сцепку.

С научной точки зрения представленные тексты ценны прежде всего с языковой стороны. Такой подход, разумеется, оказал влияние на стиль перевода.

Предлагаемое издание состоит из нескольких частей, расположенных в следующем порядке: грамматический очерк, текст, перевод, комментарии, разговорник и словарь, составленный по отраслевому принципу и сопровождаемый индексами. Параллельный грузинско-русский текст данного труда делает его доступным для более широкого круга читателей. Представленные в книге разговорник и словарь бухарского арабского диалекта придают ему и практическое значение.

В круглых скобках русского текста дан дословный перевод, а в квадратных — слова и фразы, добавленные нами для большей точности.

Считаем приятной обязанностью высказать свою благодарность сотрудникам арабского отделения Тбилисского института Азии и Африки Кристине Аджимян, набравшей на компьютере данный труд.

СПИСОК УСЛОВНЫХ СОКРАЩЕНИЙ

АЛЯ – арабский литературный язык
араб. – арабский
БАД – бухарский арабский диалект
груз. – грузинский
досл. – дословно
ед. ч. – единственное число
ж. р. – женский род
КАД – кашкадарьинский арабский диалект
мн. – множественное
мн. ч. – множественное число
м. р. – мужской род
напр. – например
сир. – сирийский диалект
см. – смотри
ср. – сравни
таджик. – таджикский
тур. – турецкий
узбек. – узбекский

პირველი ნაწილი

ტექსტი

თარგმანი

განმარტებები

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ

ТЕКСТ

ПЕРЕВОД

КОММЕНТАРИИ

தெரிந்தேன்

TEKST

I salāsāt 'iyāl

1. kâin ma kâin fî qadîmi waḥt esqe¹ zamôn fad bōy ke² avbar³.
dük salāsāt 'iyāl-ke⁴ kēyin 'andun. fad waḥt misōr, dük 'umru ōher
saira hānu mi'rufu, 'iyālu gidāmu milimihun⁵ ilī kalō - muqūl:

anā 'umrī qarīb ōher šōr, qarībiya men dunia ma'ber⁶, hammāt
inṭāla⁷ dawla hamai baham⁸ šufūwa, ḥdūwa⁹ anā ki-mūt¹⁰ ilay to-si
rūza¹¹, ilay salās yumāt qabrī qaraūlya sū! iṣ a'ilkum amad itsūnū i-
murōdak tilḥaq.

2. dük min dinya m'ber¹². snēna aqānin kabīr muqulūn: ki-
kulla dawla isneyitna tilḥaq, illek hiči mā ilḥaq. i-zagīru hiči mā
intūnū. kasīra dawla i-rūhum mioḥdūna, mioḡdūn.

3. zagīru to sē rūza, to salās iūmāt qaraūlia sowwahān misōr.
brinči¹³ leyla mioḡdi, faṭ ḏābiṭun aswad miḡi, i-kinči leyla mioḡdi, i-
dük ammad ḏābiṭun abyas imrōdu miliḡqu.

4. hat akaīmu dawla mioḥdūna mioklūna, al-āḥir hamais
misorūn-ki hiči ma ikli.

kabīru i zagīru dawlatun tamām sor.

hat zagīru i qaira hamais dab missōr-ki.

bint pōšō kul min fōq činōra mer'i miksēra, bint pōšō handek toḡdu.

5. had zagīru ḏābiṭun abyad merkabu, mioḡdi, činōra muwuqa
'ayu¹⁴, bint pōšō mioḡda. kabīr dawla 'i had nasīb¹⁵ mitsu.
dük murōd u maḡsādu milhak.
tamōm.

hasan tursunov

II iusūf

1. kāyin ma kāyin fat pāšā misōr. fat pōšō iozda¹ ašer
wahida waladu misōr. min iozda waladu fat waladu min wahad maratu
misōr. usmu iusūf misōr. assa² ummu mā tūlyūdu ma'lūm misōr.

2. mioğdi, mioğdi. fat nazar karda misör-ki, mi'rifu mišan handük fat masliha misun.
hat dahminnu - aşarminnu masliha misun-ki i_hād, min ġabala nerša yoki³ 'alā ġifra neirša.

3. mudunyū⁴ i_fat ġifra miršūnū. i_ha ġifra ki-raššū⁵, mōt miqulūn ummu wa abu. i_abūhum muqulūn-ki i_had zib kalah min idna.

4. i_had zībāt ma yoklinniyū. ihlāf korvūni miğūn, -mū nōħud muqulūn, min ġifra mū ġörħa misorūn, min al-ġifra fat zağir miqlaħ. zağir mit'allaq miqlaħ. ihlāf muqulūn-ki: -fad zağir ħala' minha.

5. had mudunyū i_farrōd mintūnu.
had ġadā kin i_handük madīna. mi'rifūn-ki min 'id had fad šuğl zin miği 'i-had mioħdünyū, pōšō misūnū.
hat pōšō ki-sör, 'ihād abū rōden⁶ pošoya insōir i-hankit ġe'ōniya misör.

6. akaēfnu⁷ miqla 'ūnu mioğdūn madintin aħuhum pōšō insoyer.
halōm⁸ ioğdūnu wey handük⁹ (bi-handük) pōšō hadīs misūr.
miqulūn: ki-hin¹⁰ -alamna rōdna ganda sōret.

7. ana ileykum fat nağzia¹¹ masu himil manṭikum.
fad himil mintihumū i_abūhum fad ħat miktib:

8. - ana hamyūk¹², hamyūk al-ġifra waqa', ilay korūnī ħadūni wa ġabūnī al-madīna, pōšō sārūni.
ba'di hat ħat abu misihüyū ar-rōd rūhu¹³ pōšō misa wa mirōdu maqsadu milhaq.
tamōm.

rağabov bolta

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԵՐՍԵՍԻԱՆԵՐԸ
Старейшины села Джогары

მასან თურსუნოვი
Хасан Турсунов

III

abdul loḥōn wa fat dabba

1. kâyin ma kâyin fat sawdogar kâyin. sawdogar fat walado kâyin, abdul loḥōn kâyin.

abdul loḥōn i_abe khōl¹: ki-bōwō illay fat dabba² iṣtaru!

- dabba? bōzōr noḡdi.

2. had abei muqūlū dabba ma ioḥdū, minqalab-miḡi.

al-darb³ watāhid⁴ fat bōy ṭala⁵, miḡi maqā'id. orbah kaduwa mahamala.

- hamai ilay toḥdūna-muqul.

3. bowōti iṣ muqul:

- waladī, hoy dabba i'ēš misya? hay iagriaku⁵.

- hamay toḥdūna, muqul.

hay mioḥda, miḡiba hawli.

hay miḡiba fat ṭoi ṭuluṭ. ṭōi dumma aṣrafiayu, noḥunu nuqra.

i'ehlāf⁶ ṭoi i'elsān ṭala.

4. sawdogar maratu fat 'ōšeq kōn 'enda.

sawdogar sawdogaria ḡadān, bāt⁷ haṭ ḡaṭīb hat walad kēn kober ki-magder wihay taiṣraḡ⁸, qul: haṭ zaḡīr baham ta-nenṭa⁹ ia šamiš ṭa-nsu, ta-niṣraḡ.

5. iḡlāf ḡaṭīb qōl-ki i_mara, i_mart sawdogar khōl-ki:

- baraq suwenta haṭ ta-imūt.

had barak ḡadahu i-kalb rašša.

6. iḡlāf kōn-ki:

ma mōt-ku.

iḡlāf fad süybin sufi suwi-qōl: - lebsā 'ala!

ta-ilbisū, ta-imūt.

7. hat tōi khōl-ki:

- la tilbisu-ki, midmūt, ietīmak-malai¹⁰, ietīmak libsū - qōl.

ietīm labasū, hadam¹¹ mōt.

hadam i_kitōbča katab-da'a.

8. iḥlāf kōn-ki akūn:

sawdogar waḥt ḡayāhānu sor. hay urqōq sawet, i-batna šaddet. kasalya hattet ruyha.

dük qōl-ki: - ha, iṣ šōr ileyki?

ḥaṭīb qōl-ki:

9. - hamad tōi tizbahu. agar¹² maratak min laḥmu tōqil, agar zēn mitsōr.

hād - ḥai - qūl.

tōi iṣ qōl i_zaḡīr:

dük qōl-ki: - ana hay l-em mamūt. paga hind midmūt.

10. iḥlāf kōn-ki: maktab ḥōna ḡadāk zaḡīr.

ḡasōb ḡābu -ḡa-kīn, i_ṭōi waqqa'ū. dabba sayah.

11. had kūn siiḥ-ki, min ḥaṭīb bei ḡawōb khōm¹³, ḡāq-kīn¹⁴.

12. bābō dabba biṣan¹⁵ men ḥadaytū? serdehū, ana fad arkabu - kōl.

- izhabū - qōl, iḥlāf izbahū - qōl. - ḥai, qōl

13. dabba 'addalū, rakabhu. aluḥ hawo hüyit qōl, farra. fad mamlaket pōšō nazal. wo bint pōšō ōšiqu manšūq šōr¹⁶. zēn šāfa.

murōdu, maqsadu laḥaq tamōm.

ramazan šuahmedov

IV

marīka waladaham

1. kāyin ma kāyin fad mara kaina. dük māra salās waladīna kaynat 'enda. zūyḡa ma kōyin, miēt.

2. iḥlāf fad mardak ḡayi. i_halō muqūl: - ḡala qarz intini.

3. ğala qarz intini - qāila, han waqt i'arūn¹ puṣṭa kita fad qailūl² dāgi kōyin. qaila-ki: - anā iḥamat giddai anta hamat dagīk. hamat du moqu čo' ta - iṣōr.

4. walada qā'il-ki: - had dagīk tintinu, ruhna iṣ nisū? wū iḥlāf hamat kati diki gab walada kati ma 'onttinu.
hai il-hastu dagīk tidbaḥu, waladīna tintah, kayin tidbaḥ, tintahu.

5. iḥlāf fa yūm ba'd walada miqlah. al-mardi kōriya iḡidām ma hi pas, mioḡdi. dūk muqūl-ki:
- illay buta andoz ṣōr. min hama ē-ūmru mi'ibru³.

6. iḥai marīka waladaham min hawli miqlam mifer ūl. ba'd mioḡdūn, min gidāmu fad adami miqlah. fad adami miqlah, muqūl-ki:
- ha ḡōra isāb toḡdūn?
ḡōra muqūl: - hamay lam fad bint pōšō kaina, 'alā ma moḡdi.

7. hallu wa taḡdu wahad darb mioḡdi u brūhu wahad darb mioḡdi.
u brūhu 'adām pōšō mioḡdi.

8. iḥlāf kōn-ki: min gidāmu ū fā adami miqlah. 'i dūk muqūl-ki: - isāb toḡdi? dūk muqūl-ki: - ie iḥamat čuiolin ḡazīra⁴ čor ḡenni. hamat šihad tamōša masīhin.

9. ū yū kun čor ḡenni-ki, min gidāmi misli hasan kinni fat adami ṭala'.
dūk kōl-ki:
- hind isabi toḡdi nayminnak?
- anāyam al-bind pōšō moḡdi nayminni.

10. usmag⁵ iṣwo kōn?
- usmī aḡmad, qōl. hada ihad širik ṣōr, kūn ioḡdi.
fad waḡt kōn-ki, hat kūn ioḡdi ū min gidāmu waṭāhid ṭala'.
- ha, intu isab toḡdūn?
- ruhna al-bint pōšō noḡdi.
hādām iḡdiklō širik ṣōr. alō salāsa sōru.

11. dük našāt iṣ karomāt. ‘indak?
- anā idyozaḥ mahmidu⁶ - qōl.
alō kūn ioḥdūn, gidām pōšō mioḥdun. pōšō minšia:
- alē ḡitu?
ana ḡera al-bintak ḥos koria ḡīt.
i_min? qōl
ib-rūhi - qōl-ki.

12. pōšō agar salās šarṭāti issunēn, binti mantiya.
ihadi kasir murdagonya hast. hamat ḥōdahan darqōl.
hat šarṭu misunu.

13. ba‘da: kabīr beytin ahāni ḥarr šōr, ḥarr i_wahad bēt - qāl.
- aṭrōfu kasir, hatabāt miḡi bin.
hat šarṭu misunu.
ba‘da: way dabba tamōša zēn iṣōr.
hat šarṭu misunu.
pōšō binta intiya.
murōdu maqsadu laḥaq.
tamōm.

hamro wald raḡab

V nuršōt u aba

illay ismī raḡāb walad ḥudaiqul
illay samān ḥams ‘ašrāt.

1. kayin ma kayin fi mamlakatin miṣr fad bōy miḡi al-buḥōrō,
sawdogaria misu.
fad qamar qamareyin salās hamōk me‘ber min ‘arūn šahr mamleka.
fad bint mušūfa u summa gulšōt. had bōy šahr buḥōrō boyyinū
misiehum. miqūl:

2. - hama bint uḥdu - intuwa. ḥilāf kabīr-saḡir miṣōr mioḥid
mintiya.
min miāna sitt šahr-qamar mi‘bir. hay bint ‘aleyha farzan miṣōr,
tulwud wahda bint u tūma¹ nuršōt.

რადჯაბ ხუდოიკელოვი
Раджаб Худойкулов

აჰმედ ალი რაჯაბოვი
Ахмад Али Раджабов

3. 'um bint mitmūt. hay bint kabīra mitsōr. 'abūha muqūl:

- ugdi al-mamlakat misr.

al-šahrei buhōrō šayihīn kabīr kōn. bintei-ka abūha ḥadaha, le-šayih sabara. ubrūhu ḡadak al-misr. šayih hama waḥt kūn misāl.

4. fad yōm šāfa bintē-ka, ḥušrūya kōnet. - mu ḡībī - qōl.

bintēka fad ibriq mō ḡābet, 'idu ḥaṭtet. handūg waḥt šayih 'ida qazaba. bintēika we ibriq pišōna e-rās šeyih zarabet.

5. bintēika bēt ruḥa ḡatta-ke. šiyyāt riḡal labaset, čarahet.

fad yōm bōy min misr ḡāk. min šayih našat:

- bintī hēna?

šayih qōl:

- bintak ganda, zēina māha. 'ōšiqīna zarabūni, ḡaduwa², ḡadū.

6. bōy i_bēt rūḥu ḡāk-čarah.

fad sana fad yōm pōdšō sayyaḥū, ziōfa antahan bišānu.

pōdšō ḥāfa kōn, qōl:

- fad adamīn šūka inmiqūl - ilqū!

7. handūg waḥt nuršōt šiyyāt riḡāl kōnin ilayha. hičkin

waṭahid ma kūn mi'rifa.

- anā šūka agūl - qālet.

8. hama mir-rās³ rūḥa il-'āber qōl'tú.

pōdšō i_šayih qatalú.

li-maḡsada laḥaqet.

tamōm.

ḡudoiqulov raḡab ḡowhorī

VI

anā ḡōgarī

ilay usmī 'abdu ḡalōl.

anā daḡalt haft 'ašer wahda sana. ilay ō'ila hast: marate, ḡams walad, wahda bint, 'ašrēn nabīra, wahda 'abīra 'indi.

'iyāle kullū ōli. šuḡlin kabīr misūn. kullu ma'limōt.

1. kōn ma kōn fad muisafet maratun kōnū, i_ğōgare kūn miq'adūn. halō¹ sit walādu, salās bintu kōnaw.

2. bintin kabīra usma barfei, mindu² ihlāf waladu usmu 'abdu ġalōl, bintu maḥsumā, ġumagul, waladu šarōf, šōin, muedīn sunnāt.

3. waladīn kabīr usmu 'abdu ġalōl al-qara'ān³ tošqent daḡala, qara'ān tamōm sawa. ihlāf 'abū i_dūk māra ḡaza-anṭa⁴. maratu ōli ma'limōt šāro.

4. dıklōya mara i-zōğ šuġlun kasīr sawō. dıklōya sitta. 'iyyāla hast. kullu ma'limōt šōr. kullum mara i_zōğ.

5. waladīn kabīr al-banka šuġl mişū.
fad waladu kolḡōz raīsu. isnēyn waladu orgun⁵ šuġl mişūn.
fad waladu fermer.

6. i_kullum beitem hast. binti bonka šuġl misū. suhūr⁶ zēn hast.
kullum bēt hast, rōd 'indum, māl 'andu, baqara 'andu, na'ğa 'andu,
kullum hallo a_rūhum zēn.

7. ya hallo min 'ālam dawlāt šarō itum, zēn maswī.
hallō min dawlāt rūhum minadōr. min pōšō riḡna, minadōr
riḡna. ileyn hamōk yōm nuşūf. anā ib-rūḡi i_hayōti ma'limōt kisīr
qara'ān⁷ saweyt.

8. ġōgare ḡalqum maktab hast, madrassa hast, ambalatōria hast,
magazīn hast, dalai šipōn hast. qaira gāz hast, telefon hast, muīn
hilwu hast, kullu išaadam lētum isnēn kōn-ka indum. darbun kullum
zēn.

9. anā 'indī hawlī⁸ māl 'indi. teplisa-isahōna laimūn 'indī. kasīr
ġarab 'andī. ruhna min rōzī naḡna zēn yōm nuşūf⁹.
tamōm šōr.

'abdu ġalōl ġahōnqulōv ġōgari

აბდუ ჯალოლ ჯახონკულოვი და მისი ცოლი ჯუმასვა ხანიფა
Абду Джалол Джахонкулов и его жена Джумасва Ханифа

ნარზი ბინტ ბავა იოღდაშ, 2000 წ.
 Нарзи бинт Бава Йолдаш, 2000 г.

* В 1935 г. июня Нарзи бинт Бава Йолдаш помогала Г. В. Церетели в записи текстов, в результате чего её фотография попала в книгу учёного, посвящённую бухарскому арабскому диалекту.

VII pōšō maratu

iley ismī tursun ismailov.
ana haš ašrāton dahalt.

1. kăyin ma kăyin fatahid pōšō kăyin. i_dūk ma kōn 'indu
'iyyālu. dūk kōn bōy.
kōn 'indu i'bīr, baqār, dabba wa kasīr na'gāt wa kūn 'indu bōgin kabīr.
al-bōgu kōn 'anab, aġġūr, tuffāḥ.

2. haman dunioitu hast, faqaṭ 'iyyālu mā kōn. al-qaria kōnet
fad mara. diki kōnet fōl mitsūf.
bōy sayyaḥa fōlbīna, našat:
- illay fōl sūfi, bašti misōr-mi? iō lā-mi?
marreyka qōlet:

3. maratak waḥad dunya ta-toġdī, muh ta-tisšrab, ta-tiġī, iḥlāf
'ašara mišōr.
bōy fereḥ. iḥlāf šayaḥum etimin - kullīnu, qōl:
- i'bīrāt taḥsūnen bišan safar.

4. kullīnu kullu šiyāt - himlāt taḥsawūnēn wa kullu rakkabū wa
'al šahrō sāqū-gadū.
čil yōm 'al-darb mašū wa laḥaqū al dūk dawla.

5. ikīt kīōn qal'a wa madīna kabīra. gurd madīna kōn ḥait,
kōnat darōstin kabīra.
ikīt kōnat fad ġarabtin kabīra. hider ġaraba kōnet ġifratin čuqur.
'aleyha kōn mū.

6. kullīnu mui ġarrū min ġifra, antuwa i_mart bōy. diki šarabit.
iḥlāf duklō gadū 'al-madīna pōšōha. dūk miḥmōn sawāhum, kasīr šī
antahum, kasīr ḥayr sawa.

7. kullum firḥū wa inqalabum 'al-makōnum, 'al-dinītum.
pōšō fereḥ. iḥlāf nūh qamar ubraham iḥlāf maratu wulidet walad. bōy
'irsīn kabīr sawa-anṭa.
'ašer yōm 'irs sawa.

murōdu mağsada laħaq
tamōm.

tursun ismailov wa hasan tursunov

VIII tillo la toħet, du‘ō uħut.

šuaħmedov ramazan

1. min had kam ‘ašer giddām bobotna usmu niōz bōy i_qiślōqna
ğāi. i_hamān iešōn hakīm qaila - ham adami ħizmāt-kōr ka-isairīn.

2. fad yōmin bōbōtna bobo niāz bōy zēn ħušfil ħuš farmōn
sairīn. iešōn ħakīm i_bōbōtna zēn šaifinu hōwinnu.

3. i_hamān ismat qailahan bōy i_bētu ħūz kōtia ġāi. ismat bintu
al-bōbōtna ma intia.
- i_riħkum ikūn mantia, i_ħizmāt-kōrkum la mantia.

4. hamat qate iešōn hakīm min bēt ṭala‘ū-ğadū. nus darb kōn
ğōdin-ki ismat bōy intafaħ.
ismat bōy warō iešōn hakīm ħabar ba‘as. ia‘dū, qulū:

5. - anā bintī i_ħizmat-kōru anṭeyta.
dūk - anā la moğdi - qōl. i_ašōtu ba‘aza. i_baṭna farrakūha, waram
baṭnu nazal.

6. iħlāf bintu i_bōbōtna niāz bōy anṭaha u duklō kasīr ‘iālu
sōru.
nusun kaṭīr qairatna min awlōt bōbōtna niōz bōy.
tamōm.

šuaħmedov ramazan
ramazanov a‘zam

სწამლ ბაძაზაძე
Азам Рамазанов

ჯოგარელი ახალგაზრდები
Молодые жители села Джогары

᠓ ᠠ ᠢ ᠨ ᠨ ᠢ ᠨ ᠨ ᠨ ᠨ ᠨ ᠨ

I

სამი შეილი

1. იყო და არა იყო რა, ძველად (ძველ დროში) ერთი ბეი ცხოვრობდა. მას სამი შეილი [ვაჟი] ჰყავდა. გაივიდა დრო, ბეი მიხვდა, [რომ] მისი აღსასრულის [დღე] მოახლოვდა (მიხედება, [რომ] მისი სიცოცხლე დასასრულს უახლოვდება). იგი შეილებს მოიხმობს (შეკრებს).

– [აქ], ჩემთან [მოდით – დაუძახებს მათ და] ეუბნება:

– ჩემი სიცოცხლე მალე დასრულდება, მალე დაეტოვებ ამ წუთისოფელს. ეს [ჩემი] ქონება, (რაც გერგებათ) აიღეთ [და] გაიყავით. როცა მოგეკვდები, სამი დღე ჩემ საფლავს უყარაულებო. ვინც (თქვენს შორის) ამას [ჩემ აღთქმას, თხოვნას] შეასრულებს, საწადელს ეწევა (საწადელს ეწევი).

2. [ამის შემდეგ ბეი] გარდაიცვალა [ამ] (ქვეყნიდან, წუთისოფლიდან) [საიქიოში] გადავიდა.

უფროსმა ძმებმა (ორმა უფროსმა ძმამ) თქვეს:

– მთელი ქონება ჩვენ ორს გვერგება (ერგება), შენ არაფერი გერგება. [ასე, რომ] უმცროს ძმას არაფერი მისცეს, მთელი (დიდი) ქონება თითონ მიითვისეს (აიღეს) და გზას გაუდგნენ (წავიდნენ).

3. უმცროსმა ძმამ სამი დღე [მამის საფლავს] უდარაჯა. პირველ ღამეს [მასთან] შავი ცხენი მივიდა, მეორე ღამეს (მასთან) თეთრი რაში [მივიდა და ბიჭს] საწადელი შეუსრულა [ბედნიერება მოუტანა].

4. [უფროსმა] ძმებმა ქონება გაანიავეს (აიღეს და შეჭამეს). ბოლოს აღარაფერი დარჩათ.

უფროს და შუათანა ძმას [მამის] ქონებიდან აღარაფერი დარჩათ (გაუთადათ).

უმცროს ძმაზე [კი] ყიშლალში ასეთი ამბავი გაერცელდა:

ფაშას ასულმა, [რომელიც] ბაღიდან იყურებოდა (ზემოდან გადმოჰყურებდა) [არეშარეს, თვალი მოჰკრა ჭაბუკს და მისი ნახვა განიზრახა] (–მომგვარეთ, ის [აქ, ჩემთან] მოიყვანეთ) [–თქვა].

5. ჭაბუკი (უმცროსი) ძმა თეთრ რაშზე ამხედრდა, მივიდა [და] ბაღში გადახტა. [მან] ფაშას ასული ცოლად შეირთო (წამოიყვანა). (ამ) სიძეს დიდი ქონება ხვდა წილად.

ასე მიადწია მან მიზანს და (წედა) საწადელს. დასასრული.

პასან თურსუნოვი

II იუსუფი

1. იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ფაშა. მას (ფაშას) თერთმეტი ვაჟი ჰყავდა. [ამ] თერთმეტი ვაჟიდან ერთი სხვა (ერთი) ქალისგან ჰყავდა. [ბიჭს] სახელად იოსები ერქვა (მისი სახელი იოსები იყო). დედამისს ჯერ კიდევ არ დაებადა და [ამის შესახებ უკვე] ცნობილი იყო [მის შესახებ მის დაბადებამდე იყო ნაწინასწამეტყველები].

2. შემდეგ (მიდის, მიდის) [აი, რა მოხდა]: ერთი მკითხავი იყო, მან იწინასწარმეტყველა (იცოდა, მიხვდა, გაიგო), რომ მას [ამ ბიჭს ცხოვრებაში რაღაც უჩვეულო, საინტერესო] კეთილი [ამბავი] შეემთხვეოდა.

(ამ) უფროსმა ძმებმა (ათმა), რომ გაიგეს [უმცროს ძმას] სიკეთე ელოდა, [გადაწყვიტეს] იგი [მაღალი] მთიდან გადმოეგდოთ ან ჭაში ჩაეგდოთ.

3. მათ მიჰყავთ იგი ერთ ჭასთან [და შიგ] აგდებენ. შიგ რომ ჩააგდეს, [გამობრუნდნენ და] მშობლებს (დედას და მამას) უთხრეს: [იოსები] მოკვდა.

[ისინი] თავიანთ მამას ეუბნებიან: – იგი [იოსები] მგელმა დაგლიჯა (შეჭამა) ჩვენს თვალწინ.

4. ბიჭი (იგი) მგლებს არ შეუჭამია. (შემდეგ) ქარაიანი გამოიფლის. ამბობენ: – წყალი ავიღოთ. ისინი ჭიდან წყლის ამოღებას იწყებენ, ჭის წყალს (ამ ჭიდან წყალს) უმცროსი [ბიჭი] ამოყვება.

ბიჭი [თოქს] დაეკიდება [და] ამოვა. შემდეგ [მექარავენები] ამბობენ: – ვიღაც ბიჭი [ჭიდან] ამოვიდა [წყალს ამოყვა].

5. მიჰყავთ იგი [და] ერთ ადგილზე ტოვებენ. დატოვეს იგი ქალაქში (ეს წასვლა, გადაადგილება იყო მისთვის ქალაქი). იციან (მათ), რომ ეს ბიჭი ხელმარჯვეა (მისი ხელიდან კარგი საქმე გამოდის), მიჰყავთ და ფაშად დასეამენ (ფაშად გახდიან).

იგი (ეს ბიჭი) ფაშა გახდა. მისი მამის ქვეყანაში (მიწებზე), სადაც [სადაც იგი] ფაშობდა, (იქ) შიმშილობა დაიწყება (ჩამოვარდება).

6. (მისი) [უფროსი] ძმები (გ'ხას დაადგებიან და) მიდიან [იმ] ქალაქში, სადაც მათი ძმა მეფობს.

ისინი მიდიან ამ ფაშასთან [თავიანთ ძმასთან] მოსალაპარაკებლად [ხორბლის სათხოვნელად].

ეუბნებიან: (ჩვენ შევიტყვეთ, რომ) ჩვენი ქვეყნის მიწა [გვალეაჲ] გააფუჭა (გაფუჭდა, უმოსავლო გახდა).

7. [უმცროსმა ძმამ უთხრა]: – მე თქვენ კარგ ტვირთს [ე.ი. ხორბალს, სურსათ-სანოვარებს] მოგცემთ.
[მართლაც, აძლევს რა ტვირთს (საკეებს) მამამისს წერილს მისწერს:

8. – მე ასე და ასე, ჭაში ჩამადგეს, ქარავენმა [გადამარჩინა] ამომიყვანეს და მიმიყვანეს ქალაქში, ფაშად გამხადეს.
ამ წერილის [წაკითხვის] შემდეგ ფაშამ (მისმა მამამ) იხმო [შვილი] თავის მიწაზე (თავის ქვეყანაში), ფაშობა უბოძა (ფაშად აქცია, გახადა, აკურთხა) და [ასე] აისრულეს მათ სურვილი, წედნენ საწადელს. დასასრული.

ბოლტა რაჯაბოვი

III

აბდულ ლოხონი და (ერთი) ცხენი

1. იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ვაჭარი – სოვდაგარი. მას (სოვდაგარს) ერთი ვაჭიშვილი ჰყავდა, აბდულ ლოხონი [ერქვა].

[ერთ მშვენიერ დღეს] აბდულ ლოხონმა მამამისს უთხრა:

– მამა, მიყიდე ერთი [კარგი] ცხენი!

– ცხენი? [უპასუხა მამამ, კეთილი, მაშ] წავიდეთ ბაზარში [და ვიყილოთ].

2. იგი [აბდულ ლოხონი] მამის [არჩეულ] ცხენზე უარს იტყვის (არ აიღებს). უკან დაბრუნდება [გამობრუნდება].

გზაზე [უკან გამობრუნებულებს] ერთი ბეი შეხვდათ, მოდიოდა [იგი ცხენზე] ამხედრებული. [თან] ოთხი [დიდი] გოგრა მოჰქონდა [ცხენზე გადაკიდებული].

– მიყიდე მე ეს [ცხენი] – ამბობს [ბიჭი] (– აიღე ჩემთვის იგი).

3. მამა [აი], რას ამბობს:

– შეილო, ეს ცხენი რას მიქვია [არ ვარგა], მას შეცდომაში შეყავხარ (იგი გატყუებს).

[აბდულ ლოხონი თავისას არ იშლის] – ეს [ცხენი] მიყიდეთ, ამბობს [დაჟინებით].

[ბოლოს მაინც იყიდა], წამოიყვანა სახლში.

[სახლში რომ] მოიყვანა, [ცხენმა] კეცი დაბადა. კეცს კუდი ოქროსი [ჰქონდა და] ჩლიქები ვერცხლის (კეცის კუდი ოქროსი და ჩლიქები კი ვერცხლის [იყო]).

შემდეგ კეცი აღაპარაკდა (ენა ამოიღო).

4. სოვდაგარის ცოლს ერთი საყვარელი ჰყავდა. სოვდაგარი სა-
ვაჭროდ წავიდა. შემდეგ [აი, რა მოხდა]: ეს ხატები [სოვდაგარის ცო-

ლის საყვარელი] ვერ ახერხებდა [საყვარელთან] დროსტარებას [გართობას] [ვინაიდან] ბიჭი [სახლში] იყო [მამის მიერ დატოვებული]. [მან ქალს] უთხრა: – ეს ბიჭი გარეთ გავაგდოთ, მოვაშოროთ და ჩვენ დრო გავატაროთ [ვისიამოვნოთ].

5. შემდეგ ხატიბმა უთხრა ქალს, სოფდაგრის ცოლს:
– მოამზადე ბარაკი, [შხამი ეუყოთ, ეაჭამოთ და] ბიჭი მოკვდება.
[ქალმა მოამზადა ბარაკი, მიაღწია ბიჭს] მან ბარაკი აიღო [და] ძაღლს გადაუგდო [ხატიბისა და სოფდაგრის ცოლის გეგმა ჩაიშალა].

6. შემდეგ, [აი, რა] მოხდა:
ბიჭი რაკიდა არ მოკვდა, [სხვა რამე მოიფიქრეს სოფდაგრის ცოლმა და ხატიბმა].
(შემდეგ) თეთრი პერანგი შეუყერა ქალმა, [შხამი წაუსვა] და [ბიჭს] უთხრა: – ჩაიცვი!
თუ ჩაიცვამს, მოკვდება, [მაგრამ აქაც გადარჩება ბიჭი].

7. კეიციმა უთხრა:
– არ ჩაიცვა, მოკვდები. ობოლ ბიჭს ჩააცვი.
ობოლს ჩააცვეს [და იგი] მოკვდა.
მან [აბდულ ლოხონმა] წიგნში ჩაწერა [დააფიქსირა, ჩაიწერა, როგორ უნდოდათ მისი მოკვლა სოფდაგრის ცოლს და ხატიბს].

8. შემდეგ, აი, რა მოხდა:
სოფდაგრის ჩამოსვლის დრო დადგა. ქალმა მუცელზე ხის ნაჭერი დაიდო და შეიხვია, თავი მოიავადმყოფა.
[სოფდაგარი დაბრუნდა] მან ცოლს პკითხა: – რა დაგემართა?
ხატიბმა უპასუხა:

9. ეს კეიცი [უნდა] დაკლა. თუ შენი ცოლი მის ხორცს შეჭამს, მორჩება.
მან – კეთილი – თქვა [სოფდაგარი დათანხმდა კეიცის დაკვლას].
კეიციმა [აი, რა] უთხრა ბიჭს:
[მან თქვა]: – მე დღეს მოგკვდები [სიცოცხლეს გამომასალმებენ]. ხვალ შენ მოგკლავენ (ხვალ შენ მოკვდები).

10. შემდეგ, [აი, რა] მოხდა: ბიჭი სკოლაში წავიდა.
მოიყვანეს ყასაბი. კეიცი წამოაქციეს [დასაკლავად]. კეიციმა ყვირილი მორთო [შეელას ითხოვდა].

11. ბიჭმა გაიგონა [რა კეიცის] ყვირილი, ხატიბისგან უკითხა-
ვად აღდა [და სახლში] გამოიქცა (მოვიდა).

12. — მამა ცხენი ვისთვის იყიდე? გაუშვით, ერთხელ გავაჭენებ — უთხრა [მამამისს], შემდეგ დაკალით.
[მამა] დაეთანხმა (კარგი, უთხრა).

13. კეიცი შეკაზმეს, [ბიჭი] შეჯდა, პირის ქარი [საითაც უბერავდა, იქით უყო თავი ცხენს, შესძახა] „ჰუდათ“ [ადგილს მოსწყდა და ცაში] აფრინდა. [იგი] ერთი ფაშას სამეფოში დაეშვა. [მას] ფაშას ასული მოეწონა [და] შეუყვარდა.
[მან] მიაღწია თავის მიზანს.
დასასრული.

რამაზან შუახმედოვი

IV

(ერთი) ქალის ვაჟიშვილი

1. იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ქალი. ამ ქალს სამი ვაჟი ჰყავდა. [მას] ქმარი არ ჰყავდა, მოუკვდა.

2. შემდეგ [მასთან] ერთი კაცი მივიდა. ეუბნება მათ: — ხორბალი მასესხეთ [სესხად მომეცით].

3. ხორბალი მასესხეთო, როცა თქვა, ამ დროს ტომარაში ცოტა ფქვილი იყო. [ქალმა] თქვა: — ამ მთხოვნელს ფქვილს [რაც გამაჩნია] მივცემ, მას გაეხარდება (ბედნიერი გახდება).

4. ვაჟიშვილმა დედას უთხრა: — ამ ფქვილს [მთლიანად თუ] მისცემ, ჩვენ რაღა დაგვრჩება? (ჩვენ რაღა ექნათ?).

შემდეგ მან [დედამ] შვილს დაუჯერა (თავისი ვაჟიშვილის სიტყვის თანახმად) ფქვილი [მთხოვნელს] აღარ მისცა.

მან დარწმენილი ფქვილით (ის, რაც იყო) [პური] გამოაცხო [და] შვილებს გაუნაწილა, აცხობდა და აძლევდა.

5. (შემდეგ) ერთ დღეს [საიდანლაც] (ერთი) ბიჭი მოვიდა. იგი მიდის [ეწყობა] სამუშაოდ [ამ სახლში] იქ სადაც თევზს წვავენ [ე. ი. სამზარეულოში]. იგი ამბობს:

— მე ცეცხლფარეშობა [შემიძლია] (ჩემთვის ცეცხლფარეშობა არის). ამით ვცხოვრობ (ამით ცხოვრობს იგი).

6. [შემდეგ] ამ ქალის ვაჟიშვილი სახლიდან მიდის.

მიდის [მიდის და ცოტა ხნის] შემდეგ წინ ერთი კაცი შემოხვდება (კაცი, რომელიც შემოხვდება, ეკითხება):

— მეგობარო, საით გაგიწევია? (სად მიდიხარ?).

(მეგობარი) ეუბნება: — აქეთ (ამ მიმართულებით) ერთი [ლამაზი] ფაშას ასული მეგულება (არის). მასთან მივდივარ.

7. გაუდგნენ გზას და მიდიან ერთი [ერთი] მიმართულებით, მეორე [კი მეორე] მიმართულებით (ერთი ერთი გზით მიდის, მეორე მეორე გზით).

[ეს ბიჭი] თვითონ ფაშას მიმართულებით [ფაშას სამფლობელოსკენ] მიდის.

8. შემდეგ [აი], რა მოხდა: მას [ჭაბუკს] წინ ერთი კაცი შეხვდა.

[ბიჭი] მას ეკითხება: — საით გაგიწევია? (სად მიდიხარ?).

იგი პასუხობს (ეუბნება): — მე ამ უდაბნოში [მიდამოებში] ასე [დავეხეტები] (ასე ვარ), [მიყვარს] ამ ადგილებში სიარული.

9. მე რომ გზას ვადექი (მოვდიოდი), წინ ერთი კაცი შემომხვდა (ჩემსავით კარგი კაცი იყო).

მან თქვა (მკითხა):

— შენ სად მიდიხარ?

— [მე ვუთხარი] მე ფაშას ასულის [ხელის სათხოვნელად] მივდივარ.

10. შენ რა გქვია?

— მე აჰმადი მქვია, თქვა მან. იგი პარტნიორი გახდა [ფაშას ასულის ხელის სათხოვნელად მიმავალ ჭაბუკს დაემგზავრა].

გაუდგნენ [გზას] (წავიდნენ).

ცოტა ხანი გავიდა. [ისინი] გზას მიუყვებოდნენ და [უცებ] წინ ერთი [კაცი] შემოხვდათ.

— თქვენ საითკენ გაგიწევიათ? (სად მიდიხართ?) [მკითხა მან].

— ჩვენ ფაშას ქალიშვილის [ხელის სათხოვნელად] მივდივით. ეს [კაციც] მათ დაემგზავრა (მათი თანამგზავრი, პარტნიორი გახდა). ისინი სამნი გახდნენ.

11. — შენ რა ხელობას [მისდევ?] (რას საქმიანობ, შენი საქმე რა არის?) [მკითხა ბიჭმა კაცს].

— მე ჯოჯოხეთის ცეცხლს ვაქრობ [ცეცხლის ჩამქრობი მეხანძრე ვარ] — თქვა [კაცმა].

მათ გააგრძელეს გზა. წინ ფაშა შემოხვდათ. ფაშამ მკითხა:

— რისთვის მოხვედით?

— მე და [ჩემი] მეგობარი შენი ქალიშვილის წასაყვანად (წაყვანის საქმეზე) მოვედი[თ].

ვისთვის? [ვის უნდა მიეცე ჩემი ასული?] იკითხა [ფაშამ].

ჩემთვის [მე ვარ შენი ქალიშვილის ხელის მთხოვნელი] — უპასუხა ჭაბუკმა.

12. ფაშამ [თქვა]: – თუ სამ პირობას შეასრულებენ, ჩემ ქალიშვილს მიეცემ.

პირველი: [ბაღში] ბევრი ნაგავია, ამათ გაიტანონ. [გაწმინდონ, გაათავისუფლონ ბაღი ნაგვისაგან].

ამ პირობას ასრულებენ.

13. შემდეგ [შემდეგი პირობა]:

დიდი სახლი იწვის, [მხურვალე ცეცხლი ანთია] ერთ სახლში – ეუბნება [ფაშა].

– ჩააქრეთ [ცეცხლი რაც შეიძლება სწრაფად და კარგად, ისე, რომ] გამოასწოროთ იქედან ცოცხლებმა (გამოხვიდეთ ამ სახლიდან) უვნებლები.

ეს პირობა[ც] შეასრულეს.

შემდეგი [პირობა]: ცხენი კარგად გააჭენ გამოაჭენოს [დოღში გაიმარჯვოს].

ეს პირობა[ც] შეასრულეს.

ფაშამ თავისი ასული [ცოლად] მისცა.

მათ თავიანთ მიზანს მიაღწიეს და სწედნენ საწადელს.

დასასრული.

ჰამრიო ეალდ რაჯაბ

V

ნურშოთი და მისი მამა

მე მქვია (ჩემი სახელია) რაჯაბ ეალად ხუდაიკულ
მე ვარ ორმოცდათერთმეტი წლის.

1. იყო და არა იყო რა, ეგვიპტის სამეფოში ერთი ბეი [ცხოვრობდა. იგი] ბუხარაში ჩამოდიოდა [ხოლმე] საეაჭროდ.

იგი თვეში სამჯერ ჩამოდიოდა [ხოლმე ბუხარაში]. ერთი გოგო უყვარდა (და) [მას] გულშოთი ერქვა. ეს ბეი ქალაქ ბუხარაში ცნობილი [მიღებული] ბეი იყო. [ერთხელაც] იგი ამბობს:

2. – მომეცით ეს ასული, [ცოლად] მოვიყვან. შემდეგ დიდი [თუ] პატარა, [ყველა ამ ასულის ხელს ითხოვდა]: (მომეცით, წავიყვან), [ამბობდა].

ამასობაში გავიდა ექვსი თვე.

ეს გოგო დაფეხმძიმდა, შეეძინა (გააჩინა) ასული (და) დაარქვა ნურშოთი.

3. ბავშვის (გოგონას) დედა გარდაიცვალა [მშობიარობას გადაჰყვა]. (ეს) გოგონა გაიზარდა. [ერთ მშვენიერ დღეს] მამამისმა თქვა:

– წავალ ეგვიპტეში.

ქალაქ ბუხარაში ერთი დიდ[გვაროვანი] შეიხი ცხოვრობდა (იყო). მამამ თავისი ქალიშვილი შეიხს მიუყვანა [და] ჩააბარა. თვითონ ეგვიპტეში გაემგზავრა. [როდესაც მან თავისი ქალიშვილი მიუყვანა], შეიხი ამ დროს ღოცულობდა [და გოგონასთვის არ შეუხედავს].

4. ერთ დღეს თვალი მოჰკრა გოგონას (შეხედა). [იგი] მზეთუნახავი (ლამაზი) იყო. [შეიხმა] უთხრა [გოგონას]: – წყალი მომიტანე! ქალიშვილმა მოიტანა სურა წყლით, [სურა] ხელში ეჭირა. ამ დროს შეიხმა გოგოს ხელი წაატანა (გოგოს ხელი წაავლო). ქალიშვილმა [წყლიანი] სურა შეიხს თავში ჩაართყა.

5. გოგო თავის სახლში წავიდა, მამაკაცის ტანსაცმელი ჩაიცვა [და ასე] დადიოდა.

[გავიდა დრო], ერთ დღეს ბეი ეგვიპტიდან დაბრუნდა, [მივიდა] შეიხთან [და] ჰკითხა:

– სად არის ჩემი ქალიშვილი?

შეიხმა უთხრა:

– შენი ასული ცუდი [გამოდგა], იგი კარგი [სულაც] არ არის.

მისმა მიჯნურებმა (აშიკებმა) მცემეს, [შემდეგ] წაიყვანეს იგი და წავიდნენ.

6. ბეი [გულდამძიმებული] სახლში გამობრუნდა.

ერთ წელიწადს იგი ფაშამ სტუმრად მიიპატიჟა (მისთვის მასპინძლობის გასაწევად).

ფაშა მგლოვიარე იყო. მან იკითხა (თქვა):

– იპოვეთ ვინმე (ერთი კაცი) რამე გასართობი (ზღაპარი) რომ გეითხრას [და გაგვართოს].

7. ამ დროს ნურშოთი მამაკაცურად ჩაცმული იყო (მამაკაცის ტანსაცმელი ეცვა). იგი ვერაეინ იცნო.

– მე მოყვები ზღაპარს – თქვა მან.

8. მან თავიდან [ბოლომდე] მოყვა, რაც გადახდა.

ფაშამ შეიხი სიკედილით დასაჯა (მოკლა). მან [გოგომ] სურვილი შეისრულა.

დასასრული.

ხუდოიკულოვ რაჯაბ ჯოგჰორი

VI

მე ჯოგარიდან ვარ (მე ჯოგარელი ვარ)

მე მქვია [ჩემი სახელია] აბდუ ჯალოლ

მე ვარ (მე გაეხდი) სამოცდათერთმეტი წლის. მე მყავს ოჯახი: ცოლი, ხუთი ვაჟი [და] ერთი ქალიშვილი. [კიდევ] ოცი შვილიშვილი [და] ერთი შვილთაშვილი მყავს.

შვილებს ყველას ყავს ოჯახი. დიდ საქმეს არიან მოკიდებული. ყველა განათლებულია.

1. იყო და არა იყო რა, ერთი მკითხავეი ქალი იყო. [იგი] ჯოგარიში ცხოვრობდა. მას ექვსი ვაჟი [და] სამი ქალიშვილი ჰყავდა.

2. უფროს ქალიშვილს ბარფეი ერქვა, მის მომდევნო ვაჟს აბდუ ჯალოლ, [შემდეგ მოდიოდნენ] გოგონები მაჰსუმა [და] ჯუმაგული, ბიჭები: შაროფი, შოინი და მუჰიდინი.

3. უფროსი ვაჟიშვილი აბდუ ჯალოლი სასწავლებლად ტაშკენტში წავიდა. [ტაშკენტის უმაღლეს სასწავლებელში შევიდა], განათლება [იქ] დაასრულა [სრული, საფუძვლიანი განათლება მიიღო]. შემდეგ მამამ მას ქალი მოუყვანა [ცოლად შერთო]. (მისი) ცოლი უმაღლესი განათლებით იყო.

4. ამ ცოლმა ქმარს ბევრი საქმეები გაუკეთა [ეს ცოლი ქმარს დიდად გამოადგა]. მან ექვსი შვილი გააჩინა [მას ექვსი შვილი ჰყავს]. ყველამ მიიღო განათლება. ყველა დაქორწინებულია (ყველას ჰყავს ცოლი-ქმარი).

5. უფროსი ვაჟი ბანკში მუშაობს. ერთ-ერთი ვაჟიშვილი კოლექტიური მეურნეობის თავმჯდომარეა. [კიდევ] ორი ვაჟიშვილი [შინაგან საქმეთა] ორგანოში მუშაობს (მუშაობენ). ერთი ვაჟიშვილი ფერმერია.

6. ყველას [საკუთარი] სახლი აქვს. (მისი) ქალიშვილი ბანკში მუშაობს. სიძე კარგი [კაცია]. ყველას [საცხოვრებელი] სახლი აქვს, მიწა აქვს, საქონელი ყავს: ძროხა, ცხვარი. ყველანი ისინი [ცხოვრებით] კმაყოფილები არიან.

7. ისინი ყველაფერს მსოფლიოს ქვეყნებიდან იძენენ. კარგად ცხოვრობენ (კარგად არიან). ისინი სახელმწიფოს [ხელისუფლების, მთავრობის] კმაყოფილები არიან. ფაშებად ვართ ქცეული. კმაყოფილები ვართ. [აი], ასე ვცხოვრობთ. მე თითონ წემს ცხოვრებაში ბევრი ცოდნა დავაგროვე [დიდი გამოცდილება შევიძინე].

8. ჯოგარის ხალხს [ჯოგარელებს] ბიბლიოთეკა აქვს, სკოლა, ამბულატორია, მაღაზია არის, [მინდორში] გლეხებისთვის სპეციალუ-

რად მოწყობილი] მოსასვენებელი არის. სოფელს გაზი აქვს. ტელეფონი, წყალი არის. ყოველ სახლში ორი მანქანა არის. გზები [სოფელში] ყველა კარგია.

9. მე მაქვს კარმიდამო, საქონელი[ც] მყავს. ლიმონის სათბური მაქვს [და] ბევრი ხეები [ხეხილი]. ჩვენ დღეს [აქ] კარგად ვცხოვრობთ. დამთავრდა.

აბდუ ჯალოლ ჯაჰონკულოვ
ჯოგარი

VII ფაშას ცოლი

მე ვარ თურსუნ ისმაილოვი (მე მქვია თურსუნ ისმაილოვი).
მე ვარ ოთხმოცი წლის (მე გაეხდი ოთხმოცი წლის).

1. იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ფაშა. მას შვილები არ ჰყავდა. იგი დიდი ბეი [იყო].
ჰყავდა მას აქლემი, ძროხა, ცხენი და ბევრი ცხვარი (და) ჰქონდა მას დიდი ბაღი. მის ბაღში იყო ყურძენი, ნესეი, ვაშლი.

2. მას ყველაფერი ჰქონდა (მთელი ქვეყანა) მისი იყო, მხოლოდ შვილი არ ყავდა. სოფელში ერთი ქალი ცხოვრობდა (იყო). იგი მისანი იყო.

ბეიმ მოიხმო მისანი [და] ჰკითხა:

– მიმიტხავე [და მითხარი], ბავშვი მეყოლება? ჰო [თუ] არა?

ქალმა უთხრა:

3. შენი ცოლი ერთ [ამა და ამ] ქვეყანაში უნდა (დაუყოვნებლივ) წაიღეს, [იქაური] წყალი უნდა დალიოს. უკან [როცა] დაბრუნდება, (შემდეგ) დაფეხმძიმდება.

ბეი სიხარულმა შეიპყრო. შემდეგ მსახურები ყველა იხმო [და] უბრძანა (უთხრა):

– გაამზადეთ აქლემები გასამგზავრებლად!

4. მათ (ყველამ) ყველაფერი [რაც სამგზავროდ აუცილებელი იყო მათ შორის] ტვირთი აიღეს [აქლემებს აკიდეს], ამხედრდნენ [აქლემებზე] და უდაბნოს გზას დაადგნენ.

ორმოცი დღე (გზაზე) იარეს და იმ ქვეყანაში მივიდნენ.

5. იქ დახვდათ (იყო) ზღუდე (ციხე) და დიდი ქალაქი. ქალაქს ზღუდე ჰქონდა შემოვლებული (ქალაქს ირგვლივ კედელი ერტყა), დიდი კარიბჭე ჰქონდა.

იქ იყო დიდი ბაღი. ხის ძირში ღრმა ჭა იყო. მასში წყალი იყო.

6. მსახურებმა ჭიდან წყალი ამოიღეს, ბეის ცოლს მიჰგეარეს [მიუტანეს].

მან დალია.

შემდეგ ისინი ეწვივნენ ქალაქის ფაშას. მან ისინი [დიდი პატივით] მიიღო (მიიწვია), დიდად დაასაჩუქრა (ბევრი საჩუქარი უბოძა), დიდი პატივი სცა.

7. [სტუმრებმა] ყველამ ერთად გაიხარეს და გამობრუნდნენ თავიანთ ქვეყნაში, თავიანთ სახლებში.

ფაშა სიხარულით [ცას ეწია]. ცხრა თვის შემდეგ მისმა ცოლმა ბიჭი შეა. ბეიმ დიდი წვეულება გადაიხადა.

ათი დღე ნადიმობდა.

მათ მიაღწიეს თავიანთ მიზანს.

დასასრული.

თურსუნ ისმაილოვი და ჰასან თურსუნოვი

VIII

"ნუ აიღებ ოქროს, აიღე [ამჯობინე მას გონიერი] სიტყვა".

რამაზან შუახმედოვი

1. რამდენიმე ათეული წლის წინ ჩვენი დიდი პაპა [ჩვენი წინაპარი] ნიოზ ბეი ამ ყიშლალში მოვიდა. იგი აქაურ მმართველს მოსამსახურედ დაუდგა (აქაურ მმართველს, მისნად წოდებულს, სამუშაოს უსრულებდა).

2. ერთ დღეს ჩვენი წინაპარი ნიოზ ბეი კარგ სამსახურს მოეკიდა. სწავლული (მისანი) მმართველი ჩვენი დიდი პაპის მიმართ კარგად იყო განწყობილი (მოწონდა იგი).

3. მასთან ისმათ ბეისთან [მმართველი] სახლში მივიდა [ჩემი პაპისთვის] ქალის ხელის სათხოვნელად (ქალის წამოსაყვანად). ისმათ [ბეიმ] ჩვენს [დიდ] პაპას თავისი ქალიშვილი არ მისცა [ცოლად]. – შენთვის [რომ] გინდოდეს [ცოლად ჩემი ქალიშვილი] მოგცემდი, [მაგრამ] მოჯამაგირეს (მოსამსახურეს) არ მივცემ – [უთხრა მან მმართველს].

4. ამის შემდეგ მმართველი მისანი ბეის სახლიდან [გაწბილუბული] წამოვიდა. ნახევარი გზა გაეღილი ჰქონდა, ისმათ ბეის მუცელი [საშინლად ატკივდა] (გაებერა).

ისმათ ბეიმ სწავლულ მმართველს უკან ამბავი დაადევნა:

– დაბრუნდი – შეუთვალა:

5. მე ჩემს ქალიშვილს მოჯამაგირეს მიეცემ.

მან [მმართველმა] თქვა: – არ დაებრუნდები.

მან თავისი [ჯადოსნური] ჯოხი გაუგზავნა. [ბეის] მუცელზე დაადეს (მასაუი გაუკეთეს) [და] მუცლის ტკივილმა გაუარა. [მუცლის ტკივილი დაუცხრა].

6. შემდეგ [ბეიმ] თავისი ასული ჩვენს პაპას ნია'ზ ბეის [ცოლად] მისცა (და) მათ ბევრი შვილი ეყოლა.

ნახევარზე მეტი ჩვენი სოფლისა მისი შთამომავალია (ნია'ზ ბეის შვილებიდან მოდის).

დასასრული.

რამაზან შუახმედოვი

ა'ზამ რამაზანოვი

ბ ა ნ მ ა რ ტი ე ბ ე ბ 0

I
salāsāt 'iyāl
(სამი შვილი)

1. esqe – უზბ. "ძველი", შდრ. აგრეთვე თურქ. eski: eski dost – "ძველი მეგობარი", eskiler – "წინაპრები", "წინამორბედნი".
2. ke < kēn.
3. avbar < არაბ. 'abar. კბილბაგისმიერი V-ს გაჩენა დიალექტურ ფორმაში შეიძლება აიხსნას 'აინის ჩაყარდნით. ამგვარად ახერხებს დიალექტი ძირის სამთანხმონიანობის შენარჩუნებას, რაც მნიშვნელოვანია, ზოგადად არაბულში ძირის ჩამოყალიბების ისტორიისა და მისი განვითარების თვალსაზრისით.
4. milimihum < yalammuhum//yalummuhum.

შდრ. არაბ. lamma (ა, უ) – "შეკრიბა"; "გააერთიანა".

m/mi პრეფიქსიანი ფორმები დამახასიათებელია ზმნის იმპერფექტივის ფორმებისთვის. ჯვინაუს მეტყველებაში იგი თითქმის არ გვხვდება. ი. ვინიკოვს მიაჩნია, რომ ფორმები m/mi პრეფიქსის გარეშე ბუხარულში უფრო მეტად დამახასიათებელია პირობითი წინადადებებისთვის (იხ. И. Н. Винников, Словарь диалекта бухарских арабов, Палестинский сборник, выпуск 10(73), Москва-Ленинград, 1962, გვ. 16).

გ. წერეთლის აზრით ასეთი ფორმები ბუხარულში დურატივის ნიუანსის მატარებელი არიან, მაშინ როდესაც უპრეფიქსო ფორმები უბრალო ნამყო უწყვეტელს გამოხატავენ (გ. წერეთელი, ზმნის ზოგიერთი ძირითადი ფორმის წარმოებისთვის ბუხარის არაბულ დიალექტში, სტალინის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, XXX/16, 1947, გვ. 466). ამჟამინდელი ჩანაწერების მიხედვით ძნელია ასეთი დიფერენცირება დიალექტში m/mi პრეფიქსიანი ფორმების ფართო და შეუზღუდავი გავრცელების გამო.

5. ma'ber – "წავალ", "დაეტოვებ", "გადავალ", "გადავაბიჯებ", "გადავსახლდები". შდრ. არაბ. 'abara (უ) – "გადავიდა", "გადატრა", "გადავაბიჯა"; "გავიდა (დრო)", "განვლო (პერიოდმა, დრომ)". 'abar ბუხარისა და კაშკადარიის არაბულ დიალექტებში გავრცელებული ფორმაა. ხშირად მისი მნიშვნელობა გაფართოებულია.
6. intāla შდრ. არაბ. 'intāla (VII). ნაწარმოებია ფორმიდან tām აღნიშნული და სხვა ნაწარმოები თემების ფორმათა არსებობა მიგვანიშნებს დიალექტში სუსტად წარმოდგენილ, მაგრამ ჯერ კიდევ არსებულ ფორმაწარმოებაზე.

7. baham – ტაჯ. "ერთად", "ერთობლივად", "ერთიანად".
8. ħdūwa – "აიღეთ (ის, ანუ ქონება)". შდრ. არაბ. 'aḥḍa.
9. anā ki-mūt < anā ki-imūt < ana ki-amūt – "როცა მე მოეკვდები". ki ირანული წარმომავლობის ნაწილაკია. ამჯერად მისი მნიშვნელობაა: "როცა".
10. to-si rūza – "სამი დღით", "სამ დღეს". to ტაჯიკური ნაწილაკია. ilay to- si rūza, ilay salās yumāt qabrī qaraulya sū! – "სამი დღით უდარაჯეთ ჩემ საფლავს".

ინფორმატმა აღნიშნულ წინადადებაში ჩასვა არაბულ-სპარსული პარალელური გამოთქმები: to- si rūza//salās yumāt. კოდის შეცვლა და კოდის შერევა (აღრევა) საერთოდ, დამახასიათებელია ბუხარული დიალექტისთვის. ბუხარული არაბები საუბრისას ხშირად იყენებენ უმეტესწილად, ტაჯიკურ სიტყვებსა და გამოთქმებს, უფრო იშვიათად, კი უზბეკურს. ამიტომ ტექსტში მრავლადაა როგორც პარალელური (არაბულ-ტაჯიკური, არაბულ-უზბეკური), ასევე დამოუკიდებლად მოხმობილი უცხოენოვანი სიტყვები და გამოთქმები. იშვიათად ტექსტში ჩასმულია ტაჯიკური (უზბეკური) ფრაზები და წინადადებები, რაც აშკარად მიუთითებს კოდის შეცვლაზე.

11. dūk min dinya mʻber – "გარდაიცვალა". სიტყვა სიტყვით: "ის ქვეყნიდან გავიდა". აღსანიშნავია, რომ dunya-ს – "ქვეყანა" ნაცვლად ასიმილაციის შედეგად გვაქვს dinya.
12. brinči – უზბ. "პირველი". brinči leyla – "პირველი ღამე", "პირველ ღამეს".
13. činōra muwūqaʻayū – "ბაღში გადახტება", "ჩახტება". muwūqaʻayū იმპერფექტივის ფორმაა. შდრ. არაბ waqaʻ – "ჩაეარდა", "ჩამოეარდა", "დაეარდა"; "მივიდა ilā ნ-ით საღმე". იხ. გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1951, გვ. 289.
14. nasīb შდრ. არაბ. nasb – "ნათესაობა", nasīb – "ახლო ნათესავი"; "დიდგეაროვანი"; "სიძე" (ბარანოვი).

II *iustf* (იუსუფი)

1. iozda – ტაჯ. "თერთმეტი".
2. assa – "ჯერ კიდევ", "მანამდე". შდრ. არაბ. 'asā. იგი სალიტერატურო არაბულში იხმარება ყოველთვის პერფექტივის ფორმაში იმპერფექტივის მნიშვნელობით. 'an ნ-ით და მომდევნო კაეშ. კილოსთან:

"შესაძლებელი იქნებოდა, რომ"; "შეიძლება", "იქნებ", "რომ" (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი).

3. yoki – უზბ. ამ შემთხვევაში მისი მნიშვნელობაა "ან", "თუ არადა".
4. mudunyū – "მიყავთ". შდრ. არაბ. 'addā – "წაიყვანა"; waddā – "წაიყვანა".
5. iḥa ġifra ki-raššū – "ამ ჭაში რომ ჩააგდეს". ki ნაწილაკი ფართოდაა გავრცელებული თურქულ ენებში. ცენტრალური აზიის არაბულ დიალექტებში იგი ხშირად ასრულებს მაკაეშირებული ელემენტის ფუნქციას რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ და დამოკიდებულ წევრებს შორის. აღსანიშნავია, რომ ki მაკაეშირებული ელემენტი გეხედება თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა მეტყველებაშიც. მოვიყვანოთ მაგალითის ქართული პრესიდან:
"მე ერთ გენერალს საქართველოს ისტორია მივეცი და სამ დღეს იკითხა ის წიგნი სამ დღესა. უკან მოიდა წიგნი მაგიდაზე დადუა და მითხრა: – შენ ეს მითხარი ქი, მე გურჯი რაფერ გაეხდუბი, ეს გურჯი კაი ხალხი არიან. ძალიან მომინდა ქი, გურჯი გაეხდო" (მარადი ანასაშვილი, ჩვენებურები, საქართველოს რესპუბლიკა №177, 28 იელისი, 2005 წელი).
6. rōden შდრ. არაბ. 'ardūn, მრ. 'arāḏin, 'ardūna, 'aradāt – "მიწა", "ნიადაგი", "ქვეყანა", "მხარე". საინტერესოა ბად-ში არსებული სიტყვის ფორმა rōd//rōwd < rōḏ//rōwḏ. დიალექტი ცდილობს აღადგინოს ძირში სამი თანხმოვანი (r, w, ḏ), რაც საყურადღებოა სემიტური ძირის სტრუქტურის კვლევის თვალსაზრისით. მსგავსი მოვლენების ფიქსაცია შუააზიურ არაბულში (იხ. I, შენიშვნა №3) საფუძველს ქმნის ვიეარაუდოთ არაბული ენის ძირის სტრუქტურის განვითარების საწყის ეტაპზე სამი თანხმოვნის არსებობა.
7. akaīnu – "მისი უფროსი ძმები". akā, მრ. akayīn ბად-ში აღნიშნავს "უფროს ძმას".
8. halōm, მხ. hal ჩვენებითი ნაცვალსახელი. გეხედება პარალელური ფორმებიც: halō//halow – "ისინი". halōm მნიშვნელოვანია იმით, რომ ამ ფორმაში მრავლობითობის მაწარმოებელი ელემენტია mīm.
9. handük < han + dük < ham + dük ნაწილაკი ham ბუხარულში იხმარება მნიშვნელობის გასაძლიერებლად.
10. hin არის მრ. რ.-ის პირველი პირის ნაცვალსახელის შემოკლებული ფორმა: hin < hinna < naḥna.
11. naġzia – ტაჯ. "კარგი", "კარგი რამე"; "ის რაც კარგია, მშვენიერია".
12. hamyūk, hamyūk – "ასე და ასე"...

13. ar-rōd rūhu – "თავის ქვეყანა". rūḥ ნაწილაკ bi-სთან ერთად ხშირად წარმოადგენს უკუქცევით ნაცვალსახელს: "მე თითონ", "თითონ ის".

III

abdul loḥōn wa fat dabba

(აბდულ ლოხონი და ერთი ცხენი)

1. khōl < qāl < qāl. ინფორმანტი არაბულ qāl-ს წარმოთქვამს ქართული მარის მსგავსად. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ შემთხვევაში შენარჩუნებულია qāl-ის არტიკულაციის პირვანდელი სახე: kh > q.
2. dābba – ტაჯ. "ცხენი".
3. al-darb: ფიქსირდება განსაზღვრული al არტიკლი, თუმცა dāl-თან ასიმილაცია არ ხდება.
4. watāhid < fatāhid < fat aḥad < fard 'aḥad. watāhid//fatāhid ისევე, როგორც fat განუსაზღვრელი ნაცვალსახელის ფუნქციით იხმარება ბად-ში. ფიქსირდება აგრეთვე fadaḥad//fadahad.
5. iaḡriak – "გატყუებს", "შეცდომაში შეყვება". შდრ. არაბ. ḡarra (ა, უ) – "შეაცდინა", "მოატყუა", "შეცდომაში შეიყვანა". შდრ. აგრეთვე ḡarā (უ) – "გამოხატა გაოცება, გაკვირება"; 'aḡrā (IV) – "შეაცდინა". ჩვენი აზრით, სავარაუდო შესატყვისია > ḡarā.
6. iḥlāf//ihlāf – "შემდეგ", დამახასიათებელი ფორმაა ბუხარულისთვის. კაშქადარულში მას შეესაბამება 'uḡūb//oḡūb. შდრ. ერაყულ დიალექტში 'aḡūb. იგი გვხვდება აგრეთვე ბედუინთა მეტყველებაშიც: oḡub//oḡūb.
7. bāt < bād – "შემდეგ" შდრ. არაბ. ba'da.
8. bāt haṭ ḥaṭīb haṭ walad kōn kober ki-magder wiḥay taiṣraḥ – "შემდეგ [იყო აი, რა]: (ეს) ხატიბი [სანამ] (ეს) ბიჭი იზრდებოდა, ვერ ახერხებდა მასთან [გამიჯნურებულ ქალთან] დროის გატარებას [სახლში შესვლას]". ეს წინადადება საყურადღებოა მასში შემავალი წევრების განლაგების თვალსაზრისით. haṭ walad kōn kober – "ეს ბიჭი იზრდებოდა" დამოკიდებული წინადადებაა. იგი ჩასმულია რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წინადადებაში. ზუსტი თარგმანი ასეთი იქნება: "ხატიბი ვერ ახერხებდა საყვარელ ქალთან მისვლას და გამიჯნურებას, ვინაიდან სახლში ბიჭი ცხოვრობდა (იზრდებოდა)".

9. ta-nenṭa < ta-neṭ'a. ta ნაწილაკი გეხედება იმპერფექტივის ფორმებთან და გამოხატავს მომავალს. ხშირად მას ეკისრება დაუყოვნებელი მომავლის გამოხატვის ფუნქცია. ეს ნაწილაკი შუააზიური არაბულის გარდა, გეხედება პალესტინურ და ერაყულ არაბულ დიალექტებში. გიორგი წერეთელი მას უკავშირებს ნაწილაკ matā-ს (Г. В. Церетели, К характеристике языка среднеазиатских арабов (Предварительное сообщение). Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1937, გვ. 143). ელადიმერ ახვლედიანი უფრო სარწმუნოდ მიიჩნევს მის დაკავშირებას ნაწილაკ ḥattā-სთან (В. Г. Ахвледиани, Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, გვ. 92).

10. malai < balai – უზბ. "ბიჭი", "ბავშვი".

11. hadam < had+ham ჩვენებითი ნაცვალსახელი. ham დაერთვის ჩვენებით ნაცვალსახელებს. აკისრია ხაზგასმის ინტენსივის ფუნქცია.

12. agar – ტაჯ. "თუ" წარმოადგენს პირობით ნაწილაკს.

13. bei ḡawōb khōm < bilā ḡawāb qām – "უკითხავად აღდა".

14. ḡāq-kīn < ḡā'-kīn < ḡā' kēyin – "მივიდა", "მიიღბინა".

15. biṣan < miṣan-თვის. biṣan men – "ვისთვის?" ეს ნაწილაკი გავრცელებულია აღმოსავლურ არაბულ დიალექტებში. განსაკუთრებით სირიულში და ერაყულში.

16. wo bint pōṣō ōṣīqu manṣūq ṣōr – "ფაშას ასულს გაუმიჯნურდა".

wo//way//wi თანაობის გამომხატველი ნაწილაკია: way pōṣō – "ფაშასთან ერთად", way dabba ḡada – "ცხენით წავიდა".

IV

marīka waladaham

(ერთი ქალის ეავიშვილი)

1. i'arūn < i'adrūn – "შიგნით".

2. qailūl < qalīl – "ცოტა". qailūl არის კინოობითი ფორმა.

3. ინფორმანტს გამოორჩა, რომ ეს ბიჭი ადრინდელი სტუმარია, რომელსაც ფქვილი არ მისცეს. იგი კელავ დაბრუნდა და ამჯერად მოჯამაგირედ (ცეცხლფარეშად) დაუდგა დედა-შვილს.

4. ḡazīra ბუხარულ არაბულში ნიშნავს უდაბნოს. ეს საგულისხმოა, თუ გავიხსენებთ, რომ არაბეთის ნახევარკუნძულს, რომლის უმეტესი ნაწილი უდაბნოა, არაბულად ეწოდება ḡazīratu-l-'arab.

5. usmag < ismak – "შენი სახელი".

6. mahmidu – "ვაქრობ" შდრ. არაბ. hamada (უ), hamūd – "ჩაქრა (ცეცხლი)", "დაცხრა (ქარი)". mahmidu-ს პარალელურად გვხვდება mahmīdu.

V

nursōt u aba

(ნურშოთი და მისი მამა)

1. tūma < samaha – "დაარქვა". სიტყვაში tūma sīn-ის ნაცვლად ჩნდება ინტერდენტალი (t), რაც მოულოდნელობაა დიალექტში არსებული თანხმოვანთა არტიკულაციის ზოგადი ტენდენციის ფონზე. ჩვეულებრივ t > s: talāt > salās. ასევე, მეორე ინტერდენტალი d ბად-ში გვაძლევს d-ს: hādā > had.
2. ḥaduwa – "წაიყვანეს ის".
3. mir-rās < min rās – "თავიდან", "ახლიდან". ასიმილაციის შედეგად n > r.

VI

ana ḡogari

(მე ჯოგარიდან ვარ (მე ჯოგარელი ვარ))

1. halo < hal = laha. hal ჩვენებითი ნაცვალსახელია. მის სირიულ წარმომავლობაზე მიუთითებს გ. წერეთელი (იხ. К характеристике ..., გვ. 140). სირიული წარმომავლობის უნდა იყოს აგრეთვე ბუხარულში არსებული ჩვენებითი ნაცვალსახელები: had, hadi, hat, hālān. ფორმა hālān-ს (<სირ. hālēn) სალიტერატურო არაბულში შეესიტყვება ha'ulā'i. იშვიათად hal ფორმის პარალელურად გვხვდება han.

ძველი სირიული, ანუ იაკობიტური (დასავლურ სირიული) ფორმებია:

hāna (= არაბ. hādā)

hāde (,, hāḏihi)

hālēn (,, ha'ulā'i)

hānūn (,, dālīka) ბუხარულში შეესატყვისება haw.

hānēn (,, tilka) ბუხარულში შესაბამისი ფორმაა hānēn.

had, hadi, hat, hal//han ჩვენებითი ნაცვალსახელები წარმოდგენენ შესაბამისი სირიული ნაცვალსახელების სახეშეცვლილ ფორმებს.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სირიული წარმომადგენლობის ფორმების არსებობა ბუხარულში, ისევე, როგორც ზოგიერთ სხვა არაბულ დიალექტში (მაგალითად სირიის არაბული დიალექტში), შედეგია ენობრივი ურთიერთობებისა არაბული დიალექტების განვითარების ადრეულ პერიოდში, როცა არაბული ენა შეერია (შეერწყა) ადგილობრივ ენებს და წარმოიშვა ე.წ. არაბიდული დიალექტები. ამგვარად, არაბიდული დიალექტი წარმოადგენს წარმოშობით არაარაბთა მეტყველებას. არაერთმა ხალხმა მიიღო და გაითავისა არაბული, თუმცა გარკვეულწილად შეინარჩუნა მშობლიური წინარე ენის ფორმები. გიორგი წერეთელი იზიარებს თეაღსაზრისს, რომლის მიხედვით "არაბული დიალექტები წარმოიშვნენ და ვითარდებოდნენ ორი სხვადასხვა მიმართულებით. თუ არაბეთის უდაბნოსა და მოსაზღვრე ევლების ბედუინთა მეტყველება ისლამის წინაღობიდან დელი მოსახლეობის ენის განვითარების შემდეგ საფეხურს წარმოადგენს, ე.წ. "არაბიდული" დიალექტები, ე. ი. ერაყისა, სირიისა, პალესტინისა, ეგვიპტისა და არაბული აღმოსავლეთის სხვა მხარეების ძირითადი მოსახლეობის ენა წარმოადგენს შედეგს ძველი არაბული დიალექტების აღრევისას არაბთა მიერ დაპყრობილი ქვეყნების მოსახლეობის ენებთან" (გ. წერეთელი, შუა აზიის არაბული დიალექტები, წინასწარი ანგარიში, ენიმკის მოამბე, I, თბილისი, 1937, გვ. 295). აღსანიშნავია, რომ გასული საუკუნის 30-იან წლებში ტერმინი "არაბიდული" J. Vilenčik-მა დაამკვიდრა არაბულ დიალექტოლოგიაში J. Vilenčik, Zur Genesis der arabischen Zweisprachigkeit, OLZ, Dezember, 1935, გვ. 721).

ამრიგად, დასაშვებია, რომ შუა აზიაში მოსულმა არაბებმა თან მოიტანეს სირიულისთვის (არამეულისათვის) დამახასიათებელი ჩვენებითი ნაცვალსახელის ფორმები, რომლებიც ფუნქციონირებდნენ მათ "არაბიდულ" დიალექტში.

2. *mindu < min dük* – "მისგან".
3. *al-qaraʿān* – "სასწავლებლად". ფორმაში პამზის ნაცვლად 'ანი ფიქსირდება.
4. *ḥaza-anṭa* – "მოუყვანა". *iḥlāf ʿabū i-dük māra ḥaza-anṭa* – "შემდეგ მამამ მას ცოლი მოუყვანა". ბუხარულში, ისევე როგორც კაშკადარიულში, გვხვდება კომპოზიტები, რომელთა მნიშვნელობები და სტრუქტურა მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ჩამოთვლილთა ყველაზე გავრცელებულ შემთხვევებს:

ა. კომპოზიტის ორივე წევრი სინონიმური მნიშვნელობისაა;

ბ. კომპოზიტი ატარებს პირველი წევრის მნიშვნელობას: *had abēi muqūṣu dabba ma iohdū, minqalab-miḡi* – "იგი მამის [არჩეულ] ცხენს არ აიღებს, უკან გამობრუნდება";

გ. კომპოზიტი ატარებს მეორე წევრის მნიშვნელობას: - *hama bint uḥdu - intuwa* – "მომცით ეს ასული [ცოლად]";

დ. კომპოზიტი არ ატარებს არც ერთი წევრის მნიშვნელობას, არამედ გვევლინება ახალი მნიშვნელობით: *hat akaīmu dawla mioḥdūna - mioklūna* – "უფროსმა ძმებმა ქონება გააჩინავეს";

ე. კომპოზიტი შემაჯალი ორი ზმნური ფორმიდან ერთი პერფექტივის ფორმაა, ხოლო მეორე იმპერფექტივის: *binti arabīyya kasīr zēn fatam - tērifēn* – "შენ არაბული ძალიან კარგად იცი";

ვ. კომპოზიტის ერთი წევრი არაბული სიტყვაა, ხოლო მეორე – ტაჯიკური ან უზბეკური: *pōšō ū walad bōy binta ū bēt miḡi-hastita muqīm* – "ფაშა ბიჭს ეუბნება: – ბეის ქალიშვილი სახლში არის".

ზ. კომპოზიტის ორივე წევრი უცხო სიტყვაა.

5. *orgun* იგივეა, რაც შინაგან საქმეთა ორგანოები. ეს სიტყვა რუსულიდან არის შესული დიალექტში.

6. *suhūr* – "სიძე". დიალექტში არსებული მსხვერუელი მრავლობითის ფორმები უმეტესწილად მხოლოდით რიცხვს გამოხატავენ: მაგ.: *'iyāl* – "შვილი"; *dūk salāsāt 'iyāl-ke kēin 'andun* – "მას სამი შვილი ჰყავდა"; *qubūr* – "საფლავი". აღნიშნული ფორმის პარალელურად ბუხარულში იხმარება *qabr: ilay salās yumāt qabri qaraūlya sū!* – "სამი დღე ჩემს საფლავს უყარაულეთ". მსხვერუელი მრავლობითის ფორმების მხოლოდითი რიცხვის მნიშვნელობით ფუნქციონირება ცენტრალურაზიურ არაბულში მნიშვნელოვან ენობრივ მოვლენას წარმოადგენს. იგი საყურადღებოა არაბულში მსხვერუელი მრავლობითის ჩამოყალიბების ისტორიისა და მისი განვითარების კვლევის თვალსაზრისით.

7. ძირი *qr'* ამ შემთხვევაში ნიშნავს "შეგროვებას", "დაგროვებას", "შეკრებას": *anā ib-rūḥi lḥoyōti ma'limōt kisīr qara'ān saweyt* – "მე თვითონ ჩემი ცხოვრების [მანძილზე] ბევრი ცოდნა დაეგროვე [ბევრი რამ ვისწავლე]". *qr'*-ს აღნიშნული მნიშვნელობა (დაგროვება, შეგროვება, შეკრება) მნიშვნელოვანია არაბულისთვის ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი ლექსემის ეტიმოლოგიის შესასწავლად. Lane-ის ლექსიკონში სხვა მნიშვნელობებთან ერთად იგი დაფიქსირებულია: "He collected together (a thing), put it, or drew it, together".

არსებობს მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც *qr'*-ს თავდაპირველი მნიშვნელობა არის სწორედ "შეკრება", "დაგროვება", "შეგროვება". (Martin R. Zammit, A Comparative Lexical Study of Qur'ānic Arabic, Handbook of Oriental Studies, Section one, The Near and Middle East, edited by H. Altenmüller. B. Hrouda. B. A. Levine, R. S. O'Fahey, K. R. Veenhof, C. H. M. Versteegh, Leiden-Boston-Köln, Brill, 2002, გვ. 43). რამდენადაც ყურანი წარმოადგენს მუჰამედ მოციქულის ქადაგებათა კრებულს, ეტიმოლოგიურად მისი დაკავშირება ზემოხსენებულ მნიშვნელობასთან ("შეგროვება") დასაშვებად მიგვაჩნია. ბუხარულში *qr'*-ს მნიშვნელობაა აგრეთვე "წერთნა", "სწავლება", "სწავლა", "განათ-

ლების მიცემა", "შესწავლა"; "მეწეთში ყურანის რეჩიტატიული კითხვა"; "წაკითხვა". ბუხარელი არაბები ყურანის აღსანიშნავად ზოგჯერ ხმარობენ 'ayāt-ს და mushaf-ს (<muṣḥaf). შდრ. საე-ში 'al-muṣḥaf-aṣ-ṣarīf ან 'al-muṣḥaf – "ყურანის ხელნაწერი" – (Баранов, 1977). ამგვარად muṣḥaf-ით აღინიშნება ყურანის ფიქსირებული, წერილობითი სახით გაფორმებული ტექსტი, მაშინ როდესაც ტერმინი qur'ān მოიცავს ყველაფერს, თქმულს და გადმოცემულს ღვთაებრივი შთაგონების ქვეშ მყოფი მუჰამედ მოციქულის მიერ. დასახელებული ტერმინების გარდა ყურანის აღსანიშნად არაბულში ფართოდაა გაერცყლებული al-kitāb, at-tanzil, al-furqān, matānī, ad-dīkr.

8. anā 'indī hawlī – "მე მაქვს კარმიდამო" სიტყვასიტყვით: "მე – მე მაქვს კარმიდამო". წინადადების ასეთი ტიპი დამახასიათებელია შუააზიური არაბულისთვის. იგი გვხვდება, როგორც ბუხარულში, ასევე კაშკადარიულში. მისთვის დამახასიათებელია წინადადების დასაწყისში სახელის გამოტანა, რომელსაც მოსდევს მთელი წინადადება. პრეპოზიციაში არსებული სახელი ლოგიკურ დატვირთვას ატარებს. იგი ახდენს წინადადების პოსტპოზიციაში გადმოცემულ მოვლენაზე ან მოქმედებაზე ყურადღების კონცენტრირებას. ასეთი წინადადება ორი ნაწილისგან შედგება. პირველი არის წინადადების დასაწყისში გამოტანილი სახელი, ხოლო მეორე – მთელი წინადადება. ანალოგიური კონსტრუქციები ფიქსირდება ერაყულშიც (იხ. Н. М. Антонов, Некоторые особенности синтаксиса простого предложения в иракском диалекте арабского языка, сб. Семитские языки, Вып. 3, Москва, 1976, გვ. 6). ვ. ერვინი ასეთი ტიპის კონსტრუქციებს თემატურს უწოდებს (topical sentences. იხ. W. Erwin, A Short Reference Grammar of Iraqi Arabic, Washington, 1963). ზოგჯერ წინადადებაში ზმნას დაერთვის ნაცვალსახელოვანი სუფიქსი, რომელიც წინადადების თავიკიდურ პოზიციაში არსებულ დამატებას უსვამს ხაზს და გადმოსცემს მას განმეორებით: aḥmōr ḥadāh – "სახედარი – წაიყვანა ის" (იხ. Г.В. Церетели, Арабские диалекты в Средней Азии, Доклады Советской делегации на XXIII международном конгрессе востоковедов, Москва, 1954, გვ. 18, იხ. აგრეთვე მისივე – შუა აზიის არაბული დიალექტები (წინასწარი ანგარიში), ენიშკის მოამბე, I, თბილისი, 1937, გვ. 304-305).

9. ruḥna min rōzī naḥna zēn yōm nuṣṣīf – "ჩვენ – ჩემი მიწის [მადლით] – ჩვენ კარგად ვცხოვრობთ". წინადადება ორი ნაწილისგან, ელემენტისგან შედგება. პირველი არის ruḥna, ხოლო მეორე – min rōzī naḥna zēn yōm nuṣṣīf იხ. ზემოთ, შენიშვნა №8.

П Е Р Е В О Д

I Три сына

1. Жил да был однажды в старину (в старые времена) один бей. У него было трое детей [сыновей]. Прошло время. Бей понял, [что] приблизился [день] его кончины (понимает, [что] его жизнь приближается к концу). Он призвёт (собирёт) детей. – [Сюда], ко мне [идите, – позовёт их и] говорит: – Моя жизнь скоро закончится, скоро я оставлю этот преходящий мир. Это [моё] состояние, (которое вам достанется), возьмите и поделите [между собой]. Когда я умру, три дня сторожите мою могилу. Тот (из вас), кто этот [мой обет, просьбу] выполнит, достигнет желаемого (достигнешь желаемого).

2. [После этого бей] умер, перешёл из [этого] (мира, преходящего мира) [в загробный мир].

Старшие братья (двое старших братьев) сказали [младшему]:

– Всё состояние достанется (будет принадлежать) нам двоим. Тебе ничего не достанется. – [Так, что] они ничего не дали младшему брату, всё (огромное) состояние присвоили (взяли себе) и отправились в путь (пошли).

3. Младший сын три дня сторожил [могилу отца]. В первую ночь [к нему] пришла чёрная лошадь, во вторую ночь [пришёл] белый конь [и] исполнил желание [юноши] [сделал его счастливым].

4. [Старшие] братья промотали состояние (взяли и съели). В конце концов у них ничего не осталось.

У старшего и среднего братьев ничего не осталось от [отцовского] состояния (закончилось). [А] о младшем брате разнеслась такая весть: дочь паши, [которая] смотрела из сада (смотрела сверху) [на окрестности, заметила юношу и задумала увидеться с ним]. (– Доставьте его [сюда, ко мне], приведите, [– сказала она]).

5. Юноша (младший брат) сел верхом на белого коня, прискакал [и] прыгнул в сад. [Он] взял в жёны (забрал) дочь паши. (Этому) зятю досталось большое состояние.

Так он добился желаемого, (достиг) цели.

Конец.

Хасан Турсунов

II Юсуф

1. Жил да был однажды (один) паша. У него (у паши) было одиннадцать сыновей. Из [этих] одиннадцати сыновей один [сын] был от другой (одной)

женщины. [Юношу] звали Иосиф (его имя было Иосиф). Мать ещё не родила его, а [об этом уже] было известно [его рождение было предсказано].

2. Потом [вот, что произошло]: была одна гадалка, она предсказала (знала, поняла, узнала), что с ним [в жизни этого юноши] произойдёт [какое-то необычное, интересное] доброе [событие].

(Эти) старшие братья (десять), когда узнали, что [младшего брата] ожидало [нечто] доброе, [решили] сбросить его с [высокой] горы или бросить в колодец.

3. Они ведут его к (одному) колодцу [и] бросают [внутри]. После того, как они бросили его внутрь, [повернулись и] сказали родителям (матери и отцу): – [Иосиф] умер.

[Они] говорят отцу: – Его [Иосифа] растерзал (съел) волк у нас на глазах.

4. Юношу (его) не съели волки. (Потом) пройдёт караван. [Караванщики] говорят: – Возьмём воды. – Они начинают извлекать воду из колодца, вместе с колодезной водой (водой из этого колодца) они вытаскивают младшего [сына]. Юноша повиснет [на верёвке и] вылезет. Потом [караванщики] говорят: – Какой-то юноша вылез [из колодца] [поднялся вместе с водой].

5. Они ведут его [и] оставляют в одном месте. Его оставили в городе. (Они) знают, что этот юноша искусен (его руки создают много хорошего), ведут и делают его пашой (сделают пашой).

Он (этот юноша) стал пашой. В стране (на земле), где правил его отец, (там) наступает (приходит) голод.

6. (Его) [старшие] братья (отправляются в путь и) идут [в тот] город, где царствует их брат.

Они идут к этому паше [к своему брату] на переговоры [попросить пшеницы].

[Они] говорят: – (Мы узнали, что) [засуха] испортила землю нашей страны ([земля] испортилась, стала неурожайной).

7. [Младший брат сказал]: – Я дам вам хороший груз [т. е. пшеницу, съестные припасы].

[И правда], давая груз (еду) он пишет своему отцу письмо:

8. "Так [мол] и так, меня бросили в колодец, караванщики [спасли], вытащили и привезли в город, сделали пашой".

Прочитав это письмо, паша (его отец) призвал [сына] в свою землю (в свою страну), пожаловал пашество (сделал пашой, благословил) и [так] осуществили они своё желание, достигли желаемого. ..

Конец.

Раджабов Болта

III

Абдул Лохон и (одна) лошадь

1. Жил да был однажды (один) купец. У него (купца) был (один) сын, [его звали] Абдул Лохон.

[В один прекрасный день] Абдул Лохон сказал своему отцу:

– Отец, купи мне (одного) [хорошего] коня!

– Коня? – [спросил отец. – Хорошо, тогда] пойдём на базар [и купим].

2. Он [Абдул Лохон] откажется от выбранного отцом коня (не возьмёт). Вернётся назад [повернёт обратно].

По дороге [на обратном пути] им повстречался (один) бей, [он] ехал сидя [на коне] и вёз четыре [большие] тыквы, [перевешенные через коня].

– Купи мне эту [лошадь] (возьми её для меня), – говорит [юноша].

3. [Вот] что говорит отец:

– Сынок, на что похожа эта лошадь [не годится], она вводит тебя в заблуждение (она обманывает тебя).

[Абдул Лохон стоит на своём]: – Купите мне эту [лошадь], – говорит он [настойчиво].

[Наконец всё равно купил], повёл домой.

[Когда] привёл [домой], [лошадь] родила жеребёнка. У жеребёнка [был] золотой хвост [и] серебряные копыта (хвост жеребёнка [был] золотым, а копыта – серебряными).

Потом жеребёнок заговорил (начал говорить).

4. У жены купца был (один) любовник. Купец пошёл торговать. Потом [вот что произошло]: этот хатыб [любовник жены купца] не мог проводить время [развлекаться с любовницей, потому что] отец оставил юношу дома.

[Хатыб] сказал [женщине]: – Выгоним этого юношу, избавимся [от него], а сами проведём время [насладимся].

5. Потом хатыб сказал женщине, жене купца:

– Приготовь барак, [отравим, накормим юношу и] он умрёт.

[Женщина приготовила барак, угостила юношу]. Он взял барак [и] бросил собаке, [план хатыба и жены купца сорвался].

6. Потом [вот что произошло]: так как юноша не умер, [жена купца и хатыб] придумали нечто другое.

(Потом) женщина сшила белую рубашку, [пропитала её ядом] и сказала [юноше]: – Надень!

Если оденет – умрёт, [но и на этот раз юноша спасётся].

7. Жеребёнок сказал:

– Не надевай – умрёшь. Надень на мальчика-сироту.

Одели сироту [и он] умер.

Он [Абдул Лохон] записал в книгу [зафиксировал, как хотели его убить жена купца и хатыб].

8. Затем случилось вот что: настало время приезда купца. Женщина положила на живот кусок дерева и завязала, притворилась больной.

[Купец вернулся], он спросил жену: – Что с тобой случилось? – Хатыб сказал:

9. – Ты [должен] зарезать этого жеребёнка. Если твоя жена съест его мясо, то поправится.

Он сказал: – Хорошо. [Купец согласился зарезать жеребёнка].

Жеребёнок сказал юноше:

– Сегодня я умру [меня лишат жизни]. Завтра тебя убьют (Завтра ты умрёшь).

10. Затем [вот] что случилось: когда юноша пошёл в школу, привели мясника, жеребёнка повалили, [чтобы зарезать]. Жеребёнок начал ржать [просил о помощи].

11. [Как только] юноша услышал ржание [жеребёнка], встал не спрашивая [разрешения у] хатыба [и] побежал (пришёл) [домой].

12. – Отец, для кого ты купил коня? Отпустите его, [хоть] один раз поксачу, – сказал он [своему отцу], – а потом зарежь.

[Отец] согласился (– Хорошо, – сказал он).

13. Жеребёнка оседлали, [юноша] сел, [повернул коня туда, откуда дул] встречный ветер, [воскликнул]: – Но! – [двинулся с места и] взлетел [в небо]. [Он] опустился в царство одного паши. [Ему] понравилась дочь паши [и] он влюбился в неё.

[Он] достиг своей цели.

Конец.

Рамазан Шуахмедов

IV

Сын (одной) женщины

1. Жила да была однажды (одна) женщина. У этой женщины было три сына. Мужа [у неё] не было, умер.

2. Как-то [к ней] пришёл один человек. Он говорит им [ей]: – Одолжите мне пшеницу [дайте в долг].

3. Когда он сказал, одолжите пшеницу, тогда в мешке было немного муки. [Женщина] сказала [сыну]: – Отдам этому просящему муку [сколько имею], он обрадуется (станет счастливым).

4. Сын сказал матери: – [Если целиком] отдашь эту муку, что останется нам? (Что мы будем делать?)

Она [мать] послушалась сына (прислушалась к словам своего сына) и уже не отдала [просящему] муку.

Из оставшейся муки (той, что была) она испекла [хлеб и] накормила детей, пекла и давала им.

5. Однажды (потом) [откуда-то] пришёл (один) юноша. Он идёт [устраивается] на работу [в этом доме] там, где жарят рыбу [т. е. на кухне]. Он говорит:

– Я [умею] кочегарить (для меня есть работа кочегара). Этим я и живу (этим он живёт).

6. [Потом] сын этой женщины уходит из дому.

Идёт, [идёт и некоторое время] спустя ему повстречается один человек (человек, который ему повстречается, спрашивает):

– Друг, куда ты направляешься? (Куда идёшь?)

Тот отвечает: – Я знаю, что здесь (в этой стороне) живёт (есть) одна [красивая] дочь паши. Я иду к ней.

7. Они [вместе] отправляются в путь, идут – один [в одном] направлении, [а] другой – [в другом] (один идёт своей дорогой, другой – своей). [Этот юноша] идёт в сторону самого паши [к владениям паши].

8. Затем случилось [вот] что: ему [юноше] повстречается один человек.

[Юноша] спрашивает его: – Куда ты направляешься? (Куда идёшь?)

Тот отвечает (говорит): – Я просто [брожу] в этой пустыне [в окрестностях] (так и живу), [люблю] ходить по этим местам.

9. Когда я отправлялся в путь (шёл), мне повстречался один человек (он был хорошим человеком, как и я).

Он [этот человек] сказал (спросил):

– Куда ты идёшь?

[Я сказал ему]: – Я иду [просить] руки дочери паши.

10. – Как тебя зовут?

– Меня зовут Ахмад, – сказал он. Он стал его спутником [отправился в путь вместе с юношей, идущим просить руки дочери паши].

Они отправились [в путь] (пошли вместе).

Прошло некоторое время. [Они] шли по дороге и [вдруг] им повстречался один [человек].

– Куда вы направляетесь? (Куда идёте?) – [спросил он].
– Мы идём [просить руки] дочери паши. – И этот [человек] отправился с ними (стал их спутником). Их стало трое.

11. – Какому ремеслу ты [следуешь]? (Чем ты занимаешься?) – [спросил юноша человека].

– Я тушу адский огонь [я тушу пожары], – сказал [человек].

Они продолжили путь, пришли к паше. Паша спросил:

– Зачем вы пришли?

– Я и [мой] друзья пришли увезти твою дочь.

– Кому я должен отдать свою дочь? – спросил [паша].

– Мне [я прошу руки твоей дочери], – ответил юноша.

12. Паша [объявил]: – Если они выполняют три условия, отдам свою дочь.

[Он говорит] первое [условие]: – [В саду] много мусора, пусть они вынесут [пусть почистят, освободят сад от мусора].

Выполняют это условие.

13. [Следующее условие]:

– Горит большой дом [один дом горит жарким огнём], – говорит [паша].

– Погасите [огонь как можно лучше и быстрее] так, чтобы все успели выйти оттуда (вышли из этого дома) целыми и невредимыми.

[И] это условие выполнили.

Третье [условие]: – Пусть хорошо припустит коня [победит в скачках].

[И] последнее условие было выполнено.

Паша отдал [юноше] свою дочь [в жёны].

Они достигли своей цели и получили желаемое.

Конец.

Хамрио Валд Раджаб

V

Нуршот и её отец

Меня зовут (моё имя) Раджаб Валд Худайкул.

Мне шестьдесят восемь лет.

1. Жил да был однажды в египетском царстве один бей. [Он] часто приезжал торговать в [город] Бухару.

Трижды в месяц он приезжал [в Бухару]. Он любил одну девушку. [Его] звали Гулшот. Этот бей был известным беем в городе Бухаре. [Однажды] он говорит [паше]:

2. – Отдайте мне эту девушку, я возьму её [в жёны]. – Потом и другие (большие [и] малые) [просили руки этой девушки], [говорили]: – (Отдайте, увезу).

Тем временем прошло шесть месяцев.

Эта девушка забеременела, [у неё] родилась (родила) дочь (и) назвала её Нуршот.

3. Мать ребёнка (девочки) умерла [при родах]. (Эта) девочка выросла. [В один прекрасный день] её отец сказал:

– Пойду в Египет.

В городе Бухаре жил (был) один [знатный] шейх. Отец отвёл свою дочь к шейху [и] оставил у (него). Сам отправился в Египет. [Когда он привёл свою дочь], шейх в это время молился [и не посмотрел на девушку].

4. В один день он заметил (взглянул на) девушку. [Она] была красавицей (очень красивой). [Шейх] сказал [девушке]: – Принеси мне воды!

Девушка принесла кувшин с водой, [кувшин] держала в руках. В это время шейх схватил девушку за руку (схватил девушку). Девушка ударила шейха по голове кувшином [с водой].

5. Девушка пришла к себе домой, одела мужскую одежду [и] ходила [так].

[Прошло время], в один день бей вернулся из Египта, [пришёл] к шейху [и] спросил:

– Где моя дочь?

Шейх ответил:

– Твоя дочь [оказалась] плохой, совсем нехорошей. Её любовники (ашики) избили меня, [а её] увели.

6. Бей вернулся домой [с тяжёлым сердцем].

В один год паша пригласил его в гости (проявил гостеприимство).

Паша был в трауре. Он сказал:

– Найдите кого-нибудь (одного человека), чтоб он рассказал нечто развлекательное (сказку) [и порадовал нас].

7. В то время Нуршот была одета как мужчина (на ней была мужская одежда). Её никто не узнал.

– Я расскажу сказку, – сказала она.

8. Она рассказала с начала [до конца] то, что с ней произошло.

Паша казнил (убил) шейха. Она [девушка] исполнила своё желание.

Конец.

Худойкулов Раджаб Джовхори

VI

Я из Джогары (я – джогарец)

Меня зовут [моё имя] Абду Джалол.

Мне (исполнилось) семьдесят восемь лет. У меня есть семья: жена, пятеро сыновей [и] одна дочь, [ещё] двадцать внуков [и] один правнук.

У всех детей есть семьи. Они взялись за большое дело. Все образованы.

1. Жила да была однажды (одна) гадалка. [Она] жила в Джогары. У неё было шестеро сыновей [и] три дочери.

2. Старшую дочь звали Барфей, сына – Абду Джалол, [потом шли] девочки Махсума [и] Джумагуль и мальчики – Шароф, Шоин и Мухидин.

3. Старший сын Абду Джалол учился в Ташкенте [поступил в высшее учебное заведение Ташкента], завершил [там] учёбу [получил полное, основательное образование]. Затем отец привёл ему женщину [женил]. (Его) жена [тоже] имела высшее образование.

4. Эта жена помогала мужу в делах [эта жена очень пригодилась мужу]. Она родила шестерых детей [у неё было шестеро детей]. Все получили образование. Все женаты (у всех есть жена-муж).

5. Старший сын работает в банке.
Один из сыновей председатель коллективного хозяйства. [Ещё] два сына работают в органах [внутренних дел].
Один сын фермер.

6. У всех есть [свой] дом. (Его) дочь работает в банке. Зять хороший [человек]. У всех есть [жилой] дом, земля, скот: корова, овца. Все они довольны [жизнью].

7. Они приобретают из стран мира всё [необходимое]. Всем живётся хорошо (им хорошо).
Они довольны государством [властью, правительством]. Мы – как паши. Мы довольны. [Вот] так и живём. Я сам в своей жизни накопил много знаний [приобрёл большой опыт].

8. У жителей Джогары [джогарцев] есть библиотека, школа, амбулатория, есть магазин, место для отдыха, [специально устроенное для крестьян в поле]. В деревне есть газ, телефон, вода. В каждом доме есть две машины. Дороги [в деревне] все хорошие.

9. У меня есть усадьба и скот, есть лимонная теплица [и] много деревьев [фруктовых деревьев]. Сегодня мы [здесь] хорошо живём. Закончилось.

Абду Джалол Джахонкулов
Джогари

VII Жена паши

Я Турсун Исмаилов (меня зовут Турсун Исмаилов).
Мне восемьдесят лет (мне исполнилось восемьдесят лет).

1. Жил да был однажды (один) паша. У него не было детей. Он [был] знатным беём.

Он имел верблюда, корову, лошадь и много овец, был у него (и) большой сад. В его саду росли: виноград, дыня, яблоня.

2. У него было всё (вся страна [принадлежала ему]), только детей не было. В деревне жила (была) одна женщина. Она была волхвом.

Бей призвал волхва [и] спросил:

– Погадай мне [и скажи], будет ли у меня ребёнок? Да [или] нет?

Женщина сказала:

3. – Твоя жена должна [немедленно] пойти в одну [в такую-то] страну и выпить [тамошней] воды. [Когда она] вернётся назад, (потом) забеременеет.

Бей охватила радость. Затем он призвал всех слуг [и] приказал (сказал):

– Приготовьте верблюдов к отъезду!

4. (Все) они взяли всё, [что было необходимо для путешествия], [навьючили груз на верблюдов], взобрались [на них] и отправились в пустыню.

Шли (по дороге) сорок дней и наконец пришли в ту страну.

5. Перед ними оказался большой город, который был окружён оградой (вокруг города шла ограда) и имел большие ворота.

В городе был большой сад. У основания [одного] дерева был глубокий колодец, а в нём была вода.

6. Слуги взяли воду из колодца, доставили [принесли] жене бей. Она выпила.

Затем они навестили городского пашу. Он принял (встретил) их [с большими почестями], одарил каждого (пожаловал много подарков), оказал большой почёт.

7. Все [гости] были рады и возвратились в свою страну, в свои дома.

Паша от радости [достиг небес].

Девять месяцев спустя его жена родила мальчика. Бей устроил большое торжество.

Десять дней он пировал.

Они достигли своей цели.

Конец.

Турсун Исмаилов и Хасан Турсунов

VIII

"Не бери золота, возьми [предпочти ему разумное] слово".

Рамазан Шуахмедов

1. Несколько десятков лет тому назад наш прадед [наш предок] Ниоз бей пришёл в этот кишлак. Он стал слугой здешнего правителя (работал у здешнего правителя, прозванного волхвом).

2. Как-то наш предок Нияз бей взялся за хорошую работу. Учёный (волхв) правитель был хорошо расположен к нашему прадеду (он нравился ему).

3. Однажды к Исмаат бею домой пришёл [правитель] просить руки его дочери (для того, чтоб забрать женщину) [для моего прадеда]. Исмаат [бей] не отдал свою дочь [в жёны] нашему [пра]деду.
– [Если бы] ты хотел себе [в жёны мою дочь], я отдал бы её тебе, [но] батраку (слуге) не отдам, – [сказал он правителю].

4. После этого волхв [осрамлённый] ушёл из дома бея. Он уже прошёл полпути, когда у Исмаат бея [ужасно разболелся] (вздурлся) живот. Исмаат бей послал известие учёному волхву:
– Вернись, – уведомил он его.

5. – Я отдам свою дочь батраку.
Он [правитель] сказал: – Не вернусь.
Он послал ему [Исмаат бею] свою [волшебную] палочку. [Бею] положили её на живот (сделали массаж) [и] боль в животе прошла [боль в животе унялась].

6. Затем [бей] отдал свою дочь нашему деду Нияз бею [в жёны] (и) у них родилось много детей.
Больше половины нашей деревни его потомки (происходят от детей Нияз бея).
Конец.

Рамазан Шуахмедов

А'зам Рамазанов

КОММЕНТАРИИ

I
salāsāt 'iyāl
(Три сына)

1. *esqe* – узбек. "старый", ср. также тур. *eski*: *eski dost* – "старый друг", *eskiler* – "предки", "предшественники".
2. *ke* < *kēn*
3. *avbar* < араб. 'abar. Появление в диалектной форме лабио-дентального *v* может быть объяснено выпадением 'айна. Таким образом, в диалекте сохранилась трёхсогласность корня, что важно с точки зрения истории формирования корня и его развития в общерабском языке.
4. *milimihum* < *yalammuhum*//*yalummuhum*.
Ср. араб. *lamma* (а, у) – "собрать"; "объединить".
Префиксальные формы *m/mī* характерны для форм имперфектива глагола. В речи жителей Джейнау они почти не встречаются. И. Н. Винников считает, что в БАД формы без префикса *m/mī* наиболее характерны для условных предложений (см. И. Н. Винников, Словарь диалекта бухарских арабов, Палестинский сборник, выпуск 10(73), Москва-Ленинград, 1962, стр. 16).
По мнению Г. В. Церетели, такие формы в БАД имеют нюанс дуратива, в то время как беспрефиксные формы выражают простое прошедшее непрерывное время (Г. В. Церетели, К образованию некоторых основных форм глагола в бухарском арабском диалекте, Труды Тбилисского гос. университета имени Сталина, XXX/16, 1947, стр. 466). Исходя из сегодняшних записей в диалекте трудно сделать подобную дифференциацию ввиду широкой и неограниченной распространённости форм с префиксом *m/mī*.
5. *ma'ber* – "уйду", "оставлю", "перейду", "перешагну", "переселюсь". Ср. араб. 'abara (у) – "перейти", "перерезать", "перешагнуть"; "проходить (о времени)", "истекать (о периоде, о времени)". 'abar – распространённая форма в бухарском и кашкадарьинском арабских диалектах. Зачастую она имеет более широкое значение.
6. *inṭāla* ср. араб. 'inṭāla (VII) – образована из формы *ṭāla*. Существование упомянутых и других форм производных пород указывает на слабо представленное в диалекте, но всё ещё существующее формообразование.
7. *baḥam* – таджик. "вместе", "совместно", "целиком".
8. *ḥdūwa* – "возьмите (его, т. е. состояние)". Ср. араб. 'aḥada.
9. *anā ki-mūt* < *anā ki-imūt* < *ana ki-amūt* – "когда я умру". *ki* – частица иранского происхождения. В данном случае её значение – "когда".

10. to-si rūza – "на три дня", "три дня". to – таджикская частица. ilay to- si rūza, ilay salās yumāt qabrī qaraulya sū! – "три дня сторожите мою могилу!".

В отмеченном предложении информант употребил арабо-персидские параллельные выражения: to- si rūza//salās yumāt. Переключение кода и его смешение (смешивание) характерно для БАД. В разговоре бухарские арабы часто употребляют таджикские слова и выражения, реже узбекские. Поэтому в тексте много как параллельных (арабо-таджикских, арабо-узбекских), так и независимо привлечённых иноязычных слов и выражений. Изредка в текст вставлены таджикские (узбекские) фразы и предложения, что явно указывает на переключение кода.

11. dūk min dinya mə'ber – "скончался", досл: "он вышел из страны". Примечательно, что в результате ассимиляции вместо dūnya – "страна" имеем dinya.
12. brinči – узбек. "первый". brinči leyla – "первая ночь", "в первую ночь".
13. činōra muwūqa'āyu – "соскочит в сад", "спрыгнет". muwūqa'āyu – форма имперфектива. Ср. араб. waqa' – "провалиться", "свалиться", "упасть"; "подойти куда-то" (с частицей ilā). См. Г. В. Церетели, Арабско-грузинский словарь, Тбилиси, 1951, стр. 289.
14. nasīb ср. араб. nasb – "родство", "родня"; nasīb – "близкий родственник"; "знатный"; "зять" (Баранов).

II *iusūf* (Юсуф)

1. ozda – таджик. "одиннадцать".
2. assa – "всё ещё", "до сих пор". Ср. араб. 'asā. В АЛЯ оно всегда используется в форме перфектива со значением имперфектива. С частицей 'ап и с последующим союзным наклонением оно имеет следующие значения: "было бы возможным, чтоб"; "возможно", "можно", "авось", "может быть", "что" (Г. В. Церетели, Арабско-грузинский словарь).
3. yoki – узбек. В данном случае его значения – "или", "если нет, то".
4. mudunyū – "ведут". Ср. араб. 'addā – "уводить"; waddā – "уводить".
5. i_ha ġifra ki-ğaššū – "когда бросили в этот колодец". Частица ki широко распространена в тюркских языках. В арабских диалектах Центральной Азии она часто выполняет функцию связующего элемента между главным и зависимыми членами сложноподчинённого предложения. Примечатель-

но, что связующий элемент *kī* встречается и в речи грузин, проживающих в Турции.

6. *rōden* ср. араб. *ʿarḍun*, мн. ч. *ʿarāḍin*, *ʿarḍūna*, *ʿaraḍāt* – "земля", "почва", "страна", "край". Примечательна существующая в БАД форма слова *rōd//rōwd* < *rōḍ//rōwḍ*. Дialect старается восстановить три согласные в корне (г, w, ḍ), что любопытно с точки зрения исследования структуры семитского корня. Фиксация подобного явления в центральноазиатском арабском (см. I, примечание №3) даёт основание предположить достоверность наличия трёх согласных на начальном этапе развития корневой структуры арабского языка.
7. *akaīnu* – "его старшие братья". *akā*, мн. ч. *akayīn* в БАД означает "старшего брата".
8. *halōm*, ед. ч. *hal* – указательное местоимение. Встречаются также и параллельные формы: *halō//halow* – "они". Форма *halōm* примечательна элементом *mīm*, образующим мн. число.
9. *handük* < *han* + *dük* < *ham* + *dük*. Частица *ham* в БАД употребляется для усиления значения.
10. *hin* – сокращённая форма местоимения 1-го лица мн. числа: *hin* < *hinna* < *naḥna*.
11. *nağzia* – таджик. "хороший", "что-то хорошее"; "то, что хорошо, прекрасно".
12. *hamyük, hamyük* – "так и так..."
13. *ar-rōd rūhu* – "его страна". *rūḥ* вместе с частицей *bī* часто образует возвратные местоимения: "я сам", "он сам"

III

abdul loḥōn wa fat dabba (Абдул Лохон и одна лошадь)

1. *khōl* < *qōl* < *qāl*. Информант произносит арабский *qāl* подобно древнегрузинскому *kh*. Можно предположить, что в данном случае сохранена первоначальная артикуляция *qāl*-а: *kh* > *q*.
2. *dábba* – таджик. "лошадь".
3. *al-darb* – фиксируется с определённым артиклем *al*, хотя не ассимилируется с *dāl*.

4. *watāhid* < *fatāhid* < *fat aḥad* < *fard 'aḥad*. *watāhid*//*fatāhid* так же, как и *fāt* употребляется в БАД в функции неопределённого местоимения. Вместе с тем фиксируются *fadaḥad*//*fadahad*.
5. *iağriak* – "обманывает", "вводит в заблуждение". Ср. араб. *ğagga* (а, у) – "соблазнять", "обманывать", "вводит в заблуждение". Ср. также с *ğagā* (у) – "выразить изумление, удивление"; *'ağgā* (IV) – "соблазнить", по нашему мнению, является предполагаемым соответствием *ğagā*.
6. *iehlāf*//*iḥlāf* – "затем", "потом", характерная форма для БАД. В КАД ей соответствует *'ugūb*//*ogūb*. Ср. в иракском диалекте с *'agūb*. Она встречается также и в речи бедуинов: *ogub*//*ogūb*.
7. *bāt* < *bād* – "затем", "потом". Ср. араб. *ba'da*.
8. *bāt haṭ ḥaṭīb haṭ walad kōn kober ki-magder wiḥay taišrah* – "потом [было вот что]: (этому) хатыбу [пока] (этот) юноша рос, не удавалось проводить с ней [возлюбленной] время [входить в дом]". Это предложение примечательно с точки зрения расположения входящих в него членов. *haṭ walad kōn kober* – "этот юноша рос" – зависимое предложение. Оно вставлено в главное предложение сложноподчинённого предложения. Точный перевод будет следующим: "хатыбу не удавалось приходить к любимой женщине и проводить с ней время, так как в доме жил (подрастал) юноша".
9. *ta-nenṭa* < *ta-ne'ta*. Частица *ta* встречается с формами имперфектива и выражает будущее. Часто на неё возложена функция выражения незамедлительного будущего. Кроме центральноазиатского арабского, эта частица встречается также в палестинском и иракском арабских диалектах. Г. В. Церетели связывает её с частицей *matā* (Г. В. Церетели, К характеристике языка среднеазиатских арабов (Предварительный отчёт). Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1937, стр. 143). В. Г. Ахведиани считает более достоверным её связь с частицей *ḥattā* (В. Г. Ахведиани, Бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1985, стр. 92).
10. *malai* < *balai* – узбек. "мальчик", "ребёнок".
11. *hadam* < *had* + *ham* – указательное местоимение. *ham* присоединяется к указательным местоимениям. На него возложена функция подчёркивания интензива.
12. *agar* – таджик. "если". Представляет собой условную частицу.
13. *bei ḡawōb khōm* < *bilā ḡawāb qām* – "встал не спрашивая".
14. *ḡāq-kīn* < *ḡā'-kīn* < *ḡā' kēyin* – "пришёл", "подбежал".

15. bišan < mišan – "для". bišan men – "для кого?". Эта частица распространена в восточных арабских диалектах, особенно в сирийском и иракском.
16. wo bint pōšō ōšiqu manšūq šōr – "влюбился в дочь паши".
wo//way//wī – частица, выражающая одновременность действия: way pōšō – "вместе с пашой", way dabba ġada – "поскакал на коне".

IV

marīka waladaham (Сын одной женщины)

1. i'arūn < i'adrūn – "внутри".
2. qailūl < qalīl – "немного". qailūl – уменьшительная форма.
3. Информант упустил из виду, что этот юноша прежний гость, которому не дали муки. Он снова вернулся и на этот раз стал батраком (кочегаром) у матери с сыном.
4. ġazīra в БАД означает "пустыню". Это особенно важно, учитывая, что Аравийский полуостров, большая часть которого – пустыня, по-арабски называется ġazīratu-l-'arab.
5. usmag < ismak – "твое имя".
6. mahmidu – "тушу". Ср. араб. hamada (y), hamūd – "потушить (огонь)", "уняться (о ветре)". Параллельно с mahmidu встречается форма maḥmidu.

V

nursōt u aba (Нуршот и её отец)

1. tūma < samaha – "назвал". В слове tūma вместо sīn-а появляется интердентал (t̪), что несколько неожиданно на фоне общей тенденции артикуляции существующих в диалекте согласных. Обыкновенно t̪ > s: talāt̪ > salās. И второй интердентал d̪ в БАД даёт d: hādā > had.
2. ḥaduwa – "увели его".
3. mir-rās < min rās – "сначала", "снова". В результате ассимиляции n > r.

1. halo < hal = laha. hal – указательное местоимение. На его сирийское происхождение указывает Г. В. Церетели (см. К характеристике..., стр. 140). Сирийского происхождения должны быть также существующие в БАД указательные местоимения – had, hadi, hat, hālān. В АЛЯ форме hālān (< сир. hālēn) соответствует форма ha'ulā'i. Изредка параллельно с формой hal встречается – han.

Формами древнесирийского или яковитского (западного сирийского) являются:

hāna (= араб. hāda)

hāde (–,– hāḏihi)

hālēn (–,– ha'ulā'i)

hānūn (–,– dālika) – в БАД ей соответствует haw.

hānēn (–,– tilka) – соответствующая форма в БАД – hānēn.

Указательные местоимения had, hadi, hat, hal//han представляют собой изменённые формы соответствующих сирийских местоимений.

Можно предположить, что существование в БАД форм сирийского происхождения, так же как и в некоторых других арабских диалектах (например, в арабских диалектах Сирии), является результатом языковых взаимодействий на раннем этапе развития арабских диалектов, когда арабский язык смешался (слился) с местными языками и возникли так называемые арабидские диалекты. Многие народы приняли и усвоили арабский язык, хотя, в определённой степени, сохранили формы родного праязыка. Г. В. Церетели разделяет мнение, согласно которому "арабидские диалекты, т.е. диалекты осёдлого населения Ирака, Сирии, Палестины, Египта и т. д. возникли как продукт смешения староарабских говоров исламских завоевателей и языков туземного населения завоёванных ими стран и развивались в направлении, сходном с аравийскими говорами" (Г. В. Церетели, К характеристике..., стр. 133). Примечательно, что в 30-ых годах прошлого столетия термин "арабидский" внедрил в арабскую диалектологию J. Vilenčik (J. Vilenčik, Zur Genesis der arabischen Zweisprachigkeit, OLZ, Dezember, 1935, стр. 721).

Таким образом, можно допустить, что пришедшие в Центральную Азию арабы внесли в диалект формы указательных местоимений, характерных для сирийского (арамейского) и функционировавших в их "арабидском" диалекте.

2. mindu < min dük – "от него".

3. В форме al-qaraʿān – "для получения образования" вместо хамзы фиксируется ʿайн.
4. ḥaza-aṇṭa – "привёл". iḥlāf ʾabū i-dūk māra ḥaza-aṇṭa – "затем отец привёл ему жену". В БАД, так же как и в КАД, встречаются композиты, значение и структура которых отличаются многообразием. Перечислим самые распространённые случаи:
 - а) оба члена композита имеют синонимичное значение;
 - б) композит носит значение первого члена: had abēi muqūlu dabba ma iohdū, minqalab-miḡi – "он не возьмёт [выбранного] отцом коня, вернётся обратно";
 - в) композит носит значение второго члена: -hama bint uḥdu intuwa – "отдай эту дочь мне [в жёны]";
 - г) композит не носит значения ни одного члена, а предстаёт в новом значении: hat akaīmu dawla mioḥdūna - mioklūna – "старшие промотали состояние";
 - д) из двух глагольных форм, входящих в состав композита, одна – форма перфектива, а другая – имперфектива: binti arabīyya kasīr zēn fatam - tērifēn – "ты очень хорошо знаешь арабский";
 - е) один член композита – арабское слово, а другой – таджикское или узбекское: pōšō i-walad bōy binta i-bēt miḡi-hastīta muqūl – "паша говорит юноше: – Дочь бея дома";
 - ж) оба члена композита – иноязычные слова:
5. orgun – то же, что и "органы внутренних дел". Это слово вошло в диалект из русского языка.
6. suhūr – "зять". Существующие в диалекте формы ломаного множественного числа в большинстве случаев выражают единственное число, напр.: ʿiyāl – "сын"; dūk salāsāt ʿiyāl-ke kēin ʿandun – "у него было три сына"; qubūr – "могила". Параллельно с указанной формой в БАД употребляется форма qabr: ilay salās yumāt qabri qaraūlya sū! – "три дня сторожите мою могилу!". Функционирование в центральноазиатском арабском форм ломаного множественного числа в значении единственного представляет собой важное языковое явление. Оно примечательно с точки зрения исследования истории формирования и развития ломаного множественного числа в арабском языке.
7. Корень qḡʾ в данном случае означает "собираение", "накопление", "складывание": anā ib-rūḡi i-hoyōti maʿlimōt kisīr qaraʿān saweyt – "я сам [на протяжении] своей жизни накопил много знаний [многому научился]". Упомянутые значения qḡʾ ("собираение", "накопление", "складывание") важны в арабском для изучения этимологии этой крайне значительной лексе-

мы. В словаре Lane-а они зафиксированы вместе с другими значениями: "He collected together (a thing), put it, or drew it, together".

Согласно существующей точке зрения, первоначальными значениями корня *qṭ'* являются именно "складывание", "накопление", "собираение". (Martin R. Zammit, *A Comparative Lexical Study of Qur'ānic Arabic*, Handbook of Oriental Studies, Section one, The Near and Middle East, edited by H. Altenmüller, B. Hrouda, B. A. Levine, R. S. O'Fahey, K. R. Veenhof, C. H. M. Versteegh, Leiden-Boston-Köln, Brill, 2002, стр. 43). Поскольку Коран представляет собой сборник проповедей пророка Мухаммеда, то этимологически его связь с вышеупомянутым значением ("собираение") более допустима. В БАД значениями *qṭ'* являются также "тренировка", "обучение", "преподавание", "учёба", "изучение"; "дать образование"; "речитативное чтение Корана в мечети"; "чтение". Для обозначения Корана бухарские арабы иногда используют термины *'ayāt* и *mushaf* (< *muṣḥaf*). Ср. в АЛЯ с *'al-muṣḥaf aṣ-ṣarīf*. *'al-muṣḥaf* – "рукопись Корана..." (Баранов, 1977). Таким образом, с помощью *muṣḥaf* обозначается зафиксированный, оформленный в письменном виде текст Корана, в то время как термин *qur'ān* охватывает всё, сказанное и переданное пророком Мухаммедом, находившимся под божественным наитием. Кроме указанных терминов в арабском языке для обозначения Корана широко распространены: *al-kitāb*, *at-tanzīl*, *al-furqān*, *matānī*, *ad-dīkr*.

8. *anā 'indī hawlī* – "у меня есть усадьба", досл.: "я – у меня есть усадьба". Предложения такого типа характерны для центральноазиатского арабского. Они встречаются как в бухарском, так и в кашкадарьинском диалектах. Для них характерно вынесение имени в начало предложения. Существующее в препозиции имя носит логическую нагрузку. Оно заостряет внимание на переданном в постпозиции предложении явлении или действии. Таким образом, такое предложение состоит из двух частей: первая – вынесенное в начало предложения имя, а вторая – всё остальное предложение. Аналогичные конструкции фиксируются и в иракском диалекте (см. Н. М. Антонов, Некоторые особенности синтаксиса простого предложения в иракском диалекте арабского языка, сб. Семитские языки, Вып. 3, Москва, 1976, стр. 6). В. Эрвин называет конструкции такого типа тематическими (*topical sentences*) (см. W. Erwin, *A Short Reference Grammar of Iraqi Arabic*, Washington, 1963). Иногда в предложении к глаголу присоединяется местоименный суффикс, который подчёркивает находящееся в препозиции предложения дополнение и передаёт его повторно: *əḥmōr ḥadāh* – "осёл – отвёл его" (см. Г. В. Церетели, Арабские диалекты в Средней Азии. Доклады советской делегации на XXIII международном конгрессе востоковедов, Москва, 1954, стр. 18; см. его же: Арабские диалекты Средней Азии (Предварительный отчёт), Известия Института истории, языка и материальной культуры, I, Тбилиси, 1937, стр. 304-305).

9. ruḥna min rōzī naḥna zēn yōm nušūf — "мы — [благодаря] моей земле мы хорошо живём". Это предложение состоит из двух элементов: первый — ruḥna, а второй — min rōzī naḥna zēn yōm nušūf, см. выше примечание №8.
-

მეორე ნაწილი

სასაუბრო

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

РАЗГОВОРНИК

usmī a'zam ramazanov.

ჩემი სახელია [მე მქვია] ა'ზამ რამაზანოვ.
 Моё имя [меня зовут] А'зам Рамазанов.

ana daḥalt orba 'ašrāt isneyṇ.

მე ვარ ორმოცდამეორი წლის.
 Мне сорок два года.

usmī hasan tursunov.

ჩემი სახელია [მე მქვია] ჰასან ტურსუნოვ.
 Моё имя [меня зовут] Хасан Турсунов.

გაცნობა Знакомство

salōm.

გამარჯობა.
 Здравствуй.

usmak iṣ wo?

რა გქვია?
 Как тебя зовут?

usmī a'zam.

მე მქვია ა'ზამი.
 Меня зовут А'зам.

isāb tiq'ad?

isāb mkānak?

isāb iašamiṣ mitsu?

სად ცხოვრობ?
 Где ты живёшь?

anā min madīna buḥōrō.

მე ბუხარიდან ვარ (ბუხარელი ვარ).
 Я из Бухары (я бухарец).

hint minsāb?

შენ საიდან ხარ?

Ты откуда?

anā min arabistōn.

მე არაბეთიდან ვარ.

Я из Аравии.

anā min buḥarī.

მე ბუხარელი ვარ.

Я бухарец.

iš kōr 'indak?

რას საქმიანობ, სად მუშაობ?

Чем ты занимаешься, где работаешь?

ana ma'allim.

მე მასწავლებელი ვარ.

Я учитель.

dūk ḡūrtī.

dūk dostī.

ის ჩემი მეგობარია.

Он мой друг.

amōn kunū.

კარგად იყავით, ნახვამდის (უსაფრთხოდ იყავით, დაცულები იყავით).

До свиданья, до встречи (будьте в безопасности, будьте защищены).

zēn iōḡdū.

კარგად იყავით, ნახვამდის (კარგად გეგლოთ).

До свиданья, до встречи (счастливого пути).

to-šefanna.

ნახვამდის.

До встречи.

შეხვედრა, მიღება, მოკითხვა

Встреча, приём, приветствие

maile-mi?

შეიძლება?

Можно?

agar iṣṭr?
თუ შეიძლება?
Можно?
Если можно?

aḥsul-mi?
შეიძლება შემოვიდე?
Могу я войти?

udḥul.
შემოდი, შემობრძანდი (მდ.).
Входи (ж. р.).

iq'adū (მამრ.)/(მ. რ.), iq'adīn (მდ.)/(ж. რ.).
დაბრძანდით.
Садитесь.

rahmat.
მადლობთ.
Спасибо.

kečermes sūni.
ბოდიში, უკაცრავად.
Извините, виноват.

in šaw.
თუ ალავი ისურვებს.
Если Аллах пожелает.

hintu istōr yūm mišufūn (მამრ.)/(მ. რ.)/mišufīn (მდ.)/(ж. რ.)
როგორ ბრძანდებით? (როგორ შეჰყურებთ თქვენ დღეს?)
Как поживаете? (Как смотрите на свой день?)

zēn.
კარგად.
Хорошо.

zēn yōm inšūf.
კარგად ვართ (დღეს კარგად შევეყურებთ).
Хорошо живём (хорошо смотрим на день).

kullu ṣṭr.
ყველაფერი მზად არის.

Всѣ готово.

ĩş şōr ileyk?

რა დაგეძარათა?

Что с тобой случилось?

ganda.

ცუდი.

Плохой.

iṭlaʿ.

გამოდი, ამოდი.

Выходи, поднимайся.

isāb kunt?

სად იყავი?

Где ты был?

eş mitqūl?

რას იტყვი? [როგორია?]

Что скажешь? [Каково?]

zēn şōr.

კარგი გამოვიდა, კარგად გამოვიდა.

Хороший получился, хорошо получилось.

ana moğdi.

მე წაველ.

Я пойду.

isāb gadeyt?

სად წახვედი?

Куда ты пошёл?

int tilīt.

დარჩი.

Останься.

dük taraz gadak.

ის გაიქცა.

Он убежал.

ana al-‘ummī ašbah.

მე დედას ვგავარ.

Я похож на мать.

dūk i‘abūh mišāba.

ის მამას გავს (თავის მამას გავს).

Он похож на отца (похож на своего отца).

hint meḥádds-mi arabčā?

შენ ლაპარაკობ არაბულად?

Ты говоришь по-арабски?

ha, anā máhaddás arabčā.

დიახ, მე ვლაპარაკობ არაბულად.

Да, я говорю по-арабски.

anā gap azrub arabčā.

მე ვლაპარაკობ არაბულად.

Я говорю по-арабски.

hinti arabíyya kasír zēn fatam térifēn.

შენ არაბული ძალიან კარგად იცი.

Ты очень хорошо знаешь арабский.

anā arabíyya kasír zēn ma‘arif.

მე არაბული ძალიან კარგად ვიცი.

Я очень хорошо знаю арабский.

la.

არა.

Нет.

ḥai.

კი, დიახ.

Да.

qūm!

აღეჭი!

Вставай!

iq'ad!
დაჯექი!
Садись!

i'bir.
მიბრძანდი[თ], გაიარე[თ].
Пожалуй[те], проходи[те].

isābak?
სად ხართ?
Где вы?

damak sħdu.
დაისვენე.
Отдохни.

anā i buħōro maḡdi, maqri.
მე ბუხარაში წავალ [და იქ] ვისწავლი.
მე ბუხარაში წავალ სასწავლებლად.
Я поеду в Бухару [и там] буду учиться.
Я поеду учиться в Бухару.

ta'āl.
მოდი.
Иди.

ḡibni.
მომიტანე.
Принеси мне.

ta'āl giddāmi.
მოდი ჩემთან.
Иди ко мне.

kullak ta'āl.
მოდით ყველა ჩემთან.
Идите все ко мне.

eš missīni illay?
რას მიპირებ [შენ მე]?
Что ты собираешься сделать [со мной]?

ana ilēk i-zindōn raššān akūn.

მე შენ ციხეში ჩაგსვამ (ჩაგაგდებ).
Я тебя посажу (брошу) в тюрьму.

anā ilēyk zōḡti ḡhuz.
მე შენ ცოლად შეგიერთა.
Я на тебе женюсь.

mu'allim šuftu-mi?
მასწავლებელი ხომ არ გინახავთ?
Не видели ли вы учителя?

mu'allim al-maktab.
მასწავლებელი სკოლაშია.
Учитель в школе.

ruḥna bōbōyyin i-zagīrīn, ḥurma nisīhūm.
ჩვენ დიდ პატივს ვცემთ მოხუცებს, ბავშვებს [და] ქალებს.
Мы очень уважаем стариков, детей [и] женщин.

kabīr rahmat.
დიდი მადლობა.
Большое спасибо.

kam dahaltu?
რამდენი წლის ხართ?
Сколько вам лет?

anā dahalt orba'ašrāt.
მე ორმოცი წლის ვარ.
Мне сорок лет.

mara ilēk hast-mi?
ცოლი გყავს, ცოლიანი ხარ?
У тебя есть жена, ты женат?

anā mara'andī.
მე ცოლი მყავს.
У меня есть жена.

hayōt ilāk qiziq-mi?
შენი ცხოვრება საინტერესოა?
Твоя жизнь интересна?

illay hayōti qiziq.

ჩემი ცხოვრება საინტერესოა.

Моя жизнь интересна.

išqās ileikum ‘iyyālkum?

kam fatahet ‘iyyālkum?

რამდენი შეილი გაეთ [გყავს]?

Сколько у вас [тебя] детей?

‘indī sabah awlād.

მე შეიდი ეათი მყავს.

У меня семеро сыновей.

l mu‘allim hawla hast-mi?

მასწავლებელს კარმიდამო აქვს?

У учителя есть усадьба?

kullu adamīn ġogārī hast hawla.

ჯოგარის ყველა მცხოვრებს კარმიდამო აქვს.

У всех жителей Джогары есть усадьба.

isāb mačēt wōquf

სად არის მეჩეთი?

Где находится мечеть?

mačēt wōquf i-mianāt qaira.

მეჩეთი სოფლის ცენტრშია (შუაგულშია).

Мечеть в центре деревни (в середине).

‘iyāl i-maktab mioġdūn-qā‘idīn.

ბავშვები სკოლაში [სასწავლებლად] დადიან.

Дети ходят [учиться] в школу.

i-šitā‘ kisīr bard-mi?

ზამთარში ძალიან ცივა?

Зимой очень холодно?

hai, l šitā ana alagta zaw.

დიახ, მე ზამთარში ცეცხლს ვანთებ.

Да, я зимой зажигаю огонь.

illay abui i-maktab ma‘allim.

მამაჩემი სკოლის მასწავლებელია (სკოლაში მასწავლებელია).

Мой отец школьный учитель (учитель в школе).

illay fōdi mirīd aštar bēt.

მინდა ვიყიდო სახლი.

Я хочу купить дом.

mata bint-ki kabiret mantia al-zōğ.

როცა გოგო გაიზრდება, ეათხოვებო.

Когда девочка вырастает, выдаём замуж.

īṣahrō kasīr ib'īr hast.

უდაბნოში ბევრი აქლემებია.

В пустыне много верблюдов.

āfāndi 'irs sawa.

ეფენდიმ ქორწილი გადაიხადა.

Эфенди справил свадьбу.

akaīnīn 'ōṣiqīna il-bint hušrūia ḥaduwa, ḡadū.

შეყვარებულმა ძმებმა ლამაზი ასული წამოიყვანეს [და] გზას გაუდგნენ.

Влюблённые братья увезли красивую девушку [и] отправились в путь.

სამზარეულო, პროდუქტი, გამასპინძლება
Кухня, продукты, угощение

uḥdū, uklū.

გადაიღეთ, მიირთვით.

Берите, угощайтесь.

hāl kasīra ḥilwa.

ეს ძალიან გემრიელია.

Это очень вкусно.

ruḥna kul waqt palōw niṭbah.

ჩვენ ხშირად ვამზადებთ ფლავს.

Мы часто готовим плов.

uklū ḥubz i laḥam i palaw.

მიირთვით პური, ხორცი და ფლავი.

Кушайте хлеб, мясо и плов.

iṣṭāḥbū čai.

მიირთვით ჩაი.

Пейте чай.

anā biṣānkum zabahtu ḥurūf.

მე შენთვის დაეკალი ცხვარი.

Я зарезал для тебя овцу.

kabīr rahmāt i-zāfa.

გმადლობთ გამასპინძლებისთვის.

Спасибо за угощение.

ziāfa.

სტუმრობა, გამასპინძლება.

Гостить, угощать.

anā ǧo'ōn.

მე შშიერი ვარ.

Я голоден.

anā šib'ān.

მე მაძლარი ვარ.

Я сыт.

i hafta ana moǧdi al-bozōr, maštār tuffāḥ, 'enab wa aǧǧūr.

კვირას წაველ ბაზარში, ვიყიდი ვაშლს, ყურძენს [და] ნესეს.

В воскресенье я пойду на базар, куплю яблоки, виноград [и] дыню.

ilay umī ḥubza ṭabaḥet.

დედაჩემმა პური გამოაცხო.

Моя мать испекла хлеб.

i-ḥubza - ilay umī ṭabaḥet - niqqāš hast.

პურს, რომელიც დედაჩემმა გამოაცხო, ნასერეტები აქვს.

Хлеб, который испекла моя мать, имеет поры.

illay fōdi mirīd aštar ḥubza.

მე მინდა პურის ყიდვა.

Я хочу купить хлеб.

dūk ḥubza qassha.

მან პური დაჭრა.

Он нарезал хлеб.

dük warōhu ħubza-mu ħaza.

მან თან პური [და] წყალი წაიღო.

Он забрал с собой хлеб [и] воду.

anā mu mašrab.

მე წყალს დავლევ.

Я выпью воды.

ბაზარი, ყიდვა-გაყიდვა

Базар, купля-продажа

išqās tigāf hai?

ეს რა ღირს?

Это сколько стоит?

hai kasīr ġālia.

ეს ძალიან ძვირია.

Это очень дорого.

hai rahīsa.

ეს იაფია.

Это дешево.

isāb šī il-mebīh?

სად არის გამყიდველი?

Где продавец?

šī il-mebīh i magazīn.

გამყიდველი მაღაზიაშია.

Продавец в магазине.

hint toħdu-mi?

შენ აიღებ მას (იყიდი მას)?

Ты возьмёшь его (купишь его)?

anā maħdu.

მე ავიღებ მას (მე ვიყიდი).

Я возьму его (я куплю).

eš hast?

რა არის? რა [გაქვთ]?

Что есть? Что [у вас есть]?

kul šī hast.

ყველაფერი არის.

Всё есть.

ruḥna i bōzōr noḡdi.

ჩვენ ბაზარში მივდივართ.

Мы идём на базар.

ana sawdogar.

მე ვაჭარი ვარ.

Я купец.

ana sawdogaria.

მე ვაჭრობა ვიცი.

Я умею торговать.

hamai ilay to ḥdūna.

ეს მიყიდეთ.

Продайте мне это.

iš muqūl!

რას ამბობ!

Что ты говоришь!

uḥdū!

იყიდეთ (აიღეთ)!

Купите (возьмите)!

ana moḡdi al bōzōr, maštār ḥimōr.

მე წავალ ბაზარში [და] ვიყიდი სახედარს.

Я пойду на базар [и] куплю осла.

mirid aštar bisōṭ.

მინდა ვიყიდო ხალიჩა.

Я хочу купить ковёр.

sō'a kam?
რომელი საათია?
Который час?

hōzir biwaqt.
ახლა გვიანია.
Сейчас поздно.

hōzir bar-waht.
ახლა ადრეა.
Сейчас рано.

ams
გუშინ
Вчера

hai lūm
დღეს
Сегодня

hōzir
ახლა
Сейчас

ihlāf
შემდეგ
Потом, затем

awwal 'ams
გუშინწინ
Позавчера

paga
ხვალ
Завтра

paga lafardu
ზუგ
Послезавтра

fad hafta bad
ერთი კვირის შემდეგ
Через неделю

kisîr waht ‘abar.
დიდი დრო გავიდა.
Прошло много времени.

hafta
კვირა
Неделя

iôm bozōr
კვირა
Воскресенье

dušanba
ორშაბათი
Понедельник

sešamba
სამშაბათი
Вторник

čoršamba
ოთხშაბათი
Среда

paišamba
ხუთშაბათი
Четверг

ğum‘a
პარასკევი
Пятница

šanba
შაბათი
Суббота

qamar
თვე

Месяц

fad qamar ‘abar.

ერთი თვე გავიდა.

Прошёл один месяц.

dunya ganda šōr.

ქვეყანა გაფუჭდა.

Страна испортилась.

šims

მზე

Солнце

šims ṭala‘et.

მზე ამოვიდა.

Солнце встало.

šims ‘asset.

მზე ჩავიდა.

Солнце село.

ĭsamō nattet čumčug.

ცაში ფრინველი დაფრინავდა.

В небе летала птица.

**ჯანმრთელობა-ავადმყოფობა
Здоровье-болезнь**

anā ilēk sōgligītak marīda.

გისურვებ ჯანმრთელობას.

Желаю тебе здоровья.

dūk kasal.

ის ავად არის.

Он болен.

waladi awwal ams kasal šōr, hai lūn zēn šōr.

ჩემი შვილი (ვაჟი) გუშინწინ ავად გახდა. დღეს გამოკეთდა.

Мой ребёнок (сын) позавчера заболел. Сегодня поправился.

dawō hast-mi?

წამალი არის?
Есть лекарство?

anā šareyta dawō.
მე წამალი ვიყიდე.
Я купил лекарство.

‘ašara
ფეხმძიმე
Беременная

‘ašara mārā i ambulatōri ġadet.
ფეხმძიმე ქალი ამბულატორიაში წავიდა.
Беременная женщина пошла в амбулаторию.

čüpō marā hāda, marātu ‘ašar.
მწყემსმა ცოლი შეირთო (მოიყვანა). მისი ცოლი დაფეხმძიმდა.
Пастух женился (привёл жену). Его жена забеременела.

სოფლის მეურნეობა Сельское хозяйство

lína i qairatna qutun i-örzetu hast.
ჩვენ სოფელში არის ბამბის ნათესები.
В нашей деревне есть посевы хлопка.

ruḥna min qadīm wey na‘ġa i wey baqar ro‘ahan šuġl nesu.
ჩვენ ძველი [დროიდან] მეცხვარეობას და მესაქონლეობას მივსდევთ
(ცხვარსა და ძროხას ვუვლით).
[C] древних [времен] мы занимаемся овцеводством и скотоводством (ухаживаем за овцой и коровой).

hintu mazra‘a hast-mi?
შენ სახნავე-სათესი გაქვს?
У тебя есть пахотное поле?

illey mazra‘a.
მე მაქვს სახნავე-სათესი.
У меня есть пахотное поле.

intu ilēk bōġ hast-mi?
შენ ბაღი გაქვს?

У тебя есть сад?

illey bōg kibīr hast.

მე დიდი ბაღი მაქვს.

У меня есть большой сад.

anā i-bōgi ġaraba kisīr hast, tuffaḥ, ‘anab, ‘ağğūra, handūga - haphap hast.

ჩემს ბაღში ბევრი ხეა. ხარობს (არის) ვაშლი, ყურძენი, ნესვი და საზამთრო.

В моём саду много деревьев. Растёт (есть) яблоня, виноград, дыня и арбуз.

ruḥna i-magaẓīn hinta, dagīk, sukkar, čai ništira, noḡsa.

ჩვენ მაღაზიაში ხორბალს, ფქვილს, შაქარს [და] ჩაის ვყიდულობთ.

В нашем магазине мы покупаем пшеницу, муку, сахар [и] чай.

‘abūy ummī hawli hast.

ჩემს მშობლებს (მამაჩემს და დედაჩემს) კარმიდამო აქვთ.

У моих родителей (моего отца и моей матери) есть усадьба.

i-hawli baqara, ḥimōr, na‘ḡa hast.

კარმიდამოში არის ძროხა, სახედარი [და] ცხენი.

В усадьбе есть корова, осёл [и] овца.

ruḥna (abūi, ummī, akāīnī kabīr) i-bōg u i-mazra‘a šuḡl kisīr nesu.

ჩვენ (მამაჩემი, დედაჩემი და ჩემი უფროსი ძმები) ბაღში და მიწაში ბევრს ვმუშაობთ.

Мы (мой отец, моя мать и мои старшие братья) много работаем в саду и в поле.

i-qaira šuḡl kisīr hast.

სოფელში ბევრი საქმეა.

В деревне много дел.

ileyna i-qairatna guṭun hast.

ჩვენ სოფელში ბამბა [ბამბის პლანტაცია] არის [გვაქვს].

В нашей деревне есть [мы имеем] хлопок [хлопковую плантацию].

მესამე ნაწილი

ძირითადი ლექსიკური ფონდი

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ

ОСНОВНОЙ ЛЕКСИЧЕСКИЙ ФОНД

სხეულის ნაწილები
Части тела

- 1.1: ras
თავი
голова
- 1.2: izen
ჟური
ухо
- 1.3: šarīb
უღვაში
ус
- 1.4: lihya
წვერი
борода
- 1.5: hōḡib
წარბი
бровь
- 1.6: šar'ās
თმა
волосы
šar'ās < ša'r rās
"თავის თმა"
"волосы на голове"
- 1.7: 'unf
ცხვირი
нос
- 1.8: 'aina
თვალი
глаз
- 1.9: miḡḡa
წამწამი
ресница
- 1.10: uč
სახე
лицо
- 1.11: fam
პირი
рот
- 1.12: sin
კბილი
зуб

- 1.13: lisān
ენა
язык
- 1.14: hanġm̃r
ყელი
горло
- 1.15: raqaba
ყელი
горло
- 1.16: šōna
მხარი
плечо
- 1.17: ‘īd
ხელი
рука
- 1.18: qalb
გული
сердце
- 1.19: nafasa
ფილტვი
лёгкое
- 1.20: baṭen
მუცელი
живот
- 1.21: surra
ჭიპი
пупок
- 1.22: bilāk უზბ./узбек.
მაჯა
пульс
- 1.23: zāfer
ფრჩხილი
ноготь
- 1.24: panāġ
თითი
палец
- 1.25: riġl
ფეხი
нога
- 1.26: zaher
ზურგი
спина

- 1.27: wast
წელი
поясница
- 1.28: sader
შეკრები
грудь
- 1.29: ġigār
ღვიძლი
печень

ნათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვები
Слова, обозначающие родство

- 2.1: 'um
დედა
мать
- 2.2: ōna
დედა
мать
- 2.3: 'abu
მამა
отец
- 2.4: walad
ვაჟი
сын
- 2.5: bint
ქალიშვილი
дочь
- 2.6: uht
უმცროსი და
младшая сестра
- 2.7: arā ტაჯ.-უზბ./таджик.-узбек.
უფროსი და
старшая сестра
- 2.8: aḥu
ძმა
брат
- 2.9: aqa უზბ./узбек.
ძმა
брат
- 2.10: 'amm
ბიძა

- ძაღა
 2.11: hōla
 დეიდა
 ძეა
 hōlitī
 დეიდაჩეში, ჩეში დეიდა
 моя ძეа
 2.12: hōl
 ბიბა დედის მხრიდან
 ძაღა со стороны матери
 2.13: nabīra
 შვილიშვილი
 внук
 2.14: ‘abīra
 შვილთაშვილი
 правнук
 2.15: čubīra
 შვილთაშვილის შვილი
 праправнук
 2.16: kanna
 პატარძალი
 невеста
 2.17: kelen
 პატარძალი
 невеста
 2.18: yanga ტაჯ./ტადჯიკ.
 მაზლი
 деверь
 2.19: marati akāta
 ცოლის ძმა
 шурин
 2.20: ġaddi
 ბაბუა
 дедушка
 2.21: ‘umōti
 ბებია, დიდედა
 бабушка
 2.22: ġaddin kabīr
 დიდი პაპა
 прадед
 2.23: ġīān ტაჯ./ტადჯიკ.
 ძმისშვილი
 племянник

2.24: dadā

უფროსი და

старшая сестра

სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკა

Лексика сельского хозяйства

3.1: bōḡ

ბაღი

сад

3.2: hawli

კარმიდამო

усадьба

3.3: ḡaraba

ხე

дерево

3.4: ṭōqa

ვაზი

виноградная лоза

3.5: ‘anab

ყურძენი

виноград

3.6: tuffāḥ

ვაშლი

яблоко

3.7: ‘anōra

ბროწეული

гранат

3.8: zabīḥ

ქიშმიში

кишмиш, изюм

3.9: handūga

საზამთრო

арбуз

3.10: haphap

საზამთრო

арбуз

3.11: ‘aḡḡūra

ნესეი

дыня

3.12: biṭṭīḥa

ნესეი

- დუნია
 3.13: tīn
 ლეღვი
 инжир
 3.14: ōsu ტაჯ./таджик.
 ქლიაეი
 слива
 3.15: nōk ტაჯ./таджик.
 მსხალი
 груша
 3.16: ġōza
 კაკალი
 грецкий орех
 3.17: ġōza
 თხილი
 мелкий орех
 3.18: ġazar
 სტაფილო
 морковь
 3.19: baṣal
 ხახვი
 лук
 3.20: ḥayār
 კიტრი
 огурец
 3.21: lifāfa
 კომბოსტო
 капуста
 3.22: ḥinṭa
 ხორბალი
 пшеница
 3.23: ġaw
 შერია
 овёс
 3.24: dagīk
 ფქვილი
 мука
 3.25: hōṣil
 ნაყოფი
 плод
 3.26: hōṣil
 მოსავალი
 урожай

- 3.27: šigār
ბალახი
трава
- 3.28: ʃibin
თივა, ჩალა
сено, солома
- 3.29: šōḥa
ტოტი
ветвь
- 3.30: waraqa
ფოთოლი
лист (дерева)
- 3.31: ʿasal
თაფლი
мёд
- 3.32: sukkar
შაქარი
сахар
- 3.33: guṭun
ბამბა
вата, хлопок
- 3.34: zambūr ʿasal
ფუტკარი
пчела
- 3.35: kadī
გოგრა
тыква

საკვები პროდუქტები
Пищевые продукты

- 4.1: ʾiṣ
საჭმელი
еда
- 4.2: ʔaʿōm
საჭმელი
еда
- 4.3: ḥubza
პური
хлеб
- 4.4: mū
წყალი

- вода
 4.5: milḥ
 მარილი
 соль
 4.6: rīz
 ბრინჯი
 рис
 4.7: ḥalīb
 რძე
 молоко
 4.8: labān
 მაწონი
 мацони
 4.9: palaw
 ფლავი
 плов
 4.10: šorba
 წვნიანი
 суп
 4.11: maraqa
 წვნიანი
 суп
 4.12: diḥin
 კარაქი
 масло
 4.13: diḥin
 ერბო
 топленое масло
 4.14. diḥin maḥrūq
 ერბო
 топленое масло
 4.15: diḥin zēl
 ცხვრის ღუმა
 овечий курдюк
 diḥin zēl
 სიტყვასიტყვით: კუდის ქონი
 дословно: курдючный жир
 4.16: diḥin
 ქონი
 жир, сало
 4.17: ʿiṣ marsūs
 ვერმიშელის წვნიანი

სუპ-ლაპშა

4.18: qāiṣ

ხორციანი ცომეული

тесто с мясом

4.19: manṭī

მანტი [ხორციანი ცომეული]

манти [тесто с мясом]

4.20: busak ტაჯ./ტაჯიკ.

წყალში მოხარშული ხორციანი ცომეული [ხინკლის მსგავსი]

варёное тесто с мясом [вроде хинкали]

4.21: samsa

სამსა [წყალში მოხარშული ხორციანი ცომეული, ხინკლის მსგავსი]

самса [варёное тесто с мясом, вроде хинкали]

4.22: šašlik

შშვადი

шашлык

4.23: šīr čai

ჩაი რძით

რძე + ცოტა წყალი (10%) + მწვანე ჩაი

чай с молоком

молоко + немного воды (10%) + зелёный чай

4.24: šīr ტაჯ./ტაჯიკ.

რძე

молоко

4.25: baraḡ

ცხერის წვნიანი

овечий суп

ცხოველები

Животные

5.1: baqara

ძროხა

корова

5.2: baqar

ხარი

бык, вол

5.3: dabba

ცხენი

лошадь

5.4: dabba

- ცხენების ჯოგი, რემა
табун лошадей, табун ослов
- 5.5: *hisān*
ცხენი
лошадь
- 5.6: *faras*
ცხენი
лошадь
- 5.7: *ḥail*
ცხენი
лошадь
- 5.8: *ḥimōr*
სახედარი
осёл
- 5.9: *ḥimāra*
დედალი სახედარი
ослица
- 5.10: *i'bnīr*
აქლემი
верблюд
- 5.11: *tailōq*
კოზაკი
верблюжонок
- 5.12: *ḥašīyya*
დედალი აქლემი
верблюдица
- 5.13: *nōqa*
დედალი აქლემი
верблюдица
- 5.14: *nāṭ*
პატარა, კუზიანი მამალი აქლემი
маленький, горбатый верблюд
- 5.15: *ḡunḡ*
ერთკუზიანი მამალი აქლემი
одногогорный верблюд
- 5.16: *buḡra*
ორკუზიანი მამალი აქლემი
двугорный верблюд
- 5.17: *līnq*
ერთკუზიანი მამალი აქლემი
одногогорный верблюд
- 5.18: *kapš*
მამალი ცხვარი

- баран
 5.19: na'ǵa
 დედალი ცხვარი
 овца
 5.20: ħurṁfa
 დედალი ბატკანი (ექვს თვემდე)
 ягненок-самка (до шести месяцев)
 5.21: ħurṁf
 მამალი ბატკანი (ექვს თვემდე)
 ягненок-самец (до шести месяцев)
 5.22: ǵanam
 ცხვარი
 овца
 5.23: ǵanam
 ცხერის ფარა (კრებ.)
 отара овец (собр.)
 5.24: anza
 დედალი თხა
 коза
 5.25: sarqa
 მამალი დაკოდილი თხა
 кастрированный козёл
 5.26: sahla
 დედალი თიკანი
 козленок-самка
 5.27: sahel
 მამალი თიკანი, ვაკვი
 козленок-самец, козёл
 5.28: gōsula
 ხბო
 телёнок
 5.29: gilāla
 ხბო
 телёнок
 5.30: kurr
 ჩოჩორი
 ослёнок
 5.31: kalb
 ძაღლი
 собака
 5.32: ǵarb
 ლეკვი

- щенок
 5.33: ħinziṛ
 ღორი
 свинья
 5.34: zib
 მგელი
 волк
 5.35: muṣ
 თაგვი
 мышь
 5.36: haya
 ბეელი
 змея
 5.37: ruba
 მელა
 лиса
 5.38: ġazzōla
 ქურციკი
 газель
 5.39: oħm̄wa
 ქურციკი
 газель
 5.40: asad
 ღომი
 лев
 5.41: fīl
 სპილო
 слон
 5.42: tiṭṛ
 ჩიტო
 птица

საყოფაცხოვრებო ლექსიკა
 Бытовая лексика

- 6.1: bēt
 სახლი
 дом
 6.2: bābēt
 კარები
 двери
 6.3: bēt

ოთახი
комната

6.4: ḥait
კედელი
стена

6.5: šift
ჭერი
потолок

6.6: šift
სახურავი
крыша

6.7: ‘mūd
ბოძი
столб

6.8: ‘mūd
საყრდენი ბოძი
опорный столб

6.9: ‘amūd
ბოძი
столб

6.10: ‘amūd
საყრდენი ბოძი
опорный столб

6.11: libda
ფარდაგი
ковёр

6.12: bisōṭ
ხაღინა
ковёр

6.13: hawlī
კარმიდამო
усадыня

6.14: līla
მუთაქა
мутака, валик (диванный)

6.15: ilhāf
საბანი
покрывало, одеяло

6.16: sakkīna
დანა
нож

6.17: sakkīna
სამზარეულოს დანა

6.18: ḡalam

მაკრატელი

ножницы

6.19: miqrōz

მაკრატელი

ножницы

6.20: čimča

კოეზი

ложка

čimča: შდრ. ჩამჩა

ср. груз. čamča

6.21: marqūm

სუფრა

стол

6.22: marqūm

სუფრის გადასაფარებელი

скатерть

6.23: šubāk

უანჯარა

окно

6.24: parda ტაჯ./ტადჯიკ.

ფარდა

занавеска, штора, занавес

6.25: rabōq ტაჯ./ტადჯიკ.

თარო

полка

6.26: haḡar

აგური

кирпич

haḡar: შდრ. აგური

ср. груз. aḡuri

6.27: tīn

თიხა

глина

6.28: ḡifra

ჭა

колодец

6.29: tandūr

თონე

печь

6.30: ḥaṭab

ბუნება-სამყარო
Природа, мир

7.1: samō

ცა
небо

7.2: tabī'a

ბუნება
природа

7.3: qamar

მთვარე
луна

7.4: qamar

თვე
месяц

7.5: šamsa

მზე
солнце

7.6: nuḡma

ვარსკვლავი
звезда

7.7: šaurab

ღრუბელი
облако

7.8: mašriq

აღმოსავლეთი
восток

7.9: maḡrib

დასავლეთი
запад

7.10: šimōl

ჩრდილოეთი
север

7.11: alam fūq

ჩრდილოეთი
север

7.12: ḡanīb

სამხრეთი
юг

- 7.13: awṭa
სამხრეთი
юг
- 7.14: maṭāra
წვიმა
дождь
- 7.15: ṭalḡa
თოელი
снег
- 7.16: baḥar
მდინარე
река
- 7.17: rōt
მიწა
земля
- 7.18: ʾoṛz
მიწა
земля
- 7.19: turōb
ქვიშა
песок
- 7.20: mazraʿa
საეარგუელი
пахотная земля
- 7.21: nahār
მდინარე
река
- 7.22: nahār
არხი
канал
- 7.23: ḡazīra
უდაბნო
пустыня
- 7.24: saḥrō
უდაბნო
пустыня
- 7.25: ḡazīra ḥarr
უდაბნო
пустыня
- 7.26: rabīʿ
ზაფხული
лето

- 7.27: rabī
გაზაფხული
весна
- 7.28: ištā
'ზამთარი
зима
- 7.29: bard
სიცივე
холод
- 7.30: ḥarr
სიცხე
жара
- 7.31: iābisia
გვალება
засуха
- 7.32: maḡallat
ყინული
ლტდ
- 7.33: ḡabala
მთა
гора
- 7.34: haḡāratin kabīra
კლდე
скала
- 7.35: darb
გზა
дорога, путь
- 7.36: qaira
სოფელი
деревня
- 7.37: madīna
ქალაქი
город

ფერები
Цвета

- 8.1: aḥmar
წითელი
красный
- 8.2: abyaz
თეთრი

- белый
 8.3: 'ahzar
 მწვანე
 зелёный
 8.4: aswad
 შავი
 чёрный
 8.5: 'asfar
 ყვითელი
 жёлтый
 8.6: ġawwa
 ცისფერი
 голубой
 8.7: ġawwa
 ლურჯი
 синий

ტანსაცმელი Одежда

- 9.1: libōs
 ტანსაცმელი
 одежда
 9.2: ilbās
 ტანსაცმელი
 одежда
 9.3: sūp
 პერანგი
 сорочка, рубашка
 9.4: sūp
 მაისური
 майка
 9.5: ġibba
 ხალათი (უზბეკური)
 халат (узбекский)
 9.6: hārziyya
 ქუდი (ზამთრის)
 шапка (зимняя)
 9.7: ilbās
 შარვალი
 брюки
 9.8: ġibōp

წინდა (უზბეკური, მაღალყელიანი)

носок (узбекский, длинный)

9.9: mahsiyya

ფესაცმელი

обувь

თელის ერთეულები

Единицы счёта

10.1: waḥad

ერთი

один

10.2: snēyn

ორი

два

10.3: salās

სამი

три

10.4: 'orba

ოთხი

четыре

10.5: ḥams

ხუთი

пять

10.6: sitta

ექვსი

шесть

10.7: sabah

შვიდი

семь

10.8: hašt

რვა

восемь

10.9: nuh

ცხრა

девять

10.10: 'ašar

ათი

десять

10.11: 'ašara waḥda

თერთმეტი

одиннадцать

- 10.12: ‘ašar isnēyn
თორმეტი
двенадцать
- 10.13: ‘āšərsalās/‘ašərsalās
ცამეტი
тринадцать
- 10.14: ‘ašar ‘arbah
თოთხმეტი
четыренадцать
- 10.15: ‘ašara ḥamas
თხუთმეტი
пятнадцать
- 10.16: ‘ašersitta
თექვსმეტი
шестнадцать
- 10.17: ‘ašarasabah
ჩვიდმეტი
семнадцать
- 10.18: ‘ašarahāšt
თვრამეტი
восемнадцать
- 10.19: ‘ašaranūh
ცხრამეტი
девятнадцать
- 10.20: ‘ašrēin
ოცი
двадцать
- 10.21: salās ‘ašrāt
ოცდაათი
тридцать

დამხმარე სიტყვები
Вспомогательные слова

- 11.1: iḥnūq
ზემოთ
наверху, выше
- 11.2: iḥawṭa
ქვემოთ
внизу, вниз, под
- 11.3: tuḡri
წინ

- 11.4: giddām
 პირდაპირ, წინ
 напротив, против, прямо, вперёд
- 11.5: warō
 უკან
 сзади, позади
- 11.6: zēn
 კარგი
 хороший
- 11.7: zēn
 კარგად
 хорошо
- 11.8: ganda
 ცუდი
 плохой, дурной
- 11.9: ganda
 ცუდად
 плохо, дурно
- 11.10: ams
 გუშინ
 вчера
- 11.11: hai lūm
 დღეს
 сегодня
- 11.12: hōzīr
 ახლა
 сейчас
- 11.13: awwal 'ams
 გუშინწინ
 позавчера
- 11.14: paga ტაჯ./таджик.
 ხვალ
 завтра
- 11.15: paga la fardu
 ზეგ
 послезавтра
- 11.16: bad
 შემდეგ
 после, потом, затем, дальше
- 11.17: ba'id
 შორს
 далеко

- 11.18: qanb
ახლოს
близко
- 11.19: āhīr
ბოლოს
наконец
- 11.20: adrūn
შიგნით
внутри, внутрь
- 11.21: halet//hamalēt
აქ
здесь, тут

ნაწილაკები
Частицы

- 12.1: la
არა
нет
- 12.2: hāi
კი, დიახ
да
- 12.3: agar ტაჯ./таджик.
თუ
если
- 12.4: ihlāf//hilāf
შემდეგ
после, потом, затем, дальше
- 12.5: men//min
-გან, -იდან
от, из; с, со
- 12.6: i
-თვის, -თან
для; у, с, при, около
- 12.7: iṣ//eṣ//ēṣ
რა, რაღაც
что, какой, как; что-то
- 12.8: min
ვინ
кто
- 12.9: mā
არა, არაფერი

- нет, ничего
 12.10: hiči
 არაფერი
 ничего
 12.11: illē
 -თვის, -კებ
 для; к
 12.12: illey
 ჩემთვის
 для меня
 12.13: illey
 ჩემი
 мой
 12.14: illēk
 შენთვის
 для тебя
 12.15: fat
 ერთი
 один
 12.16: fat
 ვინმე
 кто-нибудь, кто-либо
 12.17: fad
 ვიღაც
 кто-то, какой-то, некто
 12.18: kul
 ყველა
 все, весь
 12.19: kul
 ყოველი
 каждый, всякий
 12.20: han
 აქ
 здесь, тут
 12.21: assa
 ჯერ კიდევ, -მდე
 всё ещё, до
 12.22: u
 და
 и
 12.23: wa//wi
 და

- ი
12.24: tō
-მდე
до
12.25: i
და
и
12.26: wey//wē
-ით
посредством чего-то
12.27: watāhid
ერთი, ვიღაც
один; кто-то, какой-то, некто
12.28: ‘alā
ზე, ში
на, о; в, во, на
12.29: ta
ზმნის იმპერფექტივის ფორმებთან აწარმოებს დაუყოვნებლივ მო-
მაგალს:
С формами имперфектива глагола образует незамедлительное будущее:
ta-ilbisu! – ახლავე ჩაიცვით!
сейчас же одевайтесь!
ta-maḡi – ახლა ამ წუთში მოდის
сейчас, в эту же минуту, идёт
12.30: mi
ზმნის პრეფიქსალური მწკრივების მაწარმოებელი ელემენტი.
Элемент, образующий префиксальные ряды глагола.
mioḡdi – მიდის (ის)
идёт (он)
mi‘rifūn – იციან (მათ)
знают (они)
12.31: ‘inda, ‘ānda, ‘end
თან
у, с, при, около
12.32: ‘ānda
ერთად
вместе
12.33: ‘ānda
წინაშე
перед, передо
12.34: ōnda
დროს

- во время, в пору
 12.35: ända
 ახლოს
 близко
 12.36: mi თურქ./тур.
 კითხვითი ნაწილაკი
 вопросительная частица
 hast-mi? – არის?
 есть?
 12.37: fi
 -ში, ზე
 в, на
 12.38: tō
 მანამდე
 до того
 12.39: tō
 სანამდე
 до каких пор
 12.40: ki
 როცა
 когда
 12.41: ki
 მაშინ, როცა
 тогда, когда
 12.42: ki
 მაშინ, როდესაც
 тогда, как; в то время, как
 12.43: ki
 როდესაც
 когда
 12.44: ha
 დიახ
 да
 12.45: beyn
 შორის
 между
 12.46: beyn
 შუა
 между, среди, посреди, посредине
 12.47: mim beyna
 მათ შორის
 между ними

12.48: isaāb//esāb ტაჯ./таджик.

სად?

где?

12.49: istōr ტაჯ./таджик.

როგორ?

как?

12.50: rūha

თითონ, თვით

сам

12.51: ib-rūha

თითონ, თვით

сам

12.52: hankit

იქ

там

12.53: yu

და (კავში.)

и (союз)

12.54: mim kit

იქედან

оттуда

12.55: katī ტაჯ./таджик.

-თან, ერთად

с, вместе

12.56: allē

რისთვის?

для чего?, за что?, зачем?

12.57: i_min

ვისთვის?

для кого?

12.58: le

-თვის, -ს

для, к

bintei-ka abūha ḥadaha, le-šayḥ sabara

"მამამ თავისი ქალიშვილი შეიხს მიუყვანა [და] ჩააბარა".

"Отец отвёл свою дочь к шейху [и] оставил".

0 6 9 2 3 6 0

ა

აგური	6.26.
ათი	10.10.
არა	12.1.
	12.9.
არაფერი	12.9.
	12.10.
არხი	7.22.
აქ	11.21.
	12.20.
აქლემი	5.10.
აღმოსაველეთი	7.8.
ახლა	11.12.
ახლოს	11.18.
	12.35.

ბ

ბაბუა	2.20.
ბალახი	3.27.
ბამბა	3.33.
ბაღი	3.1.
ბეგია	2.21.
ბიძა	2.10.
ბიძა დედის მხრიდან	2.12.
ბოლოს	11.19.
ბოძი	6.7.
	6.9.
ბრინჯი	4.6.
ბროწეული	3.7.
ბუნება	7.2.

გ

გაზაფხული	7.27.
-გან	12.5.
გვალვა	7.31.
გველი	5.36.
გზა	7.35.
გოგრა	3.35.
გუშინ	11.10.
გუშინწინ	11.13.

და	12.22.
	12.23.
	12.25.
და (კაეშ.)	12.53.
დანა	6.16.
დასაველეთი	7.9.
დედა	2.1
	2.2.
დედალი აქლები	5.12.
	5.13.
დედალი ბატკანი (ექვს თვემდე)	5.20.
დედალი თიკანი	5.26.
დედალი თხა	5.24.
დედალი სახედარი	5.9.
დედალი ცხვარი	5.19.
დეიდა	2.11.
დიას	12.2.
	12.44.
დიდედა	2.21.
დიდი პაპა	2.22.
დროს	12.34.
დღეს	11.11.

ე

ერბო	4.13.
	4.14.
ერთად	12.32.
ერთი	10.1.
	12.15.
	12.27.
ერთკუზიანი მამალი აქლები	5.15.
	5.17.
ენა	1.13.
ექვსი	10.6.

ვ

ვაზი	3.4.
ვაჟი	2.4.
ვარსკვლავი	7.6.
ვაშლი	3.6.
ვაცი	5.27.

ვერმიშელის წვნიანი	4.17.
ვინ	12.8.
ვინმე	12.16.
ვისთვის?	12.57.
ვიღაც	12.17.
	12.27.

ზ

ზამთარი	7.28.
ზაფხული	7.26.
ზე	12.28.
	12.37.
ზეგ	11.15.
ზემოთ	11.1.
ზმნის იმპერფექტივის ფორმებთან აწარმოებს დაუყოვნებლივ მომავალს	12.29.
ზმნის პრეფიქსალური მწკრივების მაწარმო- ებელი ელემენტი	12.30.
ზურგი	1.26.

თ

თაგვი	5.35.
თავი	1.1.
-თან	12.31.
	12.6.
	12.55.
თარო	6.25.
თაფლი	3.31.
თეთრი	8.2.
თერთმეტი	10.11.
თექვსმეტი	10.16.
თვალი	1.8.
თვე	7.4.
თვით	12.50.
	12.51.
-თვის	12.6.
	12.11.
	12.58.
თერამეტი	10.18.
თივა	3.28.
თითი	1.24.
თითონ	12.50.

თიხა	12.51.
თმა	6.27.
თოვლი	1.6.
თოთხმეტი	7.15.
თონე	10.14.
თორმეტი	6.29.
თუ	10.12.
თხილი	12.3.
თხუთმეტი	3.17.
	10.15.

0

-იდან	12.5.
-ით	12.26.
იქ	12.52.
იქედან	12.54.

კ

კაკალი	3.16.
კარაქი	4.12.
კარგად	11.7.
კარგი	11.6.
კარები	6.2.
კარმიდამო	3.2.
	6.13.
კბილი	1.12.
კედელი	6.4.
-კენ	12.11.
კი	12.2.
კითხვითი ნაწილაკი	12.36.
კიტრი	3.20.
კლდე	7.34.
კოეზი	6.20.
კოსაკი	5.11.
კომბოსტო	3.21.

ლ

ლეკვი	5.32.
ლეღვი	3.13.
ლომი	5.40.
ლურჯი	8.7.

მაზლი	2.18.
მათ შორის	12.47.
მაისური	9.4.
მაკრატელი	6.18.
	6.19.
მამა	2.3.
მამალი ბატკანი (ეჭეს თვემდე)	5.21.
მამალი დაკოდილი თხა	5.25.
მამალი თიკანი	5.27.
მამალი ცხვარი	5.18.
მანამდე	12.38.
მანტი [ხორციანი ცომეული]	4.19.
მარილი	4.5.
მაშინ, როცა	12.41.
მაშინ, როდესაც	12.42.
მაწონი	4.8.
მაჯა	1.22.
მგელი	5.34.
-მდე	12.21.
	12.24.
მდინარე	7.16.
	7.21.
მელა	5.37.
მზე	7.5.
მთა	7.33.
მთვარე	7.3.
მიწა	7.17.
	7.18.
მკერდი	1.28.
მოსაუალი	3.26.
მსხალი	3.15.
მუთაქა	6.14.
მუცელი	1.20.
მწეადი	4.22.
მწვანე	8.3.
მხარი	1.16.

ნაყოფი	3.25.
ნესვი	3.11.
	3.12.

ო

ოთახი	6.3.
ოთხი	10.4.
ორი	10.2.
ორკუზიანი მამალი აქლემი	5.16.
ოცდაათი	10.21.
ოცი	10.20.

პ

პატარა, კუზიანი მამალი აქლემი	5.14.
პატარძალი	2.16.
	2.17.
პერანგი	9.3.
პირდაპირ	11.4.
პირი	1.11.
პური	4.3.

რ

რა	12.7.
რადაც	12.7.
რემა	5.4.
რეა	10.8.
რისთვის?	12.56.
როგორ?	12.49.
როდესაც	12.43.
როცა	12.40.
რძე	4.7.
	4.24.

ს

-ს	12.58.
საბანი	6.15.
სად?	12.48.
საგარეული	7.20.
საზამთრო	3.9.
	3.10.
სამზარეულოს დანა	6.17.
სამი	10.3.
სამსა [წყალში მოხარშული ხორციანი ცომეული, ხინკლის მსგავსი]	4.21.
სამხრეთი	7.12.

	7.13.
სანამდე	7.36.
საყრდენი ბოძი	6.8.
	6.10.
საჭმელი	4.1.
	4.2.
სახე	1.10.
სახედარი	5.8.
სახლი	6.1.
სახურავი	6.6.
სიცივე	7.29.
სიცხე	7.30.
სოფელი	7.36.
სპილო	5.41.
სტაფილო	3.18.
სუფრა	6.21.
სუფრის გადასაფარებელი	6.22.

ტ

ტანსაცმელი	9.1.
	9.2.
ტოტი	3.29.

უ

უდაბნო	7.23.
	7.24.
	7.25.
უკან	11.5.
ულეაში	13.
უმცროსი და	2.6.
უფროსი და	2.7.
	2.24.

ფ

ფარდა	6.24.
ფარდაგი	6.11.
ფანჯარა	6.23.
ფეხი	1.25.
ფეხსაცმელი	9.9.
ფილტი	1.19.
ფლაეი	4.9.
ფოთოლი	3.30.

ფრჩხილი	1.23.
ფუტკარი	3.34.
ფქვილი	3.24.

ძ

ქალაქი	7.37.
ქალიშვილი	2.5.
ქვემოთ	11.2.
ქვიშა	7.19.
ქიშმიში	3.8.
ქლიავე	3.14.
ქონი	4.16.
ქუდი (ზამთრის)	9.6.
ქურციკი	5.38.
	5.39.

ღ

ღვიძლი	1.29.
ღორი	5.33.
ღრუბელი	7.7.

ყ

ყელი	1.14.
	1.15.
ყველა	12.18.
ყვითელი	8.5.
ყინული	7.32.
ყოველი	12.19.
ყური	1.2.
ყურძენი	3.5.

შ

შაფი	8.4.
შარვალი	9.7.
შაქარი	3.32.
შემდეგ	11.16.
	12.4.
შენთვის	12.14.
შეშა	6.30.
შვიდი	10.7.

შეილთაშეილი	2.14.
შეილთაშეილის შეილი	2.15.
შეილიშეილი	2.13.
შერი	3.23.
-ში	12.28.
	12.37.
შიგნით	11.20.
შორის	12.45.
შორს	11.17.
შუა	12.46.

ჩ

ჩაი რძით	4.23.
ჩალა	3.28.
ჩემთვის	12.12.
ჩემი	12.13.
ჩეიდმეტი	10.17.
ჩიტი	5.42.
ჩოჩორი	5.30.
ჩრდილოეთი	7.10.
	7.11.

ც

ცა	7.1.
ცამეტი	10.13.
ცისფერი	8.6.
ცოლის ძმა	2.19.
ცუდად	11.9.
ცუდი	11.8.
ცხენი	5.3.
	5.5.
	5.6.
	5.7.
ცხენების ჯოგი	5.4.
ცხვარი	5.22.
ცხვირი	1.7.
ცხერის დუმა	4.15.
ცხერის ფარა (კრებ.)	5.23.
ცხერის წენიანი	4.25.
ცხრა	10.9.
ცხრამეტი	10.19.

ძაღლი	5.31.
ძმა	2.8.
	2.9.
ძმისშვილი	2.23.
ძროხა	5.1.

წ

წამწამი	1.9.
წარბი	1.5.
წელი	1.27.
წვერი	1.4.
წვიმა	7.14.
წვნიანი	4.10.
	4.11.
წითელი	8.1.
წინ	11.3.
	11.4.
წინაშე	12.33.
წინდა (უზბეკური, მაღალყელიანი)	9.8.
წყალი	4.4.
წყალში მოხარშული ხორციანი ცომეული [ხინკლის მსგავსი]	4.20.

ჭ

ჭა	6.28.
ჭერი	6.5.
ჭიპი	1.21.

ხ

ხალათი (უზბეკური)	9.5.
ხალიჩა	6.12.
ხარი	5.2.
ხახვი	3.19.
ხბო	5.28.
	5.29.
ხე	3.3.
ხელი	1.17.
ხვალ	11.14.
ხორბალი	3.22.

ხორციანი ცომეული
ხუთი

4.18.
10.5.

ჯ

ჯერ კიდევ

12.21.

И Н Д Е К С

А

арбуз	3.9.
	3.10.

Б

бабушка	2.21.
баран	5.18.
белый	8.2.
близко	11.18.
	12.35.
борода	1.4.
брат	2.8.
	2.9.
бровь	1.5.
брюки	9.7.
бык	5.2.

В

в	12.37.
валик (диванный)	6.14.
варёное тесто с мясом [вроде хинкали]	4.20.
вата	3.33.
верблюды	5.10.
верблюдица	5.12.
	5.13.
верблюжонок	5.11.
весна	7.27.
ветвь	3.29.
виноград	3.5.
виноградная лоза	3.4.
вниз	11.2.
внизу	11.2.
внук	2.13.
внутри	11.20.
внутрь	11.20.
вместе	12.32.
	12.55.
	12.28.
во	12.34.
во время	4.4.
вода	5.2.
вол	5.34.
волк	

волосы	1.6.
восемь	10.8.
восемнадцать	10.18.
восток	7.8.
вопросительная частица	12.36.
вперёд	11.3.
	11.4.
в пору	12.34.
все	12.18.
весь	12.18.
всё ещё	12.21.
всякий	12.19.
в то время, как	12.42.
вчера	11.10.
выше	11.1.

Г

газель	5.38.
	5.39.
где?	12.48.
глаз	1.8.
глина	6.27.
голова	1.1.
голубой	8.6.
гора	7.33.
горло	1.14.
	1.15.
город	7.37.
гранат	3.7.
грудь	1.28.
груша	3.15.

Д

да	12.2.
	12.44.
далеко	11.7.
дальше	11.16.
	12.4.
два	10.2.
двадцать	10.20.
двенадцать	10.12.
двери	6.2.
двугорбый верблюд	5.15.

деверь	2.18.
девять	10.9.
девятнадцать	10.19.
дедушка	2.20.
деревня	7.36.
дерево	3.3.
десять	10.10.
для	12.6.
	12.11.
	12.58.
для кого?	12.57.
для меня	12.12.
для тебя	12.14.
для чего?	12.56.
до	12.24.
	12.21.
дождь	7.14.
до каких пор	12.39.
дом	6.1.
дорога	7.35.
до того	12.38.
дочь	2.5.
дрова	6.30.
дурно	11.9.
дурной	11.8.
дыня	3.11.
	3.12.
дядя	2.10.
дядя со стороны матери	2.12.

Е

еда	4.1.
	4.2.
если	12.3.

Ж

жара	7.30.
жёлтый	8.5.
живот	1.20.
жир	4.16.

завтра	11.14.
занавес	6.24.
занавеска	6.24.
запад	7.9.
засуха	7.31.
затем	11.16.
	12.4.
зачем?	12.56.
за что?	12.56.
звезда	7.6.
здесь	11.21.
	12.20.
зелёный	8.3.
земля	7.17.
	7.18.
зима	7.28.
змея	5.36.
зуб	1.12.

И

и	12.22.
	12.23.
	12.25.
	12.53.
из	12.5.
изюм	3.8.
инжир	3.13.

К

к	12.11.
	12.58.
каждый	12.19.
как?	12.49.
как	12.7.
какой	12.7.
какой-то	12.17.
	12.27.
канал	7.22.
капуста	3.21.
кастрированный козёл	5.25.
кирпич	6.26.

кишмиш	3.8.
ковёр	6.11.
	6.12.
когда	12.40.
	12.43.
коза	5.24.
козёл	5.27.
козлёнок-самец	5.27.
козлёнок-самка	5.26.
колодец	6.28.
комната	6.3.
корова	5.1.
красный	8.1.
крыша	6.6.
кто	12.8.
кто-либо	12.16.
кто-нибудь	12.16.
кто-то	12.17.
	12.27.
кухонный нож	6.17.

Л

лев	5.40.
лето	7.26.
лёгкое	1.19.
лёд	7.32.
лиса	5.37.
лист (дерева)	3.30.
лицо	1.10.
ложка	6.20.
лошадь	5.3.
	5.5.
	5.6.
	5.7.
лук	3.19.
луна	7.3.

М

майка	9.4.
маленький, горбатый верблюд	5.14.
манти [тесто с мясом]	4.19.
масло	4.12.
мать	2.1.

мацони	2.2.
между	4.8.
	12.45.
	12.46.
между ними	12.47.
мелкий орех	3.17.
месяц	7.4.
мёд	3.31.
младшая сестра	2.6.
мой	12.13.
молоко	4.24.
	4.7.
морковь	3.18.
мука	3.24.
мутака	6.14.
мышь	5.35.

Н

на	12.28.
	12.37.
наверху	11.1.
наконец	11.19.
напротив	11.4.
небо	7.1.
невеста	2.16.
	2.17.
некто	12.17.
	12.27.
нет	12.1.
	12.9.
ничего	12.9.
	12.10.
нога	1.25.
ноготь	1.23.
нож	6.16.
ножницы	6.18.
	6.19.
нос	1.7.
носок (узбекский, длинный)	9.8.

О

о	12.28.
облако	7.7.

обувь	9.9.
овечий курдюк	4.15.
овечий суп	4.25.
овёс	3.23.
овца	5.19.
	5.22.
огурец	3.20.
одеяло	6.15.
одежда	9.1.
	9.2.
один	10.1.
	12.15.
	12.27.
одиннадцать	10.11.
одногорбый верблюд	5.15.
	5.17.
окно	6.23.
около	12.6.
	12.31.
опорный столб	6.8.
	6.10.
орех	3.16.
осёл	5.8.
ослёнок	5.30.
ослица	5.9.
от	12.5.
отара овец (собир.)	5.23.
отец	2.3.
оттуда	12.54.

П

палец	1.24.
пахотная земля	7.20.
перед	12.33.
передо	12.33.
песок	7.19.
печень	1.29.
печь	6.29.
племянник	2.23.
плечо	1.16.
плов	4.9.
плод	3.25.
плохо	11.9.
плохой	11.8.

под	11.2.
позавчера	11.13..
позади	11.5.
покрывало	6.15.
полка	6.25.
после	11.16.
	12.4.
послезавтра	11.15.
посреди	12.46.
посередине	12.46.
посредством чего-то	12.26.
потолок	6.5.
потом	11.16.
	12.4.
поясница	1.27.
правнук	2.14.
прадед	2.22.
праправнук	2.15.
при	12.6.
	12.31.
природа	7.2.
против	11.4.
прямо	11.4.
птица	5.42.
пульс	1.22.
пупок	1.21.
пустыня	7.23.
	7.24.
	7.25.
пчела	3.34.
пшеница	3.22.
пятнадцать	10.15.
пять	10.5.

Р

река	7.16.
	7.21.
ресница	1.9.
рис	4.6.
рот	1.11.
рубашка	9.3.
рука	1.17.

с	12.5.
	12.6.
	12.55.
	12.31.
сад	3.1.
сало	4.16.
сам	12.50.
	12.51.
самса [варёное тесто с мясом, вроде хинкали]	4.21.
сахар	3.32.
свинья	5.33.
север	7.10.
	7.11.
сегодня	11.11.
сейчас	11.12.
семнадцать	10.17.
семь	10.7.
сено	3.28.
сердце	1.18.
сзади	11.5.
синий	8.7.
скала	7.34.
скатерть	6.22.
слива	3.14.
слон	5.41.
снег	7.15.
со	12.5.
собака	5.31.
солома	3.28.
солнце	7.5.
соль	4.5.
сорочка	9.3.
спина	1.26.
среди	12.46.
старшая сестра	2.7.
	2.24.
стена	6.4.
стол	6.21.
столб	6.7.
	6.9.
суп	4.10.
	4.11.
суп-лапша	4.17.

с формами имперфектива глагола образует неза-
медлительное будущее
сын

12.29.
2.4.

Т

табун лошадей

5.4.

табун ослов

5.4.

там

12.52.

телёнок

5.28.

5.29.

тесто с мясом

4.18.

тётя

2.11.

тогда, как

12.42.

тогда, когда

12.41.

топлёное масло

4.13.

4.14.

травя

3.27.

три

10.3.

тридцать

10.21.

тринадцать

10.13.

тут

11.21.

12.20.

тыква

3.35.

У

у

12.6.

урожай

3.26.

ус

1.3.

усадьба

3.2.

6.13.

ухо

1.2.

Х

халат (узбекский)

9.5.

хлеб

4.3.

холод

7.29.

хороший

11.6.

хорошо

11.7.

Ч

чай с молоком

4.23.

четыре	10.4.
четырнадцать	10.14.
чёрный	8.4.
что	12.7.
что-то	12.7.

Ш

шапка (зимняя)	9.6.
шашлык	4.22.
шестнадцать	10.16.
шесть	10.6.
штора	6.24.
шурин	2.19.

Щ

щенок	5.32.
-------	-------

Э

элемент, образующий префиксальные ряды глагола	12.30.
--	--------

Ю

юг	7.12.
	7.13.

Я

яблоко	3.6.
ягнёнок-самец (до шести месяцев)	5.21.
ягнёнок-самка (до шести месяцев)	5.20.
язык	1.13.

ს ა რ ო ბ ა СОДЕРЖАНИЕ

შესავალი	5
ПРЕДИСЛОВИЕ	28

პირველი ნაწილი. ტექსტი, თარგმანი, განმარტებები ЧАСТЬ ПЕРВАЯ. ТЕКСТ, ПЕРЕВОД, КОММЕНТАРИИ

ტექსტი ТЕКСТ

I. salāsāt ‘iyāl	55
II. iusūf	—
III. abdul loḥōn wa fat dabba	57
IV. marīka waladaham	58
V. nuršōt u aba	60
VI. anā ḡḡgarī	61
VII. pōḥō maratu	63
VIII. tillo la toḥet, du‘ō sḥut	64

თარგმანი

I. სამი შვილი	67
II. იუსუფი	68
III. აბდულ ლოხონი და (ერთი) ცხენი	69
IV. (ერთი) ქალის გაუიშვილი	71
V. ნურშოთი და მისი მამა	73

VI. მე ჯოგარიდან ვარ (მე ჯოგარელი ვარ)	74
VII. ფაშას ცოლი	76
VIII. "ნუ აიღებ ოქროს, აიღე [ამჯობინე მას გონიერი] სიტყვა"	77

ბანმარტუბეზი

I. salāsāt 'iyāl (სამი შვილი)	81
II. iusūf (იუსუფი)	82
III. abdul loḥōn wa fat dabba (აბდულ ლოხონი და ერთი ცხენი)	84
IV. marīka waladaham (ერთი ქალის ვაჟიშვილი)	85
V. nursōt u aba (ნურშოთი და მისი მამა)	86
VI. ana ḡogarī (მე ჯოგარიდან ვარ (მე ჯოგარელი ვარ))	—

ПЕРЕВОД

I. Три сына	93
II. Юсуф	—
III. Абдул Лохон и (одна) лошадь	95
IV. Сын (одной) женщины	96
V. Нуршот и её отец	98
VI. Я из Джогары (я – джогарец)	100
VII. Жена паши	101
VIII. "Не бери золота, возьми [предпочти ему разумное] слово"	102

КОММЕНТАРИИ

I. salāsāt 'iyāl (Три сына)	105
II. iusūf (Юсуф)	106
III. abdul loḥōn wa fat dabba (Абдул Лохон и одна лошадь)	107
IV. marīka waladaham (Сын одной женщины)	109
V. nursōt u aba (Нуршот и её отец)	—
VI. ana ḡogarī (Я из Джогары (я – джогарец))	110

მეორე ნაწილი. სასაუბრო
ЧАСТЬ ВТОРАЯ. РАЗГОВОРНИК

გაცნობა	117
Знакомство	118
შეხვედრა, მიღება, მოკითხვა	118
Встреча, приём, приветствие	121
ზოგადი თემები	121
Общие темы	125
სამსარეულო, პროდუქტი, გამასპინძლება	125

Кухня, продукты, угощение	
ბაზარი, ყიდვა-გაყიდვა	127
Базар, купля-продажа	
ადამიანი, დრო, სივრცე	129
Человек, время, пространство	
ჯანმრთელობა-ავადმყოფობა	131
Здоровье-болезнь	
სოფლის მეურნეობა	132
Сельское хозяйство	

მესამე ნაწილი. ძირითადი ლექსიკური ფონდი
 ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ. ОСНОВНОЙ ЛЕКСИЧЕСКИЙ ФОНД

სხეულის ნაწილები	137
Части тела	
ბათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვები	139
Слова, обозначающие родство	
სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკა	141
Лексика сельского хозяйства	
საკვები პროდუქტები	143
Пищевые продукты	
ცხოველები	145
Животные	
საყოფაცხოვრებო ლექსიკა	148
Бытовая лексика	
ბუნება-სამყარო	151
Природа, мир	
ფერები	153
Цвета	
ტანსაცმელი	154
Одежда	
თვლის ერთეულები	155
Единицы счёта	
დამხმარე სიტყვები	156
Вспомогательные слова	
ნაწილაკები	158
Частицы	

ინდექსი

ა	165
ბ	—
გ	—
დ	166
ე	—

З	—
Щ	167
Ц	—
Ч	168
Ш	—
Ж	—
Б	169
В	—
Г	170
Д	—
Е	—
З	—
И	171
К	—
Л	—
М	172
Н	—
О	—
П	173
Р	—
С	174
Т	—
У	—
Ф	—
Х	175

ИНДЕКС

А	179
Б	—
В	—
Г	180
Д	—
Е	181
Ж	—
З	182
И	—
К	—
Л	183
М	—
Н	184
О	—
П	185
Р	186
С	187
Т	188

У	—
Х	—
Ч	—
Ш	189
Щ	—
Э	—
Ю	—
Я	—

ФОТОСНИМКИ

ჯოგარის უხუცესები	I
Старейшины села Джогары	
ჰასან თურსუნოვი	II
Хасан Турсунов	
რაჯაბ ხუდოიკულოვი	III
Раджаб Худойкулов	
აჰმად ალი რაჯაბოვი	IV
Ахмад Али Раджабов	
აბდუ ჯალოლ ჯაჰონკულოვი და მისი ცოლი ჯუმაევა ჰანიფა	V
Абду Джалол Джахонкулов и его жена Джумаева Ханифа	
ნარზი ბინთ ბაევა იოლდაშ, 2000 წ.	VI
Нарзи бинт Бава Йолдаш, 2000 г.	
ა'ზამ რამაზანოვი	VII
А'зам Рамазанов	
ჯოგარელი ახალგაზრდები	VIII
Молодые жители села Джогары	

www.mni.gov.ge

დაიბეჭდა შპს „მწიგნობარის“ სტამბაში

0102, ქ.თბილისი, დ. აღმაშენებლის გამზ. 40